

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

На правах рукопису
Городницька Людмила Василівна

**Суд і судочинство на Буковині
(остання чверть XVIII-початок XXст.)**

07.00.01 –Історія України

дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Науковий керівник
доктор історичних наук, професор
Ботушанський Василь Мефодійович

Чернівці - 2002

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	10
1.1. Стан наукової розробки проблеми	10
1.2. Джерельна база дисертаційного дослідження.....	15
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ	24
2.1. Загальна характеристика регіону.....	24

2.2.	Створення системи судових установ.....	31
2.3.	Організація діяльності судових органів.....	59
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА		76
3.1.	Виникнення процесуальних правовідносин в цивільному судочинстві.....	76
3.2.	Особливості підсудності цивільних справ.....	104
РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РОЗВИТКУ		119
4.1.	Організація кримінального судочинства.....	119
4.2.	Своєрідність розгляду політичних злочинів.....	147
ВИСНОВКИ.....		167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....		176
ДОДАТКИ.....		207

ВСТУП

Держава починається із самоусвідомлення її кожним громадянином або хоча б переважною більшістю населення. Воно (це самоусвідомлення) стає тим стрижневим компонентом, який перетворює масу населення в народ, надає його існуванню історичного сенсу. У цьому зв'язку одним із важливих завдань державної влади в нашій країні постає глибоке осягнення людьми державотворчих процесів, які відбуваються в Україні. Більше того - усвідомлення своєї безпосередньої участі в них з тим, щоб і конкретною справою, і активними діями, і живим словом реально сприяти становленню Української держави. Згідно з принципом розподілу влади в правовій державі неодмінно існують такі галузі державної влади: законодавча, виконавча і судова. Кожна з них відповідно до свого призначення та характеру здійснюваних завдань займає чітко визначене і незалежне місце у державноорганізованому житті суспільства. В системі перелічених влад судова влада займає особливе місце. Здійснюється вона винятково створеними для неї органами – судами. “Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, – зазначається в статті 124 Конституції України. – Делегування функції судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються” [325, с.85] Правосуддя відбувається в Україні у формах конституційного, цивільного, господарського, кримінального та адміністративного судочинства.

Актуальність теми є очевидною, оскільки правосуддя – це особливий вид державної діяльності, спрямованої на боротьбу з порушеннями норм права, запобігання і викорінення їх. Процеси державотворення вимагають вдосконалення системи судочинства, потребують детального вивчення як вітчизняного, так і світового досвіду побудови судової системи.

В процесі розвитку правової держави в Україні використовується нині історичний досвід правотворчості і правореалізації. Причому, в цьому процесі серйозну роль відіграє досвід не тільки позитивного, але й негативного, а саме – того, що було, але не повинно бути. Йдеться про досвід помилок і прорахунків.

Історизму судочинства характерні передумови врахування суспільної свідомості народу та осіб, які брали участь у правотворчості і правореалізації. Ця психологія формувалася під впливом різних факторів соціального середовища, умов, в яких жили люди. Історизм судочинства неминуче відображається в правовій свідомості населення, яка, зокрема, пов'язана з правовою інформацією. При цьому потенціал органів правової інформації в різні епохи був різний. Він залежав від обсягу території, політичного режиму, стану інформаційних джерел, їх досконалості тощо.

Правова культура суспільства залежала не лише від того, наскільки зміст законів був відомий населенню, але й від рівня виконання їх вимог цим населенням. Належне керування соціальними процесами передбачає якісне і оперативне використання законодавства. Історія знає випадки, коли якісні з соціальної точки зору юридичні закони не досягали мети через соціальне

безладдя, криміналізацію суспільства, неспроможність суб'єктів соціального управління. Причиною таких ситуацій нерідко була і невідповідність населення до сприйняття цих законів в силу його занадто низької загальної і правової культури, а також за дефектністю або просто малою, так би мовити, потужністю систем правової комунікації. В цьому контексті вихід із такого становища можливий лише шляхом оперативної адаптації населення до юридичних новел, належного усвідомлення їх населенням.

Оцінка згаданих вище ситуацій можлива лише з позиції конкретно-історичного підходу до них. Історія – це соціальна пам'ять сучасного покоління про державно-правові системи минулого, яка дозволяє краще зорієнтуватися не тільки в сучасному стані державно-правових явищ, але й в розвитку на близьку і віддалену перспективу. Відповідне знання про державно-правові системи як сучасного, так і минулого допомагає формуванню правової культури особистості і суспільства, морального ставлення до юридичних та політичних реалій.

Необхідність звернення до минулого державно-правових інститутів поставала в різних країнах і в різні часи. Минуле державно-правових інститутів завжди відіграло помітну роль у соціальній та національній свідомості народу. Історичне поле завжди було серйозним об'єктом наукового пізнання дослідників. Багато історичних досліджень стало фундаментом побудови та розвитку серйозних теоретичних концепцій в науці права і держави. В силу історичних обставин українські землі в різний час входили до складу різних держав, де існували різні судові системи. Одним з таких регіонів була Буковина, яка в кінці XVIII – на початку XX ст. входила до складу Габсбурської імперії і мала свою судову систему.

Об'єктом дослідження є судова система та судочинство на Буковині у кінці XVIII – на початку XX ст.

Предмет дослідження – це специфіка розвитку системи судових установ Буковини в означений період, організація їх діяльності, особливості процесуальних правовідносин у цивільному та кримінальному судочинстві. Одним з визначальних є питання розгляду судами Буковини цивільних, кримінальних справ і відповідно дослідження системи покарання згідно чинного на той час австрійського законодавства.

Хронологічні рамки даного дослідження обумовлені його тематичною спрямованістю і охоплюють період з 1774 року по 1914 рік – з моменту входження території Буковини до складу Австрійської імперії до Першої світової війни, яка привела до краху австрійського панування в краї.

Судочинство на Буковині у своєму розвитку в кінці XVIII на початку XXст. мало свої принципи, тільки йому властиві особливості. Тут діяли судові установи, які протягом вищезазначеного періоду зазнавали значних змін, вдосконалювалися.

Територіальні рамки дослідження охоплюють Буковину, колишню єдину історичну область, провінцію Австрії (Австро-Угорщини) в тісному зв'язку з Галичиною. Проте нерідко вводиться в науковий обіг фактологічний матеріал, що стосується регіонів, які виходять за межі основного

територіального визначення, що зроблено з метою порівняння розвитку судочинства, чинності нормативно-правових актів.

Судова система Австро-Угорської імперії складалася з окремих судових органів. Кожен з судів займав певне місце в загальній системі, але всі вони виконували єдине завдання – здійснення правосуддя.

Метою дисертаційної роботи є дослідження історії розвитку судової системи на Буковині в означений період, зокрема питання організації судових установ, забезпеченість їх кадрами, фінансування, діяльність Буковинського крайового суду, окружних, повітових судів та їх компетенція при розгляді цивільних і кримінальних справ.

Копіткого дослідження вимагає питання розвитку в зазначений період процесуальних правовідносин у цивільному судочинстві та їх суб'єктів, які умовно можна поділити на три групи: ті, хто здійснював правосуддя, брав участь в правосудді, сприяв правосуддю. Окремого висвітлення вимагає питання підсудності цивільних справ, зокрема родової та територіальної.

Судочинство по кримінальних справах на території Буковини та його розвиток в кінці XVIII ст. – на початку ХХст. становить важливу проблему для дослідників цього ще не вивченого аспекту. Необхідним є дослідження принципів кримінального судочинства, органів, які вели процес, засобів доказу тощо. Значна увага приділяється вивченню особливостей розслідування та розгляду політичних справ.

У процесі дослідження передбачається розв'язати такі завдання:

- проаналізувати рівень висвітлення даної проблеми в історичній та юридичній літературі вітчизняних і зарубіжних науковців;
- з'ясувати становлення і розвиток судової системи в краї, її суть, характер діяльності;
- вивчити, узагальнити основні аспекти цивільно-процесуального і кримінально-процесуального законодавства та практичного судочинства на Буковині, встановити його масштаби, ефективність;
- визначити роль та значення діяльності судових установ для забезпечення правопорядку в буковинському краї, розвиток судочинства Буковини як складової частини судової системи Австрії (Австро-Угорщини);
- встановити, чи були у тодішній системі практичного правосуддя хоча б окремі елементи, гідні творчого наслідування чи запозичення.

Дисертаційна робота носить характер наукової новизни, оскільки дана проблема у вітчизняній історіографії майже не висвітлювалася. **Наукова новизна** дисертаційного дослідження полягає у комплексному і цілісному вивченні розвитку і вдосконалення системи судочинства на основі історичного досвіду однієї з історичних областей України, що тривалий час (140 років) перебувала під владою центральноєвропейської держави – Австрії (Австро-Угорщини), аналізу діяльності судових установ, структури судів, їх фінансування, судових процесів з цивільних та кримінальних справ, взаємозв'язку судочинства з соціально-економічним та політичним становищем краю.

Науково-практична цінність дисертації полягає перш за все в тому, що на рівні вимог сучасної історичної науки досліджується теорія і практика судочинства на території однієї з історичних областей України, чим розв'язується важлива наукова проблема. Разом з тим основні положення, висновки наукової роботи, фактичний матеріал можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з історії Буковини, історії України, історії держави і права, навчальних і методичних посібників, під час розробки вузівських спецкурсів. Матеріали дисертації можуть враховуватися при розробці нормативних актів з питань судочинства, цивільного та кримінального процесу, адже вивчення минулого досвіду юриспруденції сприяє вдосконаленню державотворчих процесів у сфері законодавчої, виконавчої та судової влади.

Апробація роботи. Результати дослідження обговорювалися на кафедрі історії України Чернівецького національного університету, кафедрі історії та теорії держави і права Львівського національного університету, а також доповідалися на наукових та науково-практичних конференціях:

- Міжнародна наукова конференція “370 років Хотинської війни”, 27-28 вересня 1991 р.;
- Друга Буковинська історико-краєзнавча конференція “До витоків назви краю Буковина”, 2-3 жовтня 1992 р.;
- Наукова конференція викладачів, співробітників та студентів, присвячена 120-річчю заснування Чернівецького університету, 4-6 травня 1995 р.;
- Третя Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 120-річчю заснування університету в Чернівцях, 29-30 вересня 1995 р.
- X Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства “Історія міст і сіл України в контексті регіональних досліджень”, 28-29 вересня 2001 року.

Основні положення, що виносяться на захист:

- створення системи та організація діяльності судових органів Буковини (остання чверть XVIII- початок ХХст.);
- формування процесуальних правовідносин на Буковині;
- розвиток та вдосконалення цивільного і кримінального судочинства на Буковині;
- особливості підсудності цивільних та кримінальних справ;
- розгляд політичних злочинів в судах Буковини;
- аналіз, порівняння та узагальнення криміногенної ситуації на Буковині в означений період.

Методологію дисертації визначають декілька принципів:

- підходити до розв'язання поставлених питань, керуючись принципом історизму, який тісно змикається з принципами об'єктивності, системності і розвитку;
- сприйняття аспектів судочинства на Буковині в досліджуваній період не повинно бути зведеним до звичайного опису подій, а вимагає

виявлення характеру закономірностей трансформації елементів попереднього ступеня в наступний ступінь;

- правдиве відображення палітри суперечностей, продиктованих зіткненням різноспрямованих інтересів соціальних верств. При цьому дослідник має право на обґрунтування власної позиції, на розкриття цілісності об'єкта дослідження, на вияв його багатогранних зв'язків.

Автор використовує метод пізнання, за допомогою якого теоретичні принципи переходять в площину реальності; використовує також формально-логічний метод, статистичний, порівняльно-історичного аналізу, узагальнення однотипних фактичних даних тощо.

Методологічна основа й логіка викладу дисертаційного дослідження зумовлені характером предмета дослідження, метою і завданнями дисертації. Дослідженням державно-правових явищ займалися не лише юристи, але й історики. Слід зазначити, що важливі дослідження з історії України у другій половині XIX – на початку XX ст. зробили М.Костомаров, П.Куліш, В. Антонович, М.Грушевський, О.Левицький. В своїх працях вони давали оцінку державницькій діяльності органів влади, управління, суду на території українських земель в різні історичні періоди, вони зверталися до історико-правового пошуку, вивчаючи архівні джерела.

Специфічною рисою дисертаційною роботою є широке використання юридичної термінології. Дослідження проблеми вимагало оперування термінами: “суд”, “судочинство”, “цивільний процес”, “кримінальний процес”, “юридичні факти”, “докази”, “види покарань”, “правові відносини”, “нормативно-правові акти”, “законодавство” тощо.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1.1. Стан наукової розробки проблеми.

Історіографія досліджуваної проблеми досить обмежена. Чимало істориків різних наукових напрямків і шкіл неодноразово зверталися до проблеми австрійської політики в Галичині та на Буковині, але проблеми судочинства вони або зовсім не торкалися, або досліджували тільки окремі її фрагменти. З різних міркувань та причин цей суттєвий аспект суспільного буття не став предметом спеціального дослідження. Якщо ж про судову систему й згадувалося, то в основному в констатації її існування, в кращому разі – в подачі в хронологічному порядку найсуттєвіших моментів її становлення.

Зокрема, видатний історик Буковини австрійського періоду Р.Ф.Кайндль у праці “Історія Буковини” (1898, т.3) наводить дані про адміністративно-територіальний поділ краю. Він зазначає, що у 1855 р. на Буковині було створено 15 політико-адміністративних повітів, вони ж були одночасно і судовими повітами. У праці відмічається, що з 1855 р. почав діяти Крайовий суд у Чернівцях, а з 1885 р. – у Сучаві. Автор наводить дані про відокремлення судових повітів від політико-адміністративних, яке відбулося у 1868 р. [419, 485].

Певне значення для пізнання історії Буковинського краю має праця М. Кордуби “Ілюстрована історія Буковини” [427]. Ця книга стала першим українським підручником з історії краю. Так, у праці наводяться дані про соціально-економічні й політичні відносини, про побут і правове становище населення, однак історія судочинства Буковини майже не висвітлюється.

Цікавою історичною розвідкою про Буковину є праця Л. Когути “Буковина під австрійською зверхністю” [422], у якій автор побіжно згадує означену тему.

Деякі дані цієї проблеми містяться у працях румунського історика І. Ністора [489, 490].

Отже, хоч у другій половині XIX ст. – на початку XX ст. в науковий обіг було введено певну кількість документальних матеріалів, стосовно австрійського судочинства на Буковині в існуючій історіографії відсутні монографічні, концептуального характеру праці, які б систематизували та узагальнили діяльність судових установ, їх компетенцію і повноваження при розгляді цивільних та кримінальних справ.

Після Другої світової війни поживилося вивчення минулого Буковини, що знайшло відображення в працях буковинських дослідників: В.М. Ботушанського, І.А.Гриценка, М.Л.Кравця, М.Т.Кукурудзяка, П.В. Михайлини, К.Г.Ципка, а також київських істориків Ф.П.Шевченка, А.М. Шлепакова [385, 386, 387, 388, 429, 436, 476, 477], які ввели в науковий обіг значну кількість документальних матеріалів, дали оцінку політичним, соціально-економічним, культурним проблемам краю. Історії Буковини були присвячені як окремі (індивідуальні) дослідження, так і колективні праці. Ці

роботи стали важливим етапом в розвитку буковинознавства. Але слід зазначити, що проблема судочинства у них майже не розглядалися.

Вперше цю проблему почав розробляти професор, доктор юридичних наук Львівського держуніверситету В.С.Кульчицький [433, 434, 435]. В його працях були досліджені питання державного управління, судочинства, діяльності прокуратури в Галичині і частково на Буковині. Науковою розробкою проблеми діяльності державних органів управління, судочинства на Буковині займався доцент Львівського держуніверситету, кандидат юридичних наук М.І.Настюк [435], який цілком справедливо вважав, що судова система була одним з найважливіших чинників розвитку державності.

Діяльність органів влади та управління Буковини в тій чи іншій мірі досліджували В.М.Ботушанський, О.В.Добржанський, О.М.Масан, О.М. Шиба, М.В.Никифорак [385, 386, 387, 388, 403, 404, 448]. Їхнє трактування цих аспектів минулого краю відзначаються послідовним демократизмом, оцінкою явищ крізь призму української ідеї.

Зокрема, в монографії В.М.Ботушанського “Сільське господарство Буковини (друга половина ХІХ-початок ХХ ст.)” висвітлюються питання тривалої ліквідації залишків феодальної епохи, чим пояснюються причини збільшення кількості розгляду цивільних справ в судах Буковини, пов’язаних з вирішенням сервітутних справ. Хоч аграрне законодавство Австрії після 1848 р. декларувало селянам їх право на земельну власність, зазначає автор, однак юридично у відповідних поземельних актах тривалий час не було закріплено. Це стримувало кредитні інвестиції у селянське господарство, бо земля, не закріплена юридично у відповідних поземельних книгах, не могла слугувати заставою під кредит. Крайовий закон про запровадження ґрунтових книг було прийнято 8 березня 1873 р., та їх впровадження йшло повільно, при їх укладенні допускалися неточності, фальсифікації. Відповідно це ставало причиною порушення цивільних прав селян, які змушені були захищати свої законні інтереси в судах Буковини [388, с.88-91]. У зазначеній праці наводяться конкретні дані розгляду в повітових судах земельних спорів.

Значний науковий інтерес становить праця О.В.Добржанського “Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.” [404]. У монографії досліджується історія національного руху українців Буковини, окремого коронного краю Австро-Угорщини, від його зародження на зламі 50 – 60-х років ХІХ ст. до початку Першої світової війни. У розділі другому подано матеріал про соціальне та політико-правове становище українців Буковини. Матеріали монографії дають можливість оцінити значення українського національного руху та провести порівняння боротьби буковинських українців проти соціального і національного гноблення зі статистикою “кримінальних злочинів”, зокрема політичних, тобто “злочинів” проти держави.

Певне розуміння соціально-економічних, політико-правових та національно-культурних обставин життя в Габсбурзькій монархії (а, отже, і на Буковині) у ХІХ – на початку ХХ ст. дає ознайомлення з працями І.І.

Компанійця “Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст.” (1960)[423], С.А.Макарчука “Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма» (1983)[442], Є.І.Рубинштейна “Крушение австро-венгерской монархии” (1963)[458], Є.В.Тарле “Европа в период империализма” (1958), [468] І.П.Трайніна “Национальные противоречия в Австро-Венгрии и ее распад” (1947)[471], В.К.Осечинського “Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму” (1954)[452], П.В.Свежинського “Аграрні відносини в Західній Україні в кінці ХІХ - на початку ХХ ст.” (1966)[460], Г.І. Ковальчака “Економічний розвиток західноукраїнських земель” (1988)[420] та ін. Слід зазначити, що на названих працях все ж тяжіє відповідний ідеологічний відбиток. В певній мірі правове становище буковинців відображено в колективній праці “Буковина: історичний нарис” (Чернівці, 1998) [390], в якій систематизовано дослідження останніх років.

Пріоритет у спробі визначити засади суспільно-економічного життя Буковини, відобразити найрізноманітніші відомості про край належить книзі “Буковина. Її минуле і сучасне” під редакцією Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського [389], написаній в діаспорі. Судження авторів про політичний, соціально-економічний, культурний розвиток краю ґрунтуються на основі свободи наукової думки.

У висвітлення окремих аспектів правового становища українського населення Буковини австрійського періоду значний внесок зробив І. Новосівський [449]. Його праця “Нарис історії права Буковини і Бессарабії” є цінною при вивченні аспектів судочинства.

Важливими для розуміння проблеми є наукові дослідження видатних українських істориків М.Грушевського, Д.Дорошенка та ін. [400, 401, 406].

Велике значення для формування державно-правових оцінок історичного минулого Буковини має колективна праця “Національне право старої Австрії” за редакцією К. Хугельмана [479]. У ній детально аналізуються законодавчі акти, які врегульовували міжнаціональні відносини в Австрії. Розділ про Буковину написав Р. Венедіктер, який сформував державно-правову підставу розвитку органів влади, управління, суду тощо.

Слід зазначити, що наукові праці німецьких та австрійських істориків Е. Бека, Р. Вагнера, Е. Турчинського, Ф. Ланга, Х. Вечерки, Е. Прокоповича, Г. Преліча, присвячені історії Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст., дають можливість встановити цілісність системи органів влади, управління, суду, системи законодавства. У 1961 р. ними опубліковано велику колективну працю “Буковина. Сто п’ятдесят років німців на Буковині” [404,с. 32], присвячену різним аспектам історії Буковини.

Отже, за більш як сторічний період вивчення історії Буковини нагромаджено чимало літератури, яка стосується різних історичних аспектів, в тому числі проблеми судочинства. Але спеціальних монографічних досліджень з історії судочинства на Буковині зазначеного періоду до цього часу не було написано. Більшість праць, які тією чи іншою мірою торкалися досліджуваної проблеми, мали обмежену джерельну базу.

Вивченню проблеми судочинства на Буковині сприяло детальне ознайомлення з юридичною літературою, зокрема з працями М.Чубатого[475], В.В.Копейчикова[425], О.А.Підопригори[456], спільної праці В.С.Кульчицького, М.І.Настюка, Б.Й.Тищика [435], П. П. Музиченка [446], В. Я. Тація [415].

Певне значення при дослідженні проблеми судочинства на Буковині мало опрацювання матеріалів ряду міжнародних, всеукраїнських та обласних наукових конференцій.

Констатуючи наявність певного наукового доробку істориків та правознавців у дослідженнях деяких аспектів судочинства Буковини в зазначений період, можна стверджувати, що ні в українській, ні в зарубіжній історіографії поки що немає спеціальної узагальнюючої праці з питань судочинства на Буковині (в останній чверті XVIII – на початку XX ст.), що переконує автора в думці про необхідність наукової розробки даної теми.

1.2. Джерельна база дисертаційного дослідження

Дослідження означеної проблеми вимагало залучення широкого кола архівних та друкованих джерел, що зберігаються в архівах і бібліотеках Чернівців та Львова. Це - матеріали судових органів, органів влади і управління. Більшість документів – рукописи, написані німецькою мовою. В переважній більшості документів інформація відзначається високою достовірністю.

Вирішення завдань, поставлених у роботі, було б неможливим без вивчення насамперед документів, які зберігаються у Державному архіві Чернівецької області, зокрема фондів: “Буковинська Окружна управа” (Ф.1, 15904 од. зб.), “Буковинська Крайова управа” (Ф.3, 53735 од. зб.), “Австрійська військова адміністрація” (Ф.29, 59 од. зб.), “Магістрат м. Чернівці” (Ф.39, 7213 од. зб.), “Крайовий суд Буковини” (Ф.115, 114027 од. зб.), “Повітові суди” (6 фондів, 13223 од. зб.).

У фондах “Буковинська Окружна управа”, “Австрійська військова адміністрація” зібрані документи, в яких відображена історія краю з часів приєднання його до Австрії до 1786 р. В справах цих фондів є матеріали, що стосуються приєднання Буковини до Австрії, становища краю в цей період, проведення реформ. Зокрема, збереглася справа з повним текстом договору про розмежування між Австрією і Туреччиною від 2 липня 1776 р. До тексту договору додано опис кордонів Буковини.

Важливу інформацію про діяльність судових установ на Буковині містять декрети і постанови Придворної канцелярії, розпорядження Галицького апеляційного суду, директивні вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, виписки із вказівок Галицького губернаторства, постанови апеляційного суду Галичини (Буковина у 1786-1849рр. адміністративно входила до складу Галицької губернії Австрії), укази імператорів Леопольда II, Йосифа II про порядок судочинства, статистичні звіти про діяльність судів на Буковині, листування з Міністерством юстиції.

Значний інтерес представляють документи з фонду “Буковинська Крайова управа”, які містять листування з судовими установами про проекти судової реформи на Буковині, листування з вищим Крайовим судом Львова про перевірку лояльності і морального обличчя кандидатів на зайняття вакантних посад у судах і прокуратурі, матеріали про створення нових повітових судів на Буковині, листування з Міністерством внутрішніх справ про судову компетенцію військових установ, донесення в Міністерство юстиції про порядок ведення домініального судочинства, директивні вказівки про порядок розгляду кримінальних і цивільних справ, статистичні звіти про діяльність судів на Буковині, списки присяжних засідателів, рішення Крайового сейму (ландтагу) Буковини про відкриття Крайового суду.

В дисертаційній роботі використані також матеріали фонду “Виконавчий комітет Буковинського сейму” (Ф.2, 1238 од. зб.), зокрема доповіді, протоколи, закони сейму Буковини стосовно судочинства.

Документи фонду “Повітові управи” містять інформацію про листування Буковинського Крайового суду, подаються формулярні списки присяжних судів Буковини.

Фонд “Магістрат м.Чернівці” містить інформацію про діяльність судів у Чернівцях, на Буковині, списки службовців Крайового суду.

Фонд “Крайовий суд Буковини” складається з 10 описів, які нараховують 114 027 одиниць зберігання. Тут зібрані матеріали про діяльність Крайового суду Буковини, циркуляри Галицького губернаторства з питань судочинства, директивні вказівки Міністерства юстиції, листування з президією Крайового суду, матеріали про прийняття іспитів у службовців суду, про штатний розклад, статистичні звіти про розглянуті справи, відомості про судові витрати, рапорти і циркуляри повітових судів, звіти суддів та ряд директивних вказівок. Подаються також відомості про розгляд цивільних справ, зокрема, справи про оцінку майна, його спадкування, призначення опікунів і піклувальників, про розірвання шлюбів, про порушення торгових угод, договорів про оренду та ін. Містяться також кримінальні справи про неправдиві свідчення в суді, про вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, про несвоєчасне повідомлення про банкрутство, про ухиляння від військової служби, посягання на честь і гідність особи, статистичні, річні і кварталні звіти Крайового суду Буковини, нотаріальних відділів судів, доповідні записки, директивні вказівки і протоколи засідань Крайового суду, журнали реєстрації позивних заяв, обліку, наказів, книги нотаріальних актів, листування з Міністерством юстиції і особові справи членів суду.

В певній мірі використано фонди 4 та 283 “Повітові суди”, зокрема, інструкції, директивні вказівки і циркуляри російського поліцмейстера м. Чернівці, часів Першої світової війни.

Історія правової системи Буковини базується на ряді друкованих джерел, які видавалися законодавчими органами Австрійської (Австро-Угорської) імперії. Це були офіційні збірники: “Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich” (“Вісник державних законів для Австрійської імперії”), «Landes Regierungsblatt für das Herzogthum Bukowina» (“Вісник крайових законів і

розпоряджень для герцогства Буковина”). Спеціально видавались довідники діючих законів, як, наприклад, “Handbuch der für die Bukowina in Leitung bestehenden Reichs - und Landesgesetze, Verordnungen und Verwaltungsvorschriften.-Czernowitz”, 1882.-2. Bd.” (“Довідник діючих для Буковини державних і крайових законів, розпоряджень та адміністративних приписів”). Вивчення нормативних актів, які були чинними на Буковині в австрійський період, дає можливість прослідкувати процес розвитку галузей права, а саме: цивільного, цивільно-процесуального, кримінального та кримінально-процесуального.

Однією з основних і характерних форм джерел тогочасного судочинства краю була судово-слідча документація. Підхід до її вивчення як окремої групи джерел був комплексний. Щоправда, не всі судові справи збереглися в Державному архіві Чернівецької області, деякі з них втрачені. В окремих справах зустрічаються посилання на попередні справи, які не збереглися. Текст документів збережено безпосередньо в оригіналі, або ж сумарно відображений в переказі інших джерел.

Відомості про існування судових справ, які не збереглися, інколи констатуються в старих описах архіву. При дослідженні судового діловодства зустрічаються безпосередньо відомості про існування судової справи, відомості про початок ведення судового слідства, відомості про прийняття рішення по справі. Особливу увагу при дослідженні судової документації звернено на термінологію. Важливим було співставити збережені справи з їх поясненням в описах та отриману інформацію про справи, які не збереглися. Адже навіть у самій назві слідчої справи зафіксована потрібна інформація для визначення тематики пошуку.

Звичайно, атрибуція поодиноких відомостей має обмежений джерелознавчий інтерес, але повніше встановлення відомостей про не збережені справи і спроби їх попередньої реконструкції дають можливість суттєво доповнити аналіз судового діловодства.

Важливі неопубліковані документи з проблеми дисертаційного дослідження є також у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України. У фонді 9 (колекція окремих надходжень) опрацьовано значну кількість матеріалів щодо австрійського судочинства в Галичині та на Буковині. Це документи про діяльність Галицького апеляційного суду, про провадження цивільних та кримінальних справ в судах Галичини і зокрема Буковини.

Документи з досліджуваної проблеми опрацьовано в Центральному державному історичному архіві України у Львові (Ф.146, 152, 156, 181, 475). Матеріали багатьох фондів містять унікальні за своїм характером документи про діяльність судових установ, про систему судочинства, судові реформи в Галичині і на Буковині, розпорядження, директивні вказівки, циркуляри Галицького апеляційного суду.

В фонді 146 “Галицьке намісництво у Львові” містяться матеріали про судові справи стосовно агітаторів за підбурювання населення до виїзду в Америку, відомості повітових судів про конфіскацію майна у осіб, які брали

участь у антидержавних виступах, матеріали про покриття грошових видатків поміщиків на утримання домінальних судів та ін.

Статистичні звіти прокурорів про діяльність судів першої інстанції, дисциплінарні справи службовців судів, які звинувачувалися у службових зловживаннях, рішення і повідомлення Вищого апеляційного суду зберігаються у фонді 156 “Вища державна прокуратура”.

Фонд 152 “Крайовий суд” дає можливість ознайомитись зі звітами прокурорів про кількість розглянутих справ судами із зазначенням характеру злочинів та строків ув’язнення злочинців. Цікаві відомості можна почерпнути з матеріалів фонду 181 “Графи Лянцкоронські”, а саме інструкції про порядок судочинства при розгляді апеляцій; фонду 475 “Вірменська митрополія у Львові”, де зібрано розпорядження, повідомлення, листування про розшук політично підозрілих осіб та карних злочинців.

Вивчення проблеми становлення судочинства на Буковині у 1774-1914 рр. неможливе без ознайомлення з політичним та соціально-економічним становищем краю. Наприклад, про австро-турецькі переговори щодо переходу Буковини під зверхність Австрії міститься матеріал в цьому збірнику документів Є.Гурмузакі [482,с.5-10].

Одним з найважливіших джерел, в яких описаний внутрішній устрій Буковини, є донесення в Придворну військову раду голови військової адміністрації Буковини у 1774-1778 рр. генерала Габріеля фон Сплени. Ці документи вміщено в книзі “Становище Буковини в часи австрійської окупації” [484,с.18]. В березні-вересні 1775 р. Сплени написав друге донесення, яке отримало назву “Опис Буковинського дистрикту”. Його опублікував Йоганн Полек у 1893 р. [336,с.4] (перевидано мовою оригіналу і в перекладі українською мовою О.Д.Огуєм та М.М.Сайком 1995 в Чернівцях)

Досліджуючи судову систему Буковини, чинні законодавчі акти на території краю, автором були опрацьовані збірники урядових законів і розпоряджень. Слід зазначити, що нормативні акти, вміщені у збірнику Кропачека [487,с.9-12], систематизовані інкорпоративно, тобто об’єднані за юридичним значенням (офіційна інкорпорація), за обсягом (загальна і галузева інкорпорація), за критерієм об’єднання (предметна та суб’єктна інкорпорація). У збірнику відсутній хронологічний покажчик, бо його побудова базувалася на предметній та суб’єктній інкорпорації, а не на хронологічній. Для збірників нормативно-правових актів Австрійської (Австро-Угорської) імперії є характерним основний спосіб систематизації законодавства – інкорпорація. До них належать: галицький “Збірник для королівства Галичини і Лодомерії”, збірники за редакцією Л.Мізеса [489,с.8-11] та М.Дрдацького [481,с.20-41]. Слід зазначити, що в ХІХ ст. відбувається процес кодифікації права. Цікавим джерелом є книга “Буковина на початку 1801 р. за абеткою”. На основі архівних матеріалів, значна частина яких втрачена, у ньому пояснюються основні юридично-правові терміни, поняття і процеси, характерні для Буковини початку ХІХ ст.

Цінним для досліджень був довідник Джон-Поля Хімки [483,с.215], в якому наведені статистичні дані з історії Буковини ХІХ-поч.ХХ ст. про

кількість населення краю, адміністративний устрій, поділ території на судові повіти, зміну кількості повітів та ін.

Певний інтерес становлять матеріали фонду рідкісної книги наукової бібліотеки Чернівецького національного університету, зокрема праця К.Ласеа [488,с.22], в якій автор подає детальний опис території краю, населення, соціально-економічний та політичний устрій Буковини, діяльність суду, прокуратури, адвокатури, жандармерії.

Спогади буковинських науковців, громадських та політичних діячів – явище специфічне в мемуарній літературі, що відображає глибину розвитку історичної думки. Необхідність широкого і детального вивчення цього самостійного виду джерел визначається тим, що вони дають можливість досліднику потрапити в мікроклімат історичної епохи, допомагають відтворити тогочасні події та соціально-економічне, політичне становище Буковини. Особливо цінним з цього роду джерел є те, що в науковий обіг вводилися неопубліковані джерела, які не втратили свого значення і для сучасної науки. Це, зокрема, праці О. Поповича, С. Смаль-Стоцького [331, 465].

Серед опрацьованих джерел важливе місце займають статистичні матеріали. Це і результати урядових переписів населення, особливо 1900 та 1910 рр., і щорічні звіти крайової статистичної служби Буковини, і матеріали галицьких статистичних відомств [339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356].

Слід відзначити, що в Австро-Угорщині діяла налагоджена і добре організована статистична служба. Статистичні звіти охоплювали різні сторони життя держави, вони друкувалися регулярно. Рівень злочинності змінювався в залежності від соціальних явищ, яким належала визначальна роль, та явищ, що входили до складу індивідуальної свідомості конкретного суб'єкта і безпосередньо визначалися нею. Статистичні дані при дослідженні судочинства Буковини дали можливість проаналізувати кількість розглянутих в судах цивільних та кримінальних справ. Ці матеріали почерпнуті із статистичних збірників “Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina”.-Czernowitz,1892-1913.-Heft-1-17 (“Повідомлення крайової статистичної установи герцогства Буковина”); “Österreichische Statistik. Neue Folge.-Wien,1913-1916” (“Австрійська статистика. Нова серія”); “Österreichische Statistik.- Wien. 1851-1910” (“Австрійська статистика”); “Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie für die Jahre 1849-1857” (“Статистичні таблиці Австрійської монархії”); “Österreichisches statistisches Handbuch. 1882-1916” (“Австрійський статистичний довідник”) [404].

Чималий інтерес серед друкваних джерел становлять стенографічні протоколи Буковинського сейму (ландтагу). Вони відображають найважливіші проблеми, які стояли перед людністю краю у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст. Для розробки крайових законів та затвердження інших рішень публікувалися додатки до стенографічних протоколів Буковинського сейму, які містили документальні та статистичні матеріали, у

т.ч. з питань судоустрою і судочинства.

В другій половині XIX – на початку XX ст. на Буковині відбувався процес становлення та швидкого розвитку крайової преси. Першу крайову газету “Vucovina” почали видавати німецькою та румунською мовами у 1848 р. Урядова газета “Bukowina” виходила з 1862 р. до 1867 р., а з 1868р. – “Czernowitzer Zeitung”(“Чернівецька газета”). З 1885 р. і до 1910 р. виходила українська газета “Буковина”. Газети видавалися різного спрямування: політичні, громадські, товариські сільськогосподарські, релігійні, педагогічні, комерційно-рекламні тощо. Періодичність видань була різною: деякі видавалися щоденно, деякі – двічі, тричі на тиждень, а окремі були тижневиками. Наявність такої кількості газет, як зазначає О. Добржанський [404,с.53-54], безперечно, велика цінність для дослідників історії Буковини. Газети містять різноманітну інформацію про події суспільного життя, дають можливість краще зрозуміти розвиток політичних процесів. Автор використала україномовні видання: “Народний голос” (1911, 1913-1915), “Буковина” (1885-1892, 1895-1909), “Буковинські відомості” (1897, 1899), “Слово” (1861-1863, 1878-1881), “Громадянин” (1872, 1904), а також регіональні різномовні видання “Gazeta Vocovinei”(румунська) (1891), “Gazeta Lvowska”(польська) (1895), “Bukowinaer Post”(німецька).-Czernowitz (1901) та ін. [358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380]. Повідомлення про судові процеси в періодиці були короткими і неповними, але газетний матеріал значно доповнював архівний та інші джерела. Але він вимагав критичного підходу, співставлення з іншими джерелами.

Отже, для дослідження питань суду і судочинства на Буковині автору довелося провести чималу пошукову роботу, опрацювати багато різнопланових джерел з різних фондів в Державному архіві Чернівецької області та Центральному державному історичному архіві України, м. Львів, написаних здебільшого німецькою мовою. Вивчення архівних та друкованих джерел, їх науковий аналіз та систематизація сприяло досягненню визначеної мети – подати узагальнюючу картину виникнення, становлення і розвитку суду та судочинства на Буковині в останній чверті XVIII – на початку XXст.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ

2.1. Загальна характеристика регіону

Кількаразове перекроювання великими державами карти Східної Європи наприкінці XVIII ст. внесло істотні зміни в державну підпорядкованість західноукраїнських земель. Внаслідок першого (1772 р.) поділу Польщі Галичина, а згідно з Константинопольською австро-турецькою конвенцією (1775 р.) і Буковина, увійшли до складу багатонаціональної Австрійської імперії, під владою якої у складі Угорського королівства ще з XII ст. перебувало Закарпаття. Таким чином, Габсбурги стали володарями великої частини України площею понад 70 тис. кв. км з населенням більше 2,5 млн. чоловік, у тому числі 2 млн. українців (див. додаток А). Хоча західноукраїнські землі перебували у рамках однієї держави, все ж залишалися адміністративно розмежованими. У 1786 р. на правах окремого округу до Галичини була приєднана Буковина з центром у Чернівцях. «Буковина, в північній і середній частині здавна заселена православними українцями, належала до Молдови і разом з нею входила до складу турецької держави. Австрія, здобувши Галичину, вирішила заокруглити свої нові кордони і в 1774 р. зайняла військом Буковину з її головними містами: Чернівці, Серет, Сучава. Це була багата земля, але населення при молдавсько-турецькому господарюванні було малокультурне, хоч панщина була значно легша під молдавськими боярами, ніж під польськими панами. Галичина і Буковина були злучені в одну провінцію», - так писав про приєднання Буковини до Австрійської імперії відомий український історик Д.Дорошенко [406,с.168].

Урядові заходи нової влади в Буковині не зустрічали спротив з боку місцевого населення, адже за останні роки край зазнав багато лиха від молдавсько-турецької адміністрації, а потім від п'ятирічної російської окупації під час російсько-турецької війни 1768-1774 рр. Як писав М. Грушевський, «ця північна, українська Буковина творила округ Чернівецький, а округ Сучавський був переважно румунський; і як нова Галичина під австрійською владою була зліплена з українських і польських земель, так і нова Буковина мала характер українсько-румунський» [400,с.474]. Енценберг пропонував цісареві Йосифові II приєднати Буковину до Галичини або поділити край на дві частини: північну, заселену українцями, - приєднати до Галичини, а південну, де більшість населення було румунське – до Семигороду. Однак цей проект був відкладений; Йосиф II хотів сам перевірити становище даного краю. Вперше він відвідав Буковину влітку 1783 р., а через три роки, після докладного огляду краю особисто переконався в тому, що Буковину треба прилучити до Галичини [19, арк. 8-9].

Про демографічний та етнографічний стан на Буковині на час її приєднання до Австрії та про соціально-культурний рівень населення

свідчать повідомлення з офіційних зведень, які надсилали військові адміністратори краю генерал Г.Сплєні та генерал К.Енценберг до губернаторства у Львові чи до Надвірної ради у Відні. На підставі цих звітів Буковина у 1775 р. складалася з 253 населених пунктів (міста і села) з кількістю населення 75000 чоловік. Люди жили бідно, міста були дуже підупалими. Серед них Чернівці, Сучава, Серет мали “дуже нужденний вигляд” [36, арк.3].

Етнічний склад Буковини був досить неоднорідним. У звіті генерала К. Енценберга у Галицьке губернаторство від 14 лютого 1781 р. повідомлялося, що “на 23000 родин, які живуть на Буковині, тільки 6000 справді волоські та і їх вважає капітан Сульцер, який проводив перепис, за зрумунізованих слов’ян” [25, арк.111-117]. Про те, що українське населення переважало над румунським в період приєднання Буковини до Австрії, свідчить повідомлення радівецького єпископа Д.Херескула від 27 квітня 1781 р. до Надвірної канцелярії у Відні: “Тому, що на Буковині більше половини греко-орієнтального населення розмовляє на руській (тобто українській – Л.Г.) мові, то треба руських церковних книжок, які до нині (тобто, до прилучення Буковини у склад Австрії. – Л.Г.) [439,с.12] отримували з великими витратами з руських держав” [25, арк.128 зв.]. Крім українців і румунів, на Буковині в цей період проживали 800 родин євреїв, 200 поміщицьких і 118 купецьких родин вірмен, а також німці, поляки, угорці, словаки, греки, цигани. На підставі наведених цифр можна зробити розподіл населення на Буковині станом на 1774 р.: 69% - українців, 26% - молдаванів (румунів), 5% - інших національностей [53, арк.3-5].

Для збільшення населення цього рідко заселеного краю було видано австрійським урядом низку постанов, які заохочували людей із сусідніх країн переселятися (повертатися після війни) на Буковину. Крім заходів, які проводили генерали Г.Сплєні та К.Енценберг, цісар Йосиф II видав 8 лютого 1786 р. для Буковини декрет, на підставі якого звільняв край на 30 років від усіх попередніх воєводських податків, запевняв впорядковувати станові права великих землевласників і впроваджував у життя міський закон, що мав на меті збільшити населення Буковини, а особливо міст Чернівці, Серет, Сучава. Найбільше переселенців наприкінці XVIII ст. прибувало з Семигороду, Молдавії, Бессарабії, менше з Галичини. Тільки впродовж 1778-1782 рр. населення краю збільшилося на 6000 родин [77, арк.5].

Буковинська земля, що входила до складу Австрійської імперії, межувала на південному сході з Молдавією, на південному заході – з Трансильванією, на північному заході – з Галичиною, на півночі й північному сході – з Росією. Площа Буковини складала 10 441 кв. км. За описом території краю французьким вченим Ласеа: “На південному заході вона лісиста, гориста, а на північному сході розміщена горбиста рівнина” [488,с.2].

За статистичними даними на Буковині у 1910 р. проживало 794 929 чоловік, з них: 305101 (38%) – українців, 273254 (34%) – румунів, 168851 (21%) – німців і євреїв, 36210 (5%) – поляків, 10391 (1%) – угорців, 1005 – чехів, 80 – словенів, 36 – італійців [488,с.3-4].

У північній частині Буковини, за статистикою, українців проживало від 55 до 58% [437,с.15]. За віросповіданням населення Буковини у 1910 р. складало: 547603 – православних християн; 341 – християн вірменської церкви; 3242 – липованів; 98565 – римо-католиків; 26182 – греко-католиків; 657 – вірмено-католиків; 20503 – новоєвангелістів; 102919 – іудеїв; 8 – мусульман; 2 – сектанти (див. додаток Б). Майже 90% українців проживали в сільській місцевості і займалися землеробством, в містах за кількістю жителів вони знаходились на 3-му місці після євреїв і німців. Після революційних подій 1848-1849 рр. і започаткованих в Австрії значних соціально-економічних, а згодом і адміністративних та політичних реформ на Буковині теж здійснено деяке політико-адміністративне та судове реформування. У 1849 р. край оголошено окремою провінцією, відділеною від Галичини. У 1850 р. його поділено на податкові округи, у 1855 р. – на адміністративні повіти, у 1859 р. – на громади. Адміністративна й судова влада здійснювалася змішаними повітовими управами (Gemischte Bezirksamter), тобто ці управи здійснювали функції і адміністративної, і судової влади. Вони ж займалися створенням з одного чи кількох сіл, хуторів, присілків самоуправних громад (Gemeinde). На підставі конституції 21 грудня 1867 р. юридичні функції у 1868 р. відокремлено від адміністративних. Повітові управління (Bezirkshauptmannschaft) стали чисто адміністративними органами, а судові функції почали здійснювати повітові суди (Bezirksgerichte) на території створених судових округ (повітів). Територіально-судові повіти рідко де співпадали з адміністративними (лише Серетський, Сучавський), а здебільшого на території адміністративного повіту було по два судових повіти. Кількість адміністративних повітів (без м.Чернівці, які мали окремий статус) у різний час була різною: у 1855-1856 рр. – 15, 1868-1897 рр. – 8, 1903 р. – 9, 1905 р. – 10, 1910 р. – 11. Судових повітів у 1880 р. було 15, 1910 р. – 19 [330,с.180].

Населення Буковини проживало в містах, містечках і селах (з присілками і хуторами). Число населених пунктів дещо змінювалося. Якщо у 1857 р. на Буковині нараховувалося 4 міста, 6 містечок і 326 сіл, то у 1869 р. – відповідно 7 міст, 8 містечок і 456 сіл, 1900 р. – 5 міст, 8 містечок, 323 села, 1910 р. – 10 міст, 3 містечка, 323 села. Під поняттям “село” мала на увазі самоврядна громада, але інколи, як, наприклад, у 1869 р. наводилися дані про всі сільські поселення, яких було у 1,4 разів більше, ніж громад. До однієї самоврядної громади могло належати як одне село, так і кілька прилеглих менших. Так, за переписом 1869 р. на Буковині нараховувалося 456 сіл, але громад – тільки 295, зокрема:

1. Кіцманський повіт - 56 громад;
2. Вижницький повіт - 29 громад;
3. Сторожинецький повіт - 43 громади;
4. Чернівецький повіт - 46 громад;
5. Серетський повіт - 28 громад;
6. Радівецький повіт - 38 громад;
7. Сучавський повіт - 34 громади;

8. Кимполунзький повіт - 21 громада [341,с.5-6].

У 1864 р. Чернівці отримали окремий статус муніципального самоврядування.

14 жовтня 1870 р. були затверджені статuti для 33 міст Австрії, в тому числі і для Чернівців, де влада належала міській раді, яку обирали на 3 роки. Таким чином, Чернівці отримали право, що встановлювало порядок виборів і функції органів міського самоврядування, суду, купецьких об'єднань, цехів, регулювало питання торгівлі, опіки, спадкування, визначало покарання за різні види злочинів тощо.

На початку 60-х років XIX ст. після десятилітнього панування реакційного режиму в Австрійській імперії почався новий етап боротьби за буржуазно-демократичні перетворення в країні, які не були здійснені в ході революції 1848-1849 рр. 20 жовтня 1860 р. оголошено документ, відомий під назвою Федеративної конституції, згідно з якою передбачався розподіл законодавчої влади між імператором і парламентом та крайовими сеймами. У 1861 р. у Львові та Чернівцях розпочали свою діяльність місцеві виборні органи – крайові сейми. З 26 березня 1861 р. Буковина остаточно стала автономним краєм з титулом герцогства. Тут сформувалася подвійна система керівних органів: з одного боку – адміністративний державний апарат, який призначався австрійським урядом; з другого боку – органи крайового та місцевого самоврядування, що формувалися шляхом виборів.

У грудні 1867 р. прийнято конституцію Австро-Угорської імперії, яка знаменувала поворот від централізму до федералізму. Конституція офіційно декларувала рівноправність у державних установах, судах, школах. Насправді панівне становище поряд з австрійською верхівкою на західноукраїнських землях захопили польські шляхтичі, румунські бояри, угорські поміщики і капіталісти. В судових органах Буковини тривалий час переважали представники німецької та румунської знаті. Наприклад, українців-службовців у 1900 р. в органах судочинства налічувалося всього 41 чол. Для порівняння слід зазначити, що службовців-німців було у 5,4 разів більше, службовців-румун у 1,2 разів більше від українців. Українські службовці, як правило, займали нижчі посади. Вони становили 9,2 % усіх крайових службовців Буковини, хоч українців у краї 1900 р. було 40,8 % [163, арк.30].

На початку XX ст. самосвідомість буковинських українців значно зросла. Вони активно вели боротьбу за реформу виборчої системи, суду, освіти, і ця боротьба була безпосередньо пов'язана з боротьбою за права всього населення краю. Що стосується українського населення, то з його боку у судовій реформі були зацікавлені всі соціальні верстви, оскільки австрійське судочинство на Буковині велося явно в інтересах станової структури німецької та румунської верхівки. Ця обставина надавала боротьбі національного відтінку. “Австрійські правлячі кола продовжували широко використовувати свою систему – надавати певні привілеї національностям, щоб при їх допомозі пригнічувати інші”, - стверджував Є.І.Рубінштейн [458,с .30].

Українські депутати австрійського парламенту, Буковинського сейму вдавалися не раз до опозиційної тактики, наполегливо виборювали різні економічні і культурні поступки з боку уряду, домагалися введення української мови в державних органах, судах, освіті, а з початку ХХ ст. висували вимогу національної автономії.

На Буковині тривалий час зберігалось чимало застарілих, але офіційно не скасованих правових норм, які йшли врозріз з конституційними свободами і фактично перекреслювали деякі з них. Характерним проявом цього була боротьба, яка точилася навколо ділової мови в судах Буковини. Ще у 1860 р. згідно з законом, підписаним імператором, крайовими мовами було визнано німецьку, українську, румунську. 15 лютого 1866 р. на основі цього закону крайовий президент видав розпорядження № 699, за яким на Буковині визнавалося право користуватися в діловодстві німецькою, румунською й українською мовами [127, арк.4]. Однак в судах використовувалася тільки німецька мова. Українці та румуни неодноразово протестували проти такого стану справ. У 1878 р. депутати Буковинського сейму звернулися із запитом до крайового управління та віденської влади про мову в судових органах. Крайове управління відповіло: "Німецька мова була і залишається мовою судових установ і ніколи не відмінялася, а навпаки, розпорядженням Міністерства юстиції від 17 серпня 1864 р. за № 7027 встановлювалася як єдина мова судочинства... Протоколи повинні писатися виключно німецькою мовою й тільки в окремих випадках свідчення подаються у вигляді переказу рідною мовою" [97, арк.48].

Минуло понад тридцять років. У 1912 р. чернівецьке студентське товариство "Січ" направило до повітового суду в Чернівцях позов українською мовою. На нього суд подав відповідь німецькою мовою. Обурені цим студенти і їх представник чернівецький адвокат В. Дутчак подали справу в суд, вимагаючи пояснення, чому товариству не відповіли українською мовою. Суд першої інстанції відхилив позов. Тоді В. Дутчак звернувся у президію Крайового суду, потім – до Вищого апеляційного суду у Львові, потім – до Міністерства юстиції і, нарешті, - до Державного трибуналу у Відні. Однак щоразу позивач одержував негативну відповідь. В останній зазначалося, що буковинські суди не порушували 19 параграф конституції про рівність усіх народів імперії, бо немає відповідних розпоряджень для реалізації цього параграфа на практиці. Тому суди Буковини користуються розпорядженням Міністерства юстиції від 17 серпня 1864 р. за № 7027 [96, арк.49]. Так звичайне розпорядження Міністерства перекреслювало і конституційні норми, і закон, санкціонований імператором. Звичайно, подібні випадки були непоодинокими.

З 1912 р. зросло напруження між Австрією і Росією, що загрожувало вибухом війни. В таких умовах зростання опозиційних настроїв серед українства могло стати небезпечним для держави, тому австрійський уряд йшов на компроміс з українцями. Буковинські депутати С.Смаль-Стоцький, Є.Пігуляк, М.Василько та інші докладали чимало зусиль для національного відродження в краї. Почало вестися діловодство в державних установах

поряд з німецькою також українською мовою, судочинство відбувалося тепер почасти і на рідній мові сторін судового процесу, збільшилася кількість українських народних шкіл, українська преса дістала ширший розвиток.

2.2. Створення системи судових установ на Буковині

Здійснення правосуддя завжди було основним змістом діяльності судових органів. Воно тісно і нерозривно пов'язувалося з чинним правом і було особливим видом державної діяльності, спрямованим на боротьбу з порушеннями норм права, запобігання і викорінення цих порушень. Суд не лише застосовував норми права, а й примушував до їх виконання. Кожна держава мала (і має) органи примусу, що забезпечують найсуворіше дотримання дисципліни.

Правосуддя – це діяльність судових органів по розгляду в судовому процесі цивільних і кримінальних справ і прийняття на основі закону державного примусу до правопорушників з метою захисту прав та інтересів держави, громадян, попередження правопорушень і забезпечення правового виховання.

У наш час в міру розвитку українського судочинства в нашій державі зростає інтерес вітчизняних теоретиків і практиків до аналізу особливостей його функціонування на різних етапах суспільного розвитку. Адже, зміцнення правопорядку, посилення боротьби з правопорушниками, необхідність викорінення злочинності є проблемою і сьогодення. Актуальним залишається питання: якою повинна бути дійова форма органів правопорядку. Процеси державного будівництва в Україні вимагають вдосконалення судової влади, детального вивчення вітчизняного і світового досвіду судочинства.

Науковий інтерес становить і аспект крайового судочинства на Буковині в так званий австрійський період, що має принципові, тільки йому властиві особливості. В буковинському краї діяли судові установи, які впродовж вищеназваного періоду зазнали ряду змін, особливо після прийняття конституції Австро-Угорської імперії 1867 р.

Судова система на Буковині складалася з окремих судових органів. Кожен із судів займав певне місце в загальній системі, але всі вони виконували єдине завдання: здійснення правосуддя. Термін “правосуддя” включає два поняття: “право” і “суд”. Здійснювати правосуддя означає: застосовувати норми права до конкретних суспільних відносин. Застосовуючи заходи кримінального покарання, суд не тільки карає злочинців, але й має своєю метою виправлення, перевиховання їх або ж залякування населення.

В Галичині, до складу якої у 1786-1849 рр. входила і Буковина, було утворено три судові установи, які поряд з Крайовим судом у Львові мали діяти ще у Тарново і Станіславі з 1 січня 1787 р. До Станіславського Крайового суду належали Станіславський, Заліщицький, Стрийський, Тернопільський і Буковинський округи [7, арк.7].

До середини ХІХ ст. на Буковині, як і в Галичині, для розгляду цивільних справ існували 4 крайових суди – у Львові, Станіславі, Чернівцях і Тарнові. Кримінальні справи розглядали 8 судів з апеляційною інстанцією у Львові. Крім того, у містах діяли магістратські суди, а по селах функції правосуддя здійснювали мандатори. Суди в той час перебували переважно на послугах державної адміністрації [139,с.81].

У кінці ХVІІІ – першій половині ХІХ ст. на Буковині діяли домініальні суди. Згідно з циркуляром королівського Галицького губернаторства від 12 квітня 1787 р. [5, арк.5] між домініями (володіннями великих землевласників) і судами встановлювалась залежність останніх і нагляд перших. Домінії надавали право дії судам у вирішенні спірних справ, але разом з тим мали право втручатися в правові справи і впливати на їх вирішення. Домінії мали право нагляду над діями судів. Коли домінії помічали певну службову байдужість, зволікання або безпорядок в роботі, то вони повинні були нагадати судам про точне виконання їх обов'язків, про те, що вони повинні були оберігати законні інтереси неповнолітніх, якщо справа стосувалася нерухомого майна і грошей, а також не допускати інші порушення. У випадках, коли суди відмовлялися виконувати поради і зауваження, домінії мали право заявити про дії суддів, що суперечили службовим обов'язкам, в Королівський апеляційний суд. У тих випадках, коли у судовій справі однією із сторін виступала домінія, цивільні справи розглядалися в окружному суді, а кримінальні – в Крайовому суді.

Цісарсько-королівський апеляційний суд встановив для домініальних судових установ загальні правила з метою забезпечення законності їх діяльності. На основі циркуляра Галицького апеляційного суду від 12 липня 1787 р. [13, арк.6-6 зв.] до юрисдикції домініальних судів належали всі господарські справи, судові карні справи і політичні злочини. Домініальні суди зобов'язані були чітко дотримуватися законності і були підпорядковані окружним судам. Окружні суди мали право перевіряти службову діяльність доміній, користуватися за проханням судовими актами, виготовленими в домініальних судах. Юстиціарії доміній здійснювали судочинство лише по тих справах, що входили до їх компетенції, але за наказом домініального начальства могли розглядати й інші справи. Юстиціарії ніяким чином не мали права розглядати суперечливі справи, які виникали між домініями і підлеглими, вони могли тільки спробувати залагодити спір.

Домініальні суди зобов'язані були в кінці кожного місяця звітувати в окружний суд про свою роботу, а про всі зібрані судові мита подавати письмові відомості у Вищий апеляційний суд.

Домініальні суди були підконтрольні землевласникам, місцевій адміністрації, отримували від них платню. Прийняття на службу і звільнення з неї, надання певної посади у суді залежало від інтересів доміній.

Якщо були такі юстиціарії (суди), які обслуговували декілька доміній, то в такому випадку право вищого нагляду над судом, а також право прийняття і звільнення зі служби надавалося одній домінії, яку призначала крайова адміністрація.

Циркуляром Галицького губернаторства від 1 грудня 1787 р. [6, арк.5] поряд з існуючим у Львові Крайовим судом були створені, як уже зазначалося, суди у Станіславі і Тарнові. Судочинство для Буковини здійснював Станіславський окружний суд. До Львівського Крайового суду належав розгляд цивільних і фіскальних справ, за винятком тих, які на основі закону від 1 вересня 1781 р. вважалися політичними. В крайовому суді справи розглядалися лише після попереднього їх розгляду в окружних судах. В окружні суди призначалися службові особи, які здійснювали судочинство у всіх справах, належних до станового суду.

До Станіславського Крайового суду належали цивільні і фіскальні справи по Станіславському, Владищицькому, Стрийському, Тернопільському і Буковинському округах. справи, які поступили у Львівський крайовий суд після 1 жовтня 1787 р., передавалися відповідно у Станіславський і Тарновський крайові суди [25, арк.14].

У 1787 р. окружний кримінальний суд Буковинського краю очолював суддя, до складу суду входили три заступники судді, два канцеляристи, один тюремщик, п'ять судових виконавців. Цивільний окружний суд у Чернівцях очолював головний суддя, якому були підпорядковані три місцеві цивільні суди: у Чернівцях, Сереті і Сучаві. До їх складу входили суддя, два радники, секретар, два канцеляристи і три судових виконавці. Усі працівники суду склали присягу на вірність цісарю і чесність та законність при виконанні службових обов'язків [130, арк.37-41].

На основі закону про порядок ведення судових справ від 27 квітня 1786 р. в усіх місцевостях Галичини (у т.ч. Буковини) цивільні справи, які були пов'язані з вирішенням сільськогосподарських питань, незалежно від того, хто виступав однією із сторін – християнин чи іудей -, здійснювалися у суді безплатно. Проте всі інші сторони судового процесу повинні були платити витрати за юридичне обслуговування [82, арк.1]. Згідно з указом цісаря Йосифа II від 15 лютого 1787 р. всі кримінальні і політичні справи належали до кримінального суду і обов'язково підлягали сплаті судового мита.

13 лютого 1822 р. Галицький апеляційний суд видав циркуляр про компетенцію судів та суддів [60, арк.2-2 зв.]. На основі цього нормативного акту суддя цивільного чи кримінального суду будь-якої інстанції не мав права одноособово порушити судову справу і подати її на розгляд у суд, де він працював. У тих випадках, коли однією із сторін виступав сам суддя, судова справа розглядалася судом вищої інстанції. Судові процеси були так звані “усні” і “письмові”. В ході усного судового процесу приймалися до уваги всі заперечення стосовно справи, які були документально підтверджені. Це було, так би мовити, перше засідання. При наявності необхідної кількості доказів згідно з чинним законодавством призначалося друге засідання – засідання письмового судового процесу. Якщо подана справа не була вчасно розглянута судом, позивач мав право оскаржити неналежний судовий стан протягом половини того часу, скільки справа перебувала в суді. В тих випадках, коли рішення суду затримувалося, або ж позивач був незадоволений результатом, він мав право вимагати продовження засідання

суду. Якщо протест позивача був поданий пізніше визначеного терміну, то він залишався без розгляду[313, арк. 1-7].

Протести позивачів, що були подані вчасно, розглядалися суддею I інстанції, який повинен був винести рішення – чи справа підлягає більш глибокому розслідуванню, чи, можливо, необхідно додатково допитати обидві сторони процесу. Суддя після повторного розгляду справи повинен був видати позивачеві мотивовану резолюцію або рішення.

Оскаржити рішення суду I інстанції будь-яка сторона судового процесу мала право впродовж 8 днів, а у торгових справах – 3 днів з дня винесення рішення. Про зміст оскарження сторона повинна була повідомити суд I інстанції і подати заяву. Суд I інстанції передавав заяву в апеляційний суд. Такі ж правила існували і при оскарженні рішення апеляційного суду. Якщо суд I інстанції залагоджував правдиво справу, то оскарження не передавалося в апеляційний суд.

У тих випадках, коли оскарження сторони суддя не брав до уваги чи взагалі не розглядав, законом передбачалася відповідальність судді перед судом вищої інстанції. Якщо сторона, незадоволена рішенням суду, висловлювала свій протест в усній формі і не подала письмової заяви, тоді попереднє рішення суду вважалося правосильним і вступало в дію.

При поданні заяви в суд I інстанції позивач повинен був обов'язково вказати, чи справа є цивільною, чи торговою, чи фінансовою. Якщо справа належала до двох останніх, вона розглядалася у торговому суді [57, арк.3-4 зв.].

Справи щодо розподілу майна між подружжям суд не розглядав, цим займалися адміністративні органи влади. Позови, які подавали в суд священики, з 1 листопада 1802 р. розглядалися тільки Крайовим судом [28, арк.4].

Судові процеси, пов'язані із розлученням подружжя, розглядалися персональним суддею. Він повинен був примирити сторони, але якщо це не вдавалося, то виносилося рішення про розірвання шлюбу, крім подружжя католиків і іудеїв, яким релігія забороняла розривати шлюб[29, арк.3].

На основі імператорського указу від 4 лютого 1826 р. декрету і Придворної канцелярії від 10 лютого 1826 р. [36, арк.3] в буковинському краї, як і в усіх інших округах Галичини, усі кримінальні управи були відділені від цивільних управ юстиції і замість існуючого до цього часу Буковинського Крайового суду створювалися два відокремлені суди:

- для розгляду кримінальних справ усієї території Буковини – цісарсько-королівський кримінальний суд у Чернівцях;
- для розгляду цивільних справ усіх станів Буковини і незнатних станів у Чернівцях - міський і крайовий суди.

Оскільки рішенням Галицького апеляційного суду від 25 серпня 1826 р. було завершено загальний поділ судових установ, то з 16 жовтня 1826 р. вищеназвані суди Буковини вступали в дію і розпочинали свою службову діяльність [63, арк.2]. У випадках, коли проводились сумарні судові процеси, кримінальний і цивільний крайові суди Буковини звітували перед Галицьким

апеляційним судом про кількість, місце і час проведення таких процесів. Місце проведення сумарного судового процесу добровільно обиралося сторонами.

Відповідно до декрету Придворної канцелярії від 1 травня 1846 р. за № 14608 [72, арк.21-21 зв.] усі службовці судових установ зобов'язані були утримуватися, не втручатися, не брати ніякої участі в тих судових справах, в яких хоча б однією стороною виступали їхні родичі.

Щоб покращити роботу судових установ на Буковині, був виданий спеціальний указ імператора за № 12/898 у 1846 р. [73, арк.4]. Від працівників суду вимагалось справедливе ставлення до вирішення усіх справ, дотримання законності і правопорядку в суді.

Зміни в системі державного апарату в середині ХІХ ст., що були викликані потребами капіталістичного розвитку і революцією 1848 р., призвели до певних змін і в системі судових органів, до остаточного відокремлення суду від адміністрації і відмови від станового суду. Вже у 1849 р. після проголошення конституції Австрійської імперії 1848 р. видано закон про перебудову судової системи. Створено судові повіти і організовано повітові, колегіальні, крайові суди і Вищий крайовий суд у Львові [432,с.45]. Край (408 населених пунктів) у судовому відношенні у 1849 р. було вирішено поділити на два судових округи: Чернівецький, який включав 8 північних судових повітів площею 80 кв. миль з населенням 222 тис. чол., і Сучавський, який включав інші 8 судових повітів площею 110 кв. миль з населенням 156 тис. чол. [373.-1849.-7 вересня] Однак це рішення було проведено в життя значно пізніше.

Домініальні суди формально було скасовано. Але через те, що нова дійова судова система формувалася повільно, та, мабуть, і взагалі з реакцією, яка після придушення революції 1849р. в Угорщині запанувала в країні, особливо у першій половині 50-х років ХІХст., домініальні суди ще фактично існували деякий час. Газета "Landes – Regierungsblatt für das Herzogtum Bukowina" писала 6 вересня 1853р. , що "домінії ще виконують свої функції як місцева влада, і крайовий президент (начальник крайової управи) зі своїми наказами і розпорядженнями звертається ще саме до них".

Повітові суди були судами I інстанції і діяли в складі одного (повітові) або трьох (повітові колегіальні) суддів. Повітові суди розглядали цивільні справи і справи про проступки; повітові колегіальні суди – деякі цивільні справи і справи про злочини, які за підсудністю не належали до судів присяжних. Ці суди поширювали свою діяльність на декілька судових повітів, які становили єдиний адміністративний повіт.

Важливіші цивільні справи в судах I інстанції передавалися на розгляд крайовим судам, яких було створено 9 на території Галичини. Вони виступали також як суди II інстанції щодо справ, що були вирішені повітовими і повітовими колегіальними судами. Очолював крайовий суд президент, і до його складу входили президенти колегій (сенатів), радники та технічні працівники[79, арк.1-8].

На основі імператорського розпорядження від 8 жовтня 1853 р. в герцогстві Буковина створено Крайовий суд з колом дій, визначених законом. До персонального складу суду входили: президент, 2 старші крайові радники, 10 крайових радників, секретар суду, 6 судових анд'юктів (помічників), директор допоміжної служби, 2 його помічники, 9 офіційних адвокатів, 5 членів суду, тюремник, 8 посильних слуг, 14 тюремних наглядачів, 4 прислуги – всього 63 посади [87, арк.1-3] (див. додаток Ж). Крайовий суд Буковини почав діяти з 1 грудня 1853 р. До його компетенції належало провадження цивільних справ.

Для всієї Галичини і Буковини один Вищий крайовий суд був створений у Львові. Він був другою інстанцією для крайових судів і третьою та останньою для повітових судів, але лише з цивільних справ.

Депутати Буковинського сейму неодноразово (1866 р., 1868 р., 1872 р., 1878 р., 1875 р., 1893 р., 1794 р., 1896 р. і в наступні роки аж до Першої світової війни) зверталися до Відня створити окремий Вищий крайовий суд для Буковини у Чернівцях (навіть було побудовано для цього величний палац юстиції у 1906 р.), однак згоди на це не було одержано. Річ зрозуміла. Більш впливові кола у Львові не хотіли випускати зі своїх рук цю важливу (а, головне, прибуткову) ланку судової системи. До того ж оскільки у Вищому крайовому суді у Львові панівне становище займали поляки, це давало їм можливість направляти на роботу в суди Буковини значне число поляків [370.-1892.-29 травня; 1896.-8 лютого].

Найвищою судовою інстанцією для всієї держави був Верховний судовий і касаційний трибунал у Відні, створений цісарським патентом від 7 серпня 1850 р.

11 вересня 1849 р. імператор Франц-Йосиф I видав патент (указ) про вибори присяжних судів. Контроль за виконанням цього закону було покладено на міністра внутрішніх справ і міністра правосуддя. Громади, які нараховували 300 чол., мали право обирати свого представника до суду присяжних. До присяжного суду мали право бути обраними: чоловіки, які досягли 30 років віку, вміли читати і писати, проживали в громаді, яка їх обирала, не менше одного року, були наділені виборчими правами, сплачували щорічно податок державі щонайменше 10 золотих римських або гульд., а в місцевостях, де населення більше 30 000 жителів, - принаймні 20 зол., або ж належали до стану адвокатів, нотаріусів, професорів, учителів середніх навчальних закладів, або ж досягли ступеня доктора певних наук [51, арк.9-10 зв.].

Законом від 23 травня 1873 р. було внесено ряд змін щодо дії суду присяжних та проведення виборів присяжних. Не мали права бути обраними до суду присяжних: урядовці дійсних цивільних служб, крім професорів і вчителів загальних середніх навчальних закладів, військовослужбовці дійсної служби чи крайової оборони, священники усіх церков і релігійних конфесій, вчителі народних шкіл, особи, які працювали на пошті, залізниці, телеграфі, пароплаванні.

Обирати чи бути обраними до суду присяжних не мали права особи, які внаслідок своїх тілесних чи розумових ушкоджень вважалися недієздатними; особи, яких суд визнав марнотратцями, або ж їхнє майно закладене чи підлягало аукціонному продажу; особи, які знаходилися під карно-судовим слідством, або ж відбували міру покарання; а також всі ті особи, які позбавлялися виборчого права до громадської ради.

Від участі в роботі суду присяжних звільнялися особи, які досягли 60-річного віку, депутати крайового сейму і парламенту, делегацій Австрії і Угорщини на період засідань і сесій, особи, покликані на військову службу, особи, які перебували на цісарській придворній службі, публічні професори і вчителі, лікарі і хірурги, аптекарі, присяжні засідателі, які добросовісно працювали в одному періоді суду, звільнялися до наступного року[101, арк. 12-18].

Голова громади разом з двома членами громадської ради щороку на початок вересня складали списки присяжних з урахуванням тих осіб, що вибували. Списки складалися за алфавітом, вказувалися обов'язково стан або заняття, місце проживання, сплачуваний податок та ін. (див. додаток 3). Якщо присяжний був покликаний на військову службу, то обов'язково вказувався термін перебування на службі.

Список присяжних вивіщувався в громадській раді на 8 днів для обговорення. Кожен член громади мав право протягом зазначеного періоду подати в письмовій формі свої зауваження голові громадської ради. Якщо виникало питання про недовіру присяжному, то створювалася спеціальна громадська комісія для встановлення відповідності наведених фактів. У даному випадку обов'язково повідомляли письмово присяжного і при наявності доказів звільняли його від обов'язків у суді присяжних. Списки присяжних з усіма документами, заявами про звільнення подавалися повітовому старості наприкінці вересня, а до кінця жовтня затверджувалися. Повітовий староста передавав списки присяжних повіту з усіма належними до них документами президентові судової установи I інстанції. При цьому повітовий староста відмічав у списках тих осіб, котрі були чесними, дотримувалися «правового способу мислення», володіли декількома мовами, як таких тих, що мали особливу довіру.

Голова суду I інстанції скликав комісію, яка не пізніше листопада щорічно складала списки присяжних. До складу комісії входив президент суду, 3 його заступники, або 3 судді і 3 довірених особи (мужі довір'я). Мужів довір'я вибирав президент суду із числа присяжних минулого року[103, арк.1-2].

Про день засідання комісії повідомляли президента (начальника) краю письмово. Відповідь президента краю мала дорадчий голос. Комісія уважно розглядала скарги громадян щодо присяжних засідателів, складала річний список, який включав головний і додатковий списки.

До річного головного списку включалися особи, яких комісія вважала найдостойнішими і найздібнішими до суду присяжних. В додатковий список включали всіх інших присяжних, які раніше не брали участі у судовому засіданні. Якщо списки присяжних мали меншу кількість, ніж 800 осіб, то

президент суду I інстанції мав право зажадати від повітових старост, а ті, в свою чергу, – від громад негайного подання додаткових списків. Винятки в даному випадку складали особи, які сплачували щорічно 5 зол. податку державі [106, арк.7-8].

Річний список присяжних друкували і подавали президентові суду другої інстанції, верховному прокуророві, президентові адміністративної влади, потім розповсюджували усім прокурорам, повітовим старостам, повітовим суддям, головам громад. Якщо протягом року відбувалися зміни у складі присяжних, голови громад зобов'язані були про це повідомити президента суду I інстанції.

За 14 днів перед початком засідань суду присяжних складалися в судовій установі I інстанції в присутності двох суддів і прокурора на відкритому засіданні службові списки шляхом жеребкування. Запрошувався адвокат, який також входив до складу суду. Президент судової установи проводив жеребкування шляхом виймання з урни 36 імен головних присяжних і 9 імен додаткових присяжних. Про жеребкування складався протокол.

За 8 днів до початку періоду судових засідань голова суду запрошував письмово обраних присяжних, вказуючи в повідомленні місце, день і годину судового засідання.

Якщо на засідання суду з'явилися не всі присяжні, скажімо, тільки 30 головних присяжних замість 36, то необхідна кількість добиралася зі списку додаткових 9-ти присяжних також шляхом жеребкування [107, арк.1-5].

Якщо в один день на судовому засіданні розглядалися декілька карних справ, то лави присяжних для кожної справи були окремими. Якщо сторони судового процесу давали згоду, допускався при розгляді різних справ один і той же склад присяжних. У випадках, коли засідання суду не відбувалося з певних причин і було перенесено на строк більше 4 днів, тоді складалися нові списки присяжних.

Присяжні несли сувору відповідальність за порушення своїх обов'язків. Так, на кожного присяжного, який безпідставно не з'явився на засідання суду або самовільно покинув зал засідань, накладався штраф в розмірі до 50 зол., а при повторному випадку – аж до 100 зол. Присяжний мав право оскаржити грошові покарання, застосовані до нього, лише в тих випадках, коли мав докази, що отримав повідомлення про час засідання суду невчасно, із запізненням. Такі оскарження приймалися протягом 8 днів, починаючи з дня накладення штрафу.

В кінці кожного періоду засідань суду голова судової установи запитував у присяжних про їхнє бажання працювати в наступному періоді. В річних списках присяжних робилися помітки про результати опитування і подавалися на розгляд голові суду.

Кожний присяжний і муж довір'я, який добросовісно виконував свої обов'язки в суді, одержував відшкодування за проїзд, якщо він проживав більше як за 7,6 км від місця проведення суду [97, арк.154-157].

У відповідності до Кримінально-процесуального кодексу Австрії, прийнятого у 1873р., до підсудності судів присяжних віднесено 22 види

злочинів, вчинення яких каралося позбавленням волі на строк не менше 5 років, та 9 злочинів і 2 проступки політичного характеру[415,с.170].

У 1873 р. головний список присяжних Крайового суду в Чернівцях складався з 324 чол. з усіх громад Буковини і 57 чол. з м.Чернівці. Додатковий список складався з 81 чол. з числа усіх присяжних. Українці серед них становили більше третини [130, арк.4-7]. З числа затверджених присяжних засідателів щороку на кожний квартал обирали по 36 членів і 9 кандидатів у члени до Крайового суду присяжних засідателів. Ось, приміром, їх соціальний склад на другий квартал 1874 р.: поміщиків – 8, власників будинків у містах–10, чиновників–2, адвокатів–1, ювелірів–1, інженерів–1, купців–2, майстрів бляхарень–1, сільських старост–1, пенсіонерів, колишніх чиновників–5, лікарів–1, спекулянтів(офіційне зайняття)–1, селян–1, майстрів-пекарів–1. Серед кандидатів: власників будинків у місті–4, гімназійних професорів–1, директорів шкіл–1, лікарів–1, чиновників–1, купців–1[101, арк. 1-3]. Прошло майже чверть століття. Чи сильно змінився соціальний склад присяжних засідателів, можна судити за даними обраних присяжних на перший квартал 1898 р.: поміщиків–7, орендаторів поміщицьких маєтків–3, домовласників у містах–4, торговців–5, селян–6, власників ремісничих майстерень–3, адвокатів–2, пропіпаторів(орендарів по збуту горілки)–1, фабрикант–1, будівельний підрядчик–1, м'ясник–1, мінйяло(валюти)–1, робітник–1[103, арк. 2-6]. Очевидно, про демократизацію складу присяжних можна в якійсь мірі судити по збільшенню селян (на 5 чол.) та появі одного робітника. На початку ХХ ст. кількість українців в усіх державних установах, в органах самоврядування, в судових установах помітно збільшилася. Результати виборів присяжних у 1911-1912 рр. підтвердили, що національна самосвідомість українців дещо зросла. Наприклад, у селі Добринівцях Чернівецького повіту були обрані присяжними: С.Дарійчук, українець, купець, володів німецькою, українською і румунською мовами; Ю.Дробот, українець, купець, володів українською мовою; Д.Лаврин, селянин, українець, володів українською мовою – всі три представники були письменними. Із с. Великий Кучурів був обраний присяжним засідателем поміщик С.Шлоссер, який, крім німецької, добре володів українською і румунською мовами. Із с. Шубранець були обрані присяжними 7 українців і 1 німець, серед них: 5 селян, 1 поміщик, 1 орендар, знали грамоту тільки 3 чол., володіли іншими мовами, крім рідної, 3 чол. (див. додаток 3).

У 1879 р. створено товариство присяжних Буковини. Метою товариства був захист інтересів присяжних. Якщо присяжних не запрошували на засідання Чернівецького суду більше, як 6 місяців, то вони мали право вимагати відшкодування за нанесену моральну шкоду. Право бути членом товариства мав кожний присяжний, який засвідчував свій вступ попередньо у голови товариства. Майно товариства складалося з річних внесків членів, з відсотків кредитних вкладів, з добровільних внесків. Щорічно до 1 жовтня кожний член товариства вносив 2 гульдени вперед на наступний рік. Товариство мало свій резервний фонд, який складався з відсотків прибуткового майна, з добровільних внесків, з 10% загальної річної суми.

Резервний фонд створювався для відшкодування і покриття витрат присяжним під час скликання надзвичайних юридичних сесій.

Члени товариства присяжних, які не сплачували внески, виключалися із членства на основі голосування членів комітету товариства.

Кожний присяжний, який був членом товариства, отримував запрошення на чергове судове засідання. У грудні щороку на основі цих запрошень видавалося свідоцтво каси товариства, якщо було виконано не менше 120 засідань, і оплачувалися всі дні, проведені в Чернівцях в періоди судових засідань. Присяжні, які здійснили менше засідань, отримували тільки половину платні [129, арк.3].

19 січня 1853 р. наказом міністра внутрішніх справ, юстиції і фінансів введено в дію закон про зміни в судоустрої країни. Були ліквідовані повітові колегіальні суди та суди присяжних і в Галичині створені два вищі крайові суди – у Львові і Кракові. Таких судів в Австрії було 9 і вони обслуговували іноді декілька країв. Так було і з Львівським Крайовим судом, який обслуговував Східну Галичину і Буковину [314, арк. 1-28]. Створення на території Галичини двох вищих крайових судів було результатом домагань галицьких українців про поділ її на польську і українську частини. Але поділ такий, незважаючи на неоднаразові обіцянки австрійського уряду, був проведений лише в судовій організації. Остаточне відокремлення суду від адміністрації здійснено на підставі конституції 1867 р. У статті 14 про судову владу зазначалося, що “ здійснення правосуддя відокремлюється в усіх інстанціях від адміністрації”, а стаття 11 відновила у чинності суди присяжних. Практично вони були організовані законом від 9 березня 1869 р. для розгляду справ про злочини і проступки, пов’язані з друкуванням забороненої літератури. Кримінально-процесуальний кодекс 1873 р. розширив компетенцію судів присяжних і відніс до їх підсудності 22 види тяжких злочинів, вчинення яких загрожувало позбавленням волі строком не менше як на 5 років, а також 9 злочинів і 2 проступки політичного характеру [101, арк.3-4].

Суд присяжних складався з сенату Крайового суду і 12 присяжних засідателів. Присяжні виносили вердикти про вину, а постійні судді визначали міру покарання.

У другій половині XIX ст. між Міністерством юстиції, Міністерством внутрішніх справ і Виконавчим комітетом ландтагу Буковини велося листування про проекти розширення сітки судів на Буковині. Актуальним було питання, які справи мали вирішувати окружні суди, чи варто було б створювати розширену сітку судів для вирішення дрібних справ, чи навпаки - дрібні судові установи об’єднати [102, арк. 1-29].

Кількість окружних і повітових судів на Буковині з 1861 р. по 1914 р. суттєво змінилася (див. додаток Г). Якщо у 1880р. в краї діяло 15 повітових судів, то у 1913р.–19, у т.ч. у північній частині краю їх кількість відповідно зросла з 8 до 11 (Чернівецький, Садгірський, Боянський, Кіцманський, Селетинський, Сторожинецький, Станівецький, Вашковецький, Усть-путильський, Вижницький, Заставнівський) [343, с.6].

В залежності від кількості приналежних до них населених пунктів і населення число судових службовців у повітових судах було різним, але поступово зростало. Візьмемо для порівняння 1875 і 1891рр. У Вижницькому судовому повіті, до якого 1875р. належало 2 містечка, 20 сіл і проживало 36 тис. жителів, у повітовому суді працювало 6 службовців, у 1891р. –9; Заставнівському (2 містечка, 55 сіл, 41 тис. населення) – відповідно 3 і 5 судових працівників; Кіцманському (1 містечко, 46 сіл, 35 тис. чол.)–4 і 6; Путилівському (15 сіл, 12 тис.чол.)–3 і 4; Садгирському (2 містечка, 30 сіл, 43тис.чол.)–8 і 7; Серетському (1 місто, 61 село, 47тис.чол.)–6 і 8; Станівецькому (1 містечко, 21 село, 17 тис.чол.)–3 і 4; Сторожинецькому (1 місто, 45 сіл, 38 тис.чол.)–6 і 7 і т.д. Поступово зростало саме число суддів. Приміром, у 1897р. в повітах діяло 39 суддів і 24 канцеляристи, 1906р. – 51 суддя і 43 канцеляриста [319, с. 57-58; 357, с. 54]. Але кількість судових установ була недостатньою. Якщо загалом в Австрії один повітовий суд припадав на 25 громад з населенням 27 775 осіб, то на Буковині – на 20 громад, але з населенням 42 936 осіб [153,с.171]. У 1892 р. створено окружний суд в громаді Вашківці, що охоплював Вижницький і Вашковецький судові повіти. Згідно з наказом міністра юстиції від 19 лютого 1895 р. і розпорядження Вищого крайового суду у Львові [107, арк.3-4] для того, щоб полегшити роботу окружного суду в Садгорі (обслуговував села Бояни, Гоголина, Легучени-Тевтулуй, Новоселиця, Слободзія-Раранча разом з поміщицькими маєтками так званими двірськими обшарами), скликалася сесія односторонньої тривалості двічі на місяць в селі Бояни. Таким чином, мешканці ряду місцевостей, які знаходились ближче до Боян, мали можливість вирішувати справи з меншою затратою коштів і часу. Сесії проводилися у 1-у і 3-ю середи кожного місяця. Якщо день сесії припадав на святковий, то сесію скликали в наступний робочий день. Керував виїзною сесією голова окружного суду, здійснювати судочинство йому допомагали службовці суду. Забезпечення правопорядку в дні засідань суду покладалося на місцевого жандарма. Якщо сторони судового процесу виявляли бажання, щоб їхня справа детально була розглянута не за один день, то вони повинні були подати в суд всі необхідні для цього документи і повідомити голову суду заздалегідь. Окружний суд при виїзних засіданнях у Боянах мав право передати справу на судові засідання у Садгору, особливо в тих випадках, коли не могли вирішити спірне питання, коли розглядалася справа про зловживання окремих службових осіб або при вирішенні спадкових справ, а також у тих випадках, коли за одне засідання суд не встигав вирішити всі справи, які надійшли. справи, які залишилися без розгляду, заносилися у протокол, сюди ж записувалися усні допити свідків і сторін судової справи, і все це передавалося в окружний суд Садгори. Ці справи суддя повинен був залагоджувати негайно, як тільки повертався із виїзного засідання. справи розглядалися в тому порядку, як вони поступили. Виняток складали лише ті справи, розгляд яких вимагав додаткових доказів, а також справи, пов'язані з грішми і майном. Службовці, які перебували разом із суддею під час виїзної сесії, зобов'язані були звітувати про прийняті ними акти, складати списки з

позначенням прізвищ, імен і по-батькові сторін судової справи, вказуючи на предмет суперечки, із зазначенням часу вирішення і результатів завершення справи. Ці списки разом із звітом і актом про проведення сесії подавалися головному окружному судді [104, арк.9].

За повідомленнями газети “Буковина” від 3 лютого 1895 р., на засіданні крайового сейму депутат Ціргофер доповідав про справи судочинства. Він звернув увагу на те, що на Буковині за останні роки збільшилася кількість судових справ, що постає необхідність розширити систему судових установ. Сейм прийняв рішення до наступного засідання підготувати інформацію для затвердження.

На основі додаткового розпорядження Львівського вищого Крайового суду від 23 квітня 1895 р. [108, арк.4] виїзні сесії в Боянах з 15 серпня 1895 р. проводилися двічі на тиждень по 2 дні. Коло дій виїзної сесії полягало в розгляді дрібних справ, які могли вирішуватися лише в тих випадках, коли позивач і відповідач проживали в Боянах або сусідніх селах, для яких встановлено виїзний суд. Сторони могли з’явитися в сесійну комісію без попереднього запрошення. Що стосується свідків, то їх обов’язково повинні були попереджати за 3 дні до початку сесії.

Якщо під час виїзної сесії допускалися порушення судочинства, то кожний громадянин мав право оскаржити їх у суді вищої інстанції. До компетенції виїзного суду у Боянах входив і розгляд кримінальних справ, лише в даному випадку склад суду формувався на основі карно-судової інструкції. Внесення і оголошення рішення суду проводилось у Боянах, однак рішення по особливо важких злочинах оголошувалося в окружному суді Садгори. Відповідно до додаткового розпорядження суду у Боянах міг вести не обов’язково голова окружного суду, а призначений окружний суддя з наданими йому на те повноваженнями. Звіт про роботу виїзної сесії подавався голові окружного суду для остаточного затвердження рішень.

Розпорядженням Міністерства судівництва від 24 вересня 1899 р. [322,с. 211] на території дії Чернівецького Крайового суду для громад Бояни, Гоголина, Котул-Остриця, Легучени-Тевтулуй, Магала, Новоселиця і Слободзія-Раранча був створений повітовий суд у Боянах. З початком урядування цього суду були відділені вищеназвані громади від Садгірського судового повіту.

Наприкінці XIX ст. сітка повітових і окружних судів на Буковині значно розширилася. Так, у 1888 р. був створений повітовий суд у Селятині для громад Стража, Шипот, Селятин. Діяв і Сучавський міський делегований повітовий суд. У 1898 р. створено повітовий суд у Вашківцях, відокремлено ряд громад від Вижницького судового повіту [103, арк. 8-24]. Щоправда, віднесення Селятинського судового повіту (що належав тоді до Радівецького адміністративного повіту) до Сучавського окружного суду постійно викликало нарікання мешканців гірських сил. Адже по гірських дорогах до Сучави треба було долати відстань у 200 і більше кілометрів, на що треба було два дні. Та кілька днів судової розправи у Сучаві і повернення два дні. Виходило, що для вирішення в суді якоїсь справи мешканцям гір потрібно

було потратити часу тиждень, а то й більше.

Взагалі при тодішньому транспорті мережа судів у 90-х роках ХІХ ст. (16 повітових і 2 окружних) вважалось недостатньою, і від мешканців краю поступали численні пропозиції створити ще повітові суди в Глибокій, Чудині, Веренчанці, Берегометі-над-Сіретом – всього додатково в 11 населених пунктах, а також створити ще два окружних суди – у Вижниці і Радівцях. Однак ці пропозиції здебільшого не були реалізовані [358.-1896.-26 січня]. У вересні 1913 р. було відкрито повітовий суд у с.Чудин Сторожинецького повіту, але він більше півроку не працював, бо не було приміщення, він так і не зміг розгорнути свою діяльність, бо почалася війна[374.-1914.-20 березня].

Згідно з розпорядженням Вищого крайового суду у Львові всі окружні, повітові суди, суди присяжних мали свої сургучеві печатки і вивіски із зображенням малого герба країни, з написами німецькою мовою і мовою більшості того населення, яке проживало в місцевості. Оголошення про засідання суду виконувалися двома, а то навіть і трьома мовами: німецькою, румунською і рутенською (тобто українською. Австрійські власті не визнавали існування в імперії українців, а ,отже, і української мови і вживали латинізовану назву русинів – “рутени”, а їхню мову як “рутенську”. –Л.Г.). На основі розпорядження Галицького апеляційного суду від 9 серпня 1848 р. в усіх судах вживалися звернення “пан” і “пані” в судових справах не тільки до знаті, службовців суду, адміністрації, священиків, а й до всіх громадян Австрійської імперії [74, арк.4].

Наприкінці 60-х років ХІХ ст. остаточно було впорядковано систему судочинства на Буковині. Закон від 11 червня 1868 р. проголошував створення окремих органів судової влади. Вони ставали правомочними, починаючи від 30 серпня 1868 р. Нижчою судовою інстанцією визначено повітові суди в Дорні, Гура-Гуморі, Кимполунзі, Кіцмані, Радівцях, Сторожинці, Сучаві, Вижниці, Заставні. Судочинство в них було спрощене.

Для військовослужбовців існували окремі військові суди трьох інстанцій: військовий суд, вищий військовий суд і верховний військовий трибунал. Ці суди розглядали справи на підставі застарілого і суворого Терезіанського кодексу 1768 р. аж до 1912 р. Цей факт справедливо критикував з трибуни рейхсрату депутат І.Дашинський, назвавши його “ганьбою” і “відвертим скандалом” [436,с.44]. Ось як він характеризував військовий судовий процес: “Справа розглядається у відсутності обвинуваченого. Обвинувачений не бачить суддів, не бачить свідків... А судді також не бачать свідків, не мають перед собою найважливіших доказів, не мають перед собою живих людей, а лише їх показання... Це – негідна комедія, а не правовий процес, оскільки в ньому цілком виключена гласність. Все покрито таємницею, що пильно охороняється, а в цій атмосфері таємниці той є сильніший, хто має владу; не правда, а забаганки влади багатих дуже часто, на жаль, надто часто вирішують у нашому військовому судочинстві” [436,с.48].

Військові суди жорстоко розправлялися з будь-якими порушеннями з боку солдатської маси і поблажливо ставилися до осіб начальницького складу. Так, військовий суд у Сучаві 1895 р. засудив до тюремного

ув'язнення строком на 12 місяців рядового Ротаря І. за порушення військової дисципліни. У той же час капрал 8-го драгунського полку в Долині Мадараш П. за побиття солдата на смерть був покараний всього 3-х місячним арештом.

Розповідаючи про нестерпні відносини в австрійській армії і військовій юстиції, цей же депутат наводив факти, які підтверджували систематичне приниження людської гідності: понад 80 солдат і 12 офіцерів були доведені до самогубства, понад 40 чоловік збожеволіли, а 725 солдат військової суд засудив за провини до різних мір покарання. І це дані тільки за один рік – 1901 по 10-му військово-корпусу [415,с.128].

На Буковині були створені спеціальні суди, які розглядали спірні питання з підприємницької діяльності, промислового виробництва, торгівлі. Конфлікти між підприємцями і робітниками, а також робітниками одного підприємства вирішував Чернівецький промисловий суд, який був заснований у 1896 р. У Чернівцях діяв також Третейський суд кас взаємодопомоги, гірничих товариств, а також Комерційний суд.

На основі патенту від 1 листопада 1781 р. гірничим судам належало право розглядати всі суперечки, які стосувалися будівництва рудників і всього, що належало до гірничої справи, а також, що було пов'язано з рудничною службою і належало до рудничної дисципліни. Гірничі суди не мали права розглядати справи між службовцями, робітниками, їхніми родичами зі спірних питань рудничної справи, оскільки такі цивільні справи розглядали інші суди. Виконання рішення суду на рудниках дозволялася тільки тоді, коли рудник був орендований шляхом реєстрації в судовій гірничій книзі.

На Буковині діяв відділ окружного суду з питань гірничодобувних промислів. Незалежно від суми позову гірничі суди розглядали:

- здійснення майнового права на предмети гірничодобувних закладів, зміну та прийняття цього права;
- користування майном гірничодобувних підприємств;
- вирішення питань підпорядкованості гірничодобувних підприємств;
- вирішення пропозицій стосовно меж, кордонів території добування корисних копалин;
- позбавлення права власності на гірничодобувне підприємство;
- встановлення, зміну, припинення права на гірські води і користування ними;
- вирішення спірних питань між власниками і робітниками;
- вирішення спорів стосовно управління підприємством, ведення бухгалтерського обліку, з питань експлуатації підприємства;
- укладення угод про товариство власників спільного гірничодобувного підприємства;
- вирішення спірних питань між окремими артілями робітників.[12, арк.2-4]

За даними перепису 1895 р. у Чернівцях числилося багато дрібних підприємств з 2,5 тис. робітників. За промисловим переписом 1902 р. в краї налічувалося 4429 промислових підприємств, ремісничих майстерень з 11,5 тис. чол. В цей час були збудовані цукрові заводи “Жучка” і “Лужани”, вони належали акціонерним товариствам позакрайового і місцевого капіталу, в

тому числі і Православному релігійному фонду Буковини. Подібним товариствам належали також залізниці, електростанції і трамвайна сітка в Чернівцях. Лісова і деревообробна промисловість належала в основному Православному релігійному фонду Буковини. Понад 60 підприємств спиртової промисловості належали поміщикам. Австрійські власті відводили Буковині роль аграрно-сировинного придатку метрополії, не надто переймалися розвитком провідних галузей промисловості краю. Діяли дискримінаційні податкова, кредитна, тарифна та інші системи, що відображали інтереси великого австрійського капіталу. В результаті конкурентної боротьби з промисловими фірмами метрополії занепада на початку ХХ ст. гірничодобувна, металургійна, хімічна, металообробна, шкіряна та інші галузі буковинської промисловості. Судові процеси з питань підприємництва закінчувалися на користь великого капіталу. В кінці ХІХ – на початку ХХ ст. на Буковині розорилося близько 20 місцевих фірм. Розвивалися в основному галузі промисловості первинної обробки сировини і переробки сільськогосподарської продукції[127, арк. 1-6].

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Чернівцях були створені монополістичні об'єднання, банки. Їх налічувалося 14, але майже всі вони були філіями іноземних банків. Вони зосередили в своїх руках основні ланки економіки й торгівлі краю. Для врегулювання спірних питань по фінансовій і торговельній діяльності був створений у Чернівцях комерційний суд[109, арк. 1-5].

Промислові суди склалися з голови суду (Vorsitzender) і засідателів суду. Головуючий суду повинен був відповідати умовам, за якими призначали на посаду судді. Голову промислового суду призначав міністр юстиції, він керувався всіма правилами судового відомства, за своїми службовими повноваженнями він прирівнювався до окружного судді. При необхідності призначався заступник голови суду.

Засідателі промислових судів обиралися порівну з числа підприємців і робітників. Закон 27 листопада 1896 р. [315,с.72-86] визначав найменше число засідателів; воно повинно було складати не менше 10 чоловік від однієї і другої групи виборців. Якщо необхідно було вибрати більшу кількість засідателів, то подавали список засідателів на затвердження міністру юстиції. В однаковій кількості обирали заступників засідателів промислового суду.

Засідателі і їхні заступники обиралися на 4 роки; при вступі на посаду вони складали присягу добросовісно виконувати свої обов'язки. За кожний окремих випадок неявки чи несвоєчасної явки на судові засідання без поважних причин, а також за ухилення від виконання обов'язків голова суду мав право накладати грошові стягнення до 400 крон за кожний випадок. Таке стягнення головуючий міг призначити на покриття витрат, які були завдані неявкою чи несвоєчасною явкою засідателів і порушенням дисципліни. Рішення голови суду про накладення грошових стягнень мав право відмінити лише він сам, або ж постановою судів І інстанції по скаргах, які подавалися в двотижневий строк.

Суди I інстанції мали право відсторонити від займаної посади засідателів і їх заступників за одноразове грубе порушення службових обов'язків, а також за неодноразове накладення на них грошових стягнень головуючим, і в тих випадках, коли вони позбавлялися активного і пасивного виборчого права. В постановках про відсторонення від займаної посади обов'язково вказували строк, на який особа втрачає право бути вибраною до промислового суду. Скарги в таких випадках подавалися в тижневий термін в у Вищий крайовий суд (Oberlandesgericht), рішення якого були остаточними [315,с.68].

Засідателі і їхні заступники виконували свої обов'язки безкоштовно, але мали право на компенсацію грошових витрат, викликаних виконанням обов'язків (дорожні витрати), а засідателі і їхні заступники з числа робітників отримували винагороду за трату часу в розмірі середньодобового заробітку, який визначала адміністрація підприємства. Виконання обов'язків засідателів та їхніх заступників вважалося громадським обов'язком. Відмовитися від займання посади засідателя чи заступника засідателя мали право особи, які досягли 60-річного віку; особи з фізичними вадами, що заважало виконанню службових обов'язків; особи, які вже раніше працювали засідателями впродовж попереднього виборчого періоду, і особи, які проживали за межами округу промислового суду. Такі особи, якщо і були обрані, звільнялися від прийняття присяги, подавали заяву на ім'я голови суду і постановою суду I інстанції звільнялися з посади.

Не користувалися виборчими активним і пасивним правами особи, які знаходилися під опікою і піклуванням; особи, оголошені недобросовісними боржниками; особи, які перебували під слідством або були притягнуті до кримінальної відповідальності. Позбавлялися виборчого права особи, які за рішенням суду не мали права займати певні посади.

Пасивним виборчим правом до промислового суду користувалися австрійські піддані чоловічої статі, які досягли 30-літнього віку і працювали на промислових, фабричних, транспортних підприємствах[96, арк.1-2].

Активним виборчим правом при виборах промислового суду користувалися чоловіки і жінки, які досягли 20-літнього віку і займалися промислами та підприємницькою діяльністю, працювали на заводах і фабриках на території Австро-Угорської імперії не менше 1 року до виборів.

Підприємці і робітники, які брали участь у виборах, повинні були підлягати юрисдикції промислового суду. Якщо промисловий заклад знаходився в орендованому третьою особою приміщенні, то замість власника виборче право здійснював орендар. Жінки мали право брати участь у виборах до промислового суду; якщо це були підприємці, то через своїх представників, а якщо робітниці, то безпосередньо самі.

Виборчі списки для обох виборчих груп, тобто власників і робітників, склалися громадою; якщо суд створювали один на декілька громад, то вибори відбувалися в тій громаді, на території якої знаходився суд. Внесення змін, доповнень у виборчі списки належало місцевим органам управління.

Виборами до промислового суду керували чиновники установ урядового нагляду за промисловістю (Gewerbebehörde). Якщо промислового суду були

підпорядковані різні категорії дрібних і великих підприємств, то вибори до суду відбувалися на кожному підприємстві. Вибори проводились шляхом таємного голосування.

Обраними вважалися особи, які отримали найбільшу кількість голосів. Якщо кількість голосів була рівною, то кидали жеребок. Якщо з тих чи інших причин вибори не відбулися два рази підряд, то сформувавши промисловий суд надавалося право суду I інстанції.

Засідателі і їхні заступники вступали на свої посади, даючи клятву. Через кожні два роки із складу засідателів кожної групи (власників і робітників) переобирали половину. Таким чином, склад суду постійно оновлювався новими людьми.

Промислові суди поділялися на відділи (Senate), кожний очолював голова і його заступники, які призначалися в рівній кількості із представників власників і робітників. Відділи створювалися по окремих галузях промисловості; по торгових справах, якщо вони були підвідомчі промислового суду[194, арк.7-8].

Загальна судова палата розглядала справи тих промислових підприємств, для яких не було створено промислових судів. Загальна судова палата розглядала справи без участі представників від власників і робітників. Апеляційною інстанцією для всіх промислових судів були суди I інстанції (Land- або Kreisgerichte), що відповідали компетенції окружних судів. Апеляційний суд розглядав справи у складі трьох суддів і двох представників, по одному від власників і робітників.

Промислові суди мали свої виконавчі органи (судових посильних і виконавців); повістки і процесуальні папери вручалися сторонам громадськими слугами; контроль за виконанням рішень промислових судів був покладений на повітові суди (Bezirksgerichte).

В листопаді 1896 р. в Австрії було видано розпорядження міністра юстиції, у якому давалося роз'яснення щодо участі адвокатів у промислових судах. Заборонялася участь адвокатів при розгляді справ у промислових судах не тільки зі спеціальних, але й із загальних питань. Ця заборона викликала незадоволення, негативну оцінку в юридичних колах, які вважали, що цим розпорядженням було порушено законність.

Промисловим судам заборонялося проводити засідання в неділю, у перші три дні Різдва Христового. У всі інші релігійні і державні свята, не виключаючи і Паску, імператорські свята, дозволялося судам працювати, якщо неможливо було відкласти справу на інший день, або необхідно було терміново прийняти рішення по справі.

Промислові суди працювали цілорічно, відпустки надавалися лише голові суду, але не більше чотирьох тижнів [317,с.73].

На Буковині у II половині XIX ст. діяли також торгові суди. В компетенцію цих судів входив розгляд справ, предмет спору яких перевищував 500 гульд. Це були спори, які виникали у ході виконання торгових угод, якщо позов був проти торгового товариства чи купця, фірми яких були внесені у торговий реєстр. Торговий суд розглядав ці спори згідно

зі ст. 39 Закону про введення в дію Торгового уложення від 17 грудня 1862 р. До компетенції торгового суду належав розгляд справ про вексельні угоди, про правопорушення стосовно охорони торгових знаків, зразків, моделей і привілеїв користування ними; розгляд аспектів, що підлягали урегулюванню Морським торговим правом. Через те, що на Буковині не було і бути не могло окремого морського торгового суду, то справи, пов'язані з перевезеннями, розглядали у торговому відділі окружного суду.

Дільничні торгові суди розглядали справи з приводу порушення угод на суму не більше 500 гульд.[181-191].

На підставі конституції 1867 р. прийнято закон про діяльність державних судів. З метою розширення компетенції судів і розгляду спорів цивільного права створювався Державний суд для королівств і країв Австро-Угорської імперії, який повинен був розглядати справи відносно спорів, що виникали:

- між судами загальної юрисдикції і державними органами з питань про підвідомчість справ;
- між крайовими органами самоврядування і державним управлінням;
- між автономним крайовим управлінням і центральними органами влади й управління.

Тільки Державний суд мав право винести остаточне рішення, якщо був поодинокий чи колективний позов одного краю або королівства до іншого, а також по справах депутатів парламенту з питань порушення їхніх законних прав та інтересів.

Якщо Державний суд направляв справу на розгляд нижчих судових установ чи органу управління, то вони зобов'язані були прийняти справу і винести рішення згідно чинного законодавства.

Державний суд створювався у Відні і складався з голови суду і його заступника, яких призначав цісар, а також дванадцяти членів, чотирьох засідателів, яких призначав цісар за рекомендацією парламенту, причому по однаковій кількості від палати панів і палати послів (депутатів)[446, с.294-306].

Конституція 21 грудня 1867 р. проголошувала, що судова влада в державі здійснюється від імені цісаря ("Іменем цісаря..." і т.д. на Буковині аж до 6 листопада 1918р.)[374.-1914.-7 листопада]. Всі рішення, вироки виконувалися від імені цісаря. Склад і компетенцію судів визначали спеціальними додатковими законодавчими актами. Коло дії військових судів передбачалося рядом особливих законів. Судочинство здійснювалося по всіх злочинах, які умовно поділялися на поліцейські і карні, тобто на адміністративні і кримінальні.

Судді оголошувалися самостійними в діях і незалежними при розгляді справи. Судді позбавлялися своїх привілеїв і посад лише на підставі судового вироку. Переведення суддів на інше місце роботи здійснювалося тільки з його згоди. Відпустки надавалися суддям судами вищої інстанції.

Суди зобов'язані були давати роз'яснення, тлумачення правових норм. Якщо на працівників суду була скарга, то її розглядали терміново, і в разі підтвердження фактів особа підлягала кримінальній відповідальності.

Судочинство оголошувалося публічним і усним. Воно поділялося на цивільне і кримінальне. В кримінальному судочинстві дозволявся письмовий процес. До кримінального судочинства належали справи політичні та про друковані заборонені державою матеріали.

Для всіх королівств і країв була створена у Відні Вища судова касаційна палата. Надавати амністію, відмінити вироки або приймати остаточне рішення по справі мав право тільки цісар. Судочинство повністю було відокремлене від органів влади та управління. Якщо рішенням державного суду були порушені права особи, то ця особа мала право виступити перед Вищою касаційною палатою.

Палата обиралася на шість років, до її складу входили дванадцять незалежних і законсповідуючих суддів. Рішення вважалося законним, якщо за нього проголосували не менше 10 членів палати. Голосування відбувалося таємно. У вирокі зазначалися: вина, докази і винесене покарання. Як форма додаткового покарання було позбавлення політичних прав і заборона займати певні посади. Звільнення з посади до винесення рішення суду строго заборонялося [174, арк.3-10].

2.3. Організація діяльності судових органів Буковини

Всі судді призначалися імператором довічно. Суддями могли бути австрійські громадяни чоловічої статі, які мали вищу юридичну освіту, і після 3-річної практики успішно склали письмовий і усний іспити. Комісії з прийому судових іспитів створювалися кожного року міністром юстиції при кожному вищому крайовому суді із залученням до них професорів юридичних факультетів і найбільш кваліфікованих практичних працівників.

Президентами Крайового суду Буковини в різний час були К.Уле, І. Мартинович, В.фон Вессель, Г.Клар та ін., які очолювали комісії судових наук юридичного факультету Чернівецького університету. Слід зазначити, що висококваліфіковані юристи-практики були викладачами університету. Останній відіграв визначну роль у розвитку судочинства на Буковині. Уже при його заснуванні на посаду ординарного (штатного) професора німецького права було запрошено професора Германштадської академії Ф. фон Ліблой. Ординарним професором римського й канонічного права став запрошений з Гейдельберга екстраординарний (позаштатний) професор Ф. Ферінг. Завідувачем кафедри австрійського цивільного права став приват-доцент Віденського університету Л.Шіффнер, кафедру кримінального права та процесу очолив приват-доцент Гейдельберзького університету К.Гіллер [474, с.42].

Звання ординарного професора цивільного процесу, торгового і вексельного права міністром освіти Штремайером було надане радникові Крайового суду в Чернівцях К.Томашуку. Він 4 жовтня 1875 р. прийняв інаугурацію і як ректор університету. Через те, що йому як багаторічному депутатові парламенту не раз доводилося відбувати до Відня, судовий ад'юнкт Львівського Крайового суду, приват-доцент Львівського

університету доктор Р.Ганштейн був запрошений на посаду екстраординарного професора з дисциплін, який читав К.Томащук [474, с.42-43].

1897-1902 рр. на кафедрі кримінального права працював відомий криміналіст Г.Гросс (1847-1915 рр.). Виданий ним 1893 р. “Довідник слідчого” витримав багато видань в Австрії, перекладений майже всіма європейськими мовами. 1895 р. Г.Гросс організував перший в світі музей криміналістики, у 1897 р. став одним із засновників журналу “Архів кримінології”.

Визначним спеціалістом з цивільного права вважався К.Адлер. Таким же авторитетом користувався викладач кримінального права і кримінального процесу Ф.Екснер. До того ж він був відомим адвокатом. Професори з цивільного права і цивільного процесу А.Скедль і німецького права А.фон Гальбан були відомими юристами-практиками.

Представники юридичного факультету 10 разів обиралися ректорами університету в австрійський період: К.Томащук, Є.Ерліх, Ф.фон Ліблой, К.Гіллер, Г.Зінгер, Ф.Кляйнвехтер, Е.Груза, А.Скедль, В.Горбах, К.Адлер [180, с.46].

Юридичний факультет Чернівецького університету готував висококваліфіковані кадри працівників юридичних служб. Навчання проводилося в тісному зв'язку з практикою, студенти під керівництвом видатного юриста Є.Ерліха збирали фактичний матеріал для доведення недоцільності обмеження правової науки лише дослідженням тексту законів та його техніко-правового застосування. Велика увага приділялася не тільки вивченню законодавства, але й дослідженню на Буковині звичаєвого права, судової практики, явищ господарського життя.

На юридичному факультеті Чернівецького університету домінуюче становище серед студентів займали німці та євреї (див. додаток Н). Як видно з наведених даних, німці та євреї становили тут у 1875-1900 рр. в середньому щороку 57%, їм поступалися румуни—18%, поляки—16%, українці—11%. Найчисленніша етнічна група серед населення краю – українці – на юридичному факультеті була представлена найслабше. Звідси можна зробити висновок, що в судових установах Буковини більшість юристів становили німці та євреї [474,с.41-46].

Стажування юридичних службовців називалося інститутом аскультантів [41, арк.23-38 зв.] (працівників суду без права голосу). Призначення аскультантів на роботу в суд відбувалося за наказом вищої юридичної інспекції. Причому, вища юридична інстанція призначала стажерів не обов'язково у тій місцевості, про яку вони просили в своїй заяві, а в ті суди, де б вони могли отримати високу школу майстерності та практичних професійних навичок. Перебуваючи на стажуванні, практиканти отримували платню, яку призначала вища судова інстанція. В тих випадках, коли стажер виконував іншу роботу, крім того, що передбачено його умовами праці, він не мав права вимагати додаткової платні.

Аскультанти мали право розширювати свої мовні знання і займатися юридичною практикою одночасно в судах різних місцевостей. Для цього вони подавали заяву у вищу судову інстанцію з обов'язковою вказівкою, що вони вільно володіють тими мовами, якими ведуться судові справи. Вища судова інстанція дозволяла вести практику в різних судах тільки після того, як аскультантом було зроблено дослівний переклад декількох судових справ, що і було переконливим доказом[39, арк.1-7].

Між аскультантами не встановлювалися ранги. Єдиним заохоченням просування по службі було виявлення здібностей, вмінь, навичок; національність та соціальний стан до уваги не бралися.

При призначенні стажерів на певні посади, як правило, конкурс не проводився, але вища судова інстанція була вправі організувати такий конкурс. Кандидати на стажування подавали заяву юридичній колегії I інстанції, а також такі документи: свідоцтво про народження або завірену довідку про вік, місце народження і стан; свідоцтво (диплом), видане навчальним закладом своєї країни (тобто Австро-Угорської імперії) про добре складені письмові іспити з різних юридичних предметів; свідоцтво про застосування юридичних знань на практиці; довідку про знання мов, якими стажер володіє, крім своєї рідної мови, причому не тільки вміти вільно говорити, але й робити грамотно записи; декрети здібностей і вмінь по цивільній і кримінальній судовій службі; доказ про те, що аскультант достатньо забезпечений шляхом власного прибутку, або ж утримується третьою особою до отримання ним першої оплати праці в судовій службі (якщо стажер забезпечувався третьою особою, то це не повинно було шкодити сім'ї третьої особи); обов'язково письмове пояснення, чи не працює хтось із родичів в тій юридичній установі, де проходить стажування аскультант[45, арк.3-6].

Кожен стажер повинен був скласти присягу у тій юридичній колегії, де проходив службу згідно з існуючими правилами. Починаючи з цього дня йшов підрахунок часу служби.

Ті аскультанти, які за період стажування протягом 3 років довели свою громадянську гідність, працьовитість, проявили добрі здібності, вміння, навички застосування правових знань на практиці, мали право подавати документи на обрання до цивільних і кримінальних судів. Якщо ж стажер ставився до своїх обов'язків недобросовісно, не проявив свої знання і здібності, і було виявлено низький рівень його підготовки, то його звільняли зі служби без права працювати надалі суддею.

Якщо аскультантові були надані певні повноваження вищою юридичною інстанцією, і він мав право вести судові документи навіть без спеціального дозволу апеляційного суду, то все ж заборонялося використовувати його як кримінального судового слідчого, або як засідателя з правом голосу. Стажер мав право за дозволом голови суду допомагати суддям опрацьовувати документи, робити витяги і копії протоколів з додатком своєї оцінки про хід судового процесу і поточних справ. Аскультант міг бути використаний за рішенням голови суду на посадах протоколістів і секретарів у судовому

провадженні [94, арк. 1-30].

Якщо перебуваючи аскультантом в судовій установі, особа проявила відмінні знання, хороші якості в роботі, але не мала власного доходу, а також підтримки з боку своїх рідних, то до отримання оплачуваного місця служби за заявою цієї особи надавалася допомога від 200 до 300 флоринів (гульденів) щорічно. Це робилося з метою забезпечення судових установ висококваліфікованими кадрами [107, арк.4-8].

Вищою юридичною інстанцією могли бути надані допомоги певним категоріям аскультантів. Наприклад, тим, хто мав власний прибуток і втратив його або ж перебував на утриманні родичів, які не в змозі були його надалі забезпечувати грошовою допомогою. Якщо заяви на допомогу подавали декілька стажерів з даних причин, то вона призначалася тому, у кого були виявлені кращі здібності і хто мав більший стаж роботи. Для заохочення стажерів у роботі вища юридична інстанція встановлювала їм екстраординарну, тобто надзвичайну допомогу з метою підтримки талановитих працівників. Отримання систематичної чи екстраординарної допомоги припинялося в день призначення аскультанта на посаду судді.

Конкурс на заміщення вакантних посад суддів оголошувався через повідомлення у віденській газеті, аскультанти мали право брати участь в конкурсі.

Цивільні й кримінальні судові колегії повинні були одночасно з щорічним звітом подавати у вищу судову інстанцію табель (списки) щодо використання аскультантів у судовій установі. При цьому вказувалися прізвища тих стажерів, які проявили відмінні знання, добрі практичні вміння, працьовитість; аскультанти, які не проходили складання цивільного і кримінального письмового іспиту, але отримали високі оцінки протягом року; стажери, які не проявили свої здібності, високу моральність, гідність, ставились до служби недобросовісно [93, арк.1-2].

Судові установи зобов'язані були підходити до питання оцінювання служби аскультантів об'єктивно, суворо, без упереджень, без будь-яких скидок щодо тих стажерів, які в результаті низького рівня знань не змогли здобути і практичних навичок і вмінь. І, навпаки, чесним, добросовісним, працьовитим, здібним відкривався шлях для здійснення кар'єри. Ці правила були закріплені декретом імператора 4 лютого 1837 р. [68, арк.26].

На основі наказу Міністерства юстиції від 24 липня 1855 р. за № 15331 службовці, які пройшли 3-річну практику в судових установах на посаді аскультантів, мали право на складання іспиту у судовій установі, де вони проходили стажування. Для цього вони подавали заяву у крайовий суд або інший суд, призначений судом вищої інстанції, свідоцтво про те, що їм виповнилося 24 роки. Крайовий суд призначав день, час і місце складання іспиту. Якщо успішно було складено іспити з юридичної практики, аскультант зараховувався на службу в суд з обов'язковим складанням присяги. Зміст присяги міг бути довільним, але основну частину формулювання ніхто не мав права змінити. Вона звучала так: "Буду намагатися правдиво, безкорисливо, сумлінно і чесно здійснювати

судочинство, діяти тільки відповідно до законів” [69, арк.3].

Питанню діловодства у судових органах приділялася значна увага. Внаслідок реформ в усіх галузях державного управління в період 1848-1849 рр. була введена нова система діловодства в судах. Контроль за правильністю ведення судової документації було покладено на президента Крайового суду.

В юридичних протоколах судових засідань вказувалися день і число, що визначалися сенатом, а також присутні судові особи і число справ, прийнятих для розгляду з додатком цих справ. Протоколи підписувалися головою і секретарем суду і зберігалися у переплетених підшивках поквартально.

На кожному протоколі секретар вказував, чи рішення було прийнято одногосно, чи більшістю голосів. В останньому випадку він повинен був так коротко, як тільки було можливим, для ясності відмітити процес голосування. Протоколи, складені з великої кількості сторінок, зшивалися. У виняткових випадках голова суду був зобов'язаний негайно перевірити ведення протоколів. Копії складених протоколів завірялися головою суду на основі перевірки правильності записів, особливо за результатами голосування. Службові присяги також записувалися у протоколах, робилися письмові записи доповідей.

У спірних справах у разі примирення сторін робилися окремі протоколи і реєструвалися в окремих актах.

Річні звіти судової установи також підлягали суворому дотриманню правил діловодства. При виявленні порушень ведення судової документації відповідальність покладалася на тих службовців суду, які безпосередньо робили записи. Але аскультант, який перебував у 3-річний термін стажування на посаді протоколіста чи секретаря, такої відповідальності не ніс. Його помилки впливали лише на його характеристику [71, арк. 1-4].

У розпорядженні апеляційного суду до всіх доміній за № 26090 від 28 грудня 1848 р. йшла мова про те, що у Міністерство юстиції поступали часто листи зі скаргами на неправильність ведення протоколів у судових установах, що допускалися на місцях зволікання у вирішенні справ. Такі скарги могли б бути розглянуті компетентними органами судів нижчих інстанцій, але позивачі змушені були звертатися у Міністерство юстиції, бо зволікання у вирішенні справ наносили шкоду позивачеві. У зв'язку з цим міністерство дало наказ про те, що розгляд заяв повинен відбуватися у відповідних судових установах; якщо ці органи заважали б на це застереження, то шкода, нанесена позивачам, мала би бути приписана тому суду, де розглядалася справа [30, арк.31].

За зловживання, допущені службовими особами суду, а рівно службовий обман на основі § 118, 259 II ч. Кримінального закону і роз'яснень окружного листа Галицької крайової губернії за № 44606 від 25 липня 1805 р. призначалося покарання [31, арк.5, 8].

Сторони судового процесу, які подавали позови в судові установи, зобов'язані були платити судові витрати. При об'єднанні Буковини з Галичиною, починаючи з 1 лютого 1787 р., розміри витрат у судових справах у Чернівецькому, Серетському і Сучавському судах збиралися за загальними

правилами, встановленими 1 листопада 1786 р. Йосифом II. Сторони судового процесу у спірних справах повинні були повернути державі витрати, що мали місце при здійсненні правосуддя, в однаковий спосіб незалежно від соціального стану, місця проживання, фінансового забезпечення. Судові витрати сплачувала кожна сторона, якій призначено було судовий процес, а також за виконання судового рішення, повідомлення, інших судових заходів, дій. Розміри судових витрат кожній стороні встановлювалися окремо, а за оформлення актів, отримання рішення на руки обидві сторони сплачували однаково[32, арк.12].

Особи, які могли довести суду шляхом представлення свідоцтв (довідок), завірених органами влади або іншим вірогідним шляхом, що вони є бідними, звільнялися від судових оплат. У тих випадках, коли сперечалися у суді бідна і багата сторона, то судові витрати за погодженням брала на себе багата сторона. Суму судових витрат з точністю повинен був призначати суд, їх подавали на окремих аркушах кожній стороні, а ті в свою чергу повинні були тут негайно заплатити. Судові витрати платили безпосередньо судді або службовій особі, спеціально призначеній для збору судового мита. Якщо були зміни у сумі судових витрат, то сторона повинна була з'ясувати у судді, чому відбулися зміни. Якщо особа справді була бідною, то виплатити суму судових витрат могла зацікавлена третя особа, але поставивши до відома суду[34, арк.17].

За несплату судових витрат судочинство не повинно було припинятися, рішення виносилося і нараховувалася сума витрат на кінець місяця як тимчасово несплачена. Про інтереси своєї сторони дбав адвокат і його обов'язком було вимагати від свого підзахисного (клієнта) забезпечення судових витрат або ж пояснення в разі неспромоги виплатити їх. Суддя міг надати право адвокату або самій стороні залагодити питання про оплату судових витрат на кінець місяця або ж визначити крайній термін ще 8 днів по закінченні місяця. Якщо ж сторона й надалі ухилялася від сплати судових витрат, то її притягали до відповідальності за § 307 Загального судового закону[45, арк.1-4].

Для того, щоб заощадити сторонам витрати, в усіх судових оцінках майна до кожної окремої справи брав участь судовий експерт. За вимогою сторін при вирішенні справ зі спірних питань щодо рухомого майна запрошували двох експертів [55, арк.15]. Оплата експертів, яких було призначено судом з певною оплатою, якщо сторона судового процесу самостійно не домовилась про оплату, визначалася суддею з обов'язковим погодженням зі сторонами, беручи до уваги затрачену працю, вміння, мистецтво захисту та соціальне становище самого експерта.

Судді могли порозумітися зі сторонами щодо оплати їхньої праці, але в тих випадках, коли сторони не погоджувалися, то оплату призначав суд за діючим законодавством.

Загальний порядок судових витрат у суперечливих справах передбачав оплату в розмірі трьох крейцерів за:

- рішення, винесене суддею одноособово чи в результаті судового процесу або введення екзекуцій;
- публікацію едикту;
- повідомлення про час і місце судового засідання[58, арк.4-10].

Однак, коли повідомлення необхідно було посилати у місцевість, яка віддалена від місця засідання суду на одну або більше миль (1 австрійська миля = 7,6 км), то судовому посильному за кожен миль виплачували 9 крейцерів. Судові витрати розміром 10 крейцерів призначалися за прийняття усної скарги в протокол на основі § 18 Загального судового закону; дозвіл на арешт (§ 286); дозвіл на заборону переміщення рухомого майна; дозвіл на ведення судової екзекуції (§ 302, 304-310, 312, 314, 320-322); за рішення, яким продовжувався строк судочинства; за виготовлення едикту (§ 76, 326, 360, 391); за заяву чи лист, якщо вони подавали до іншого судді або президента суду з метою опитування свідків (§ 150); за проведення опитування свідка (§ 159); за подачу протоколу зізнання (§ 158); за виконання дозволеної екзекуції (§ 302, 304, 320, 322); за наказ, який давався судовому службовцю, посильному, експертові, адміністратору маєтку, громадському заступникові або секретареві у звичайній справі сторін; за кожен виконану дію екзекуції судовим виконавцем (§ 305, 307, 314, 341); за кожне судове затвердження копії документа [61, арк.3-12].

Сторонам судового процесу необхідно було сплачувати судові витрати у розмірі 15 крейцерів за отримання рішення суду, за використання послуг адвоката, навіть за роботу секретаря. Найдорожче, в 45 крейцерів оплачувалися судові послуги за кожний день коли суддя або його заступник брали участь в заслуховуванні свідка в суді, за очну ставку, за кожний день опису, оцінення чи закриття аукціонного майна і т. п. (Див. додаток Р.)

Розпорядження Йосифа II про судові витрати повинні були з суворою відповідальністю виконувати всі судові інстанції, не допускалися зловживання щодо збору судових витрат; ці витрати зберігалися у спеціальному відділі суду [2, арк.1-7].

Одночасно з проведенням буржуазних реформ в галузі суду в Австрії була організована державна прокуратура (Staatsanwaltschaft).

У 1849-1850 рр. при кожному окружному суді була встановлена посада державного прокурора. При Вищому крайовому суді, Верховному судовому і касаційному трибуналі засновано посаду генерального прокурора. За законом 1873 р. прокурори при Верховному судовому і касаційному трибуналі і надалі називалися генеральними прокурорами, а прокурори при вищих крайових судах йменувалися старшими прокурорами, а при окружних судах – державними прокурорами. В повітових судах обвинувачення підтримували заступники державних прокурорів [101, арк.3-9]. Щороку прокуратурою порушувалися на Буковині тисячі справ (приміром, у 1879 р. – 7834 справи, 1980 р. – 8694, 1881 р. – 9773, 1882 р. – 11873 і т.д.)[375.-1887.-23 березня].

У 1851 р. для захисту матеріальних інтересів держави в судах усіх інстанцій була організована спеціальна фінансова прокуратура. Галицька фінансова прокуратура у Львові до 1867 р. поширювала свою діяльність і на

територію Буковини [365, арк.7]. Згідно з розпорядженням Міністерства фінансів від 24 грудня 1867 р. в Чернівцях створено фінансову прокуратуру, яка мала діяти самостійно.

За органами суду і прокуратури зберігалось право безпосереднього контролю за роботою жандармерії, створеної в Австрії в 1849 р. Вона була окремим видом державної поліції, що мала військову організацію і у військовому відношенні підлягала міністру оборони, а в своїх політичних функціях – міністру внутрішніх справ. У всіх австрійських краях були організовані крайові управління на чолі з крайовим комендантом жандармерії. У повітах існували повітові комендатури жандармерії, які керували роботою жандармських постів, розташованих на території повіту. Один пост, як правило, припадав на кілька сіл. Їх кількість і особовий склад з року в рік зростали: 1889 р. – 57 постів і 248 чол. особового складу; 1898 р. – 90 (335); 1908 р. – 138 (468); 1912 р. – 148 (574) [341, с.93; 342, с.328; 347, с. 356].

У XIX ст. з ростом революційного руху з метою боротьби проти народних виступів у містах значно розширився поліцейський апарат, основним завданням якого була охорона безпеки існуючого ладу і встановлених в інтересах пануючого класу порядків. У великих містах (у т.ч. в Чернівцях) були організовані дирекції поліції, яким підлягали низові поліцейські органи. В цей період поліція була передана у відання Міністерства внутрішніх справ і поділялася на поліцію безпеки, шляхову, пожежну, санітарну, торгову і т.п., контролюючи таким чином все життя країни, і окремих провінцій.

Значну роль у справах захисту інтересів громадян відігравала адвокатура. Формально започаткувало австрійську адвокатуру положення 1781 р. про суд . Як правозаступництво, як юридична допомога правознавців тим, кому вона потрібна, адвокатура утвердилася в Австрії, до складу якої входила Буковина , в середині XIX ст. Тимчасовий адвокатський порядок, встановлений цісарським розпорядженням від 16 серпня 1849 р., був першим австрійським законом, який стосувався виключно адвокатури і поширювався на всю монархію. Винятково важливе значення для розвитку адвокатури в XIX ст. мали Постійне положення від 6 липня 1868 р., Дисциплінарний статут адвокатів від 1 квітня 1872 р., закон від 26 березня 1890 р. На їх підставі були утворені палати адвокатів, визначались зміст правової освіти і практика отримання права займатися адвокатською діяльністю, порядок і розміри оплати праці адвокатів. Останнього питання організації і діяльності адвокатури були визначені в наказі міністра юстиції від 11 грудня 1897 р. [448, с.179-180].

З початку 70-х років XIX ст. починають проводитися з'їзди адвокатів, поступово зростає їх число. У 1865 р. один адвокат припадав на 22638 жителів Австрії, у 1900 р. – на 6085 чол., у 1910 р. – на 5466 чол.

Уяву про стан адвокатури на Буковині дають загальноавстрійські довідники про адвокатів, які систематично публікувалися Міністерством юстиції. Якщо в довіднику за 1851 р. знаходимо тільки 6 прізвищ адвокатів Чернівецького Крайового суду, то довідник 1884 р. інформує, що

Буковинська адвокатська палата налічувала 27 членів у Чернівцях, 2 – у Радівцях, 2 – в Сереті, 5 – у Сучаві, 3 – у Вижниці. У 1910 р. на Буковині було вже більше 160 адвокатів (в основному з числа євреїв і поляків)[ ]. Адвокатською палатою керував комітет на чолі з президентом. Із числа адвокатів формувалася дисциплінарна рада.

Поняття “адвокатура” розглядалося як правозахист, тобто надання юридичної допомоги і представництво в суді. Кримінальне судочинство передбачало участь адвоката лише після того, як надійшли справи в суд і підсудному винесено звинувачення. Неофіційна участь адвоката в попередньому слідстві заборонялася законодавством. Підсудний мав право радитись з особою, якій бажав доручити свій захист, але на те мав бути дозвіл судді. Адвокати в певній мірі були дисциплінарно підпорядковані судам.

До адвокатів ставилися дуже високі вимоги. Крім 7-річної практики після закінчення юридичного факультету і складання адвокатських іспитів, вони повинні були мати ступінь доктора права. Адвокати об'єднувалися в адвокатські палати і обирали свій орган самоуправління – президію строком на три роки. Вона після виконання всіх законних вимог приймала кандидатів до адвокатури і була органом дисциплінарного нагляду за професійною діяльністю адвокатів. Загальне керівництво адвокатурою здійснював міністр юстиції [448,с.180-181].

Адвокатура формально повинна була обслуговувати всіх громадян, але фактично вона у більшій мірі захищала інтереси поміщиків і буржуазії, тому що оплатити її послуги могли переважно заможні верстви населення. Біднякам суди призначали іноді безплатного захисника, але він здебільшого вів справу неухважно, не був зацікавлений в її наслідках, і його участь в судовому процесі зводилася до простої формальності.

Видатний історик і етнограф Буковини Р.Ф.Кайндль, який добре знав життя українців - гуцулів у горах , зібрав характерні їх вислови і приповідки про тодішні буковинські суди і адвокатів і помістив ці народні перлини у своїй відомій праці “Гуцули”: “Адукати шкірі обдерут”, “Ліпше солом'єна згода, ек золотий процес”; “Хто помастит, тот поїдит”; “То така чиста прауда, ек у заєця доугий фіст” [419,с. 165-166].

Інший український педагогічний, церковний і громадський діяч О. Монастирський у розділі “Русини” офіційного видання “Австро-Угорська монархія у слові і картині” теж наводив характерний народний вислів: “Адвокат все пише і пише, але завжди на твоїй шкурі” [337, с.256]

Слід зазначити, що до середини XIX ст. в Галичині, до складу якої входила і Буковина, було створено чотири крайових суди, у тому числі і в Чернівцях, які розглядали цивільні справи. Кримінальні справи вирішували вісім судів, які були підпорядковані апеляційній інстанції у Львові. До 1848 р. суди перебували на послугах адміністрацій, у містах діяли магістратські суди, на місцях – домініальні суди.

Зміни, які сталися в імперії (у т.ч. й на Буковині) внаслідок революції 1848 р., призвели до певних змін і в системі судових органів.

Суд було відокремлено від адміністрації, відмінено становий суд. Розширилася сітка судових установ, організовано повітові колегіальні, крайові суди і Вищий крайовий суд у Львові. Число повітових судів на Буковині зросло, у 1910 р. до 19, а разом з судом м. Чернівці – 20. Повітові суди були судами I інстанції і діяли у складі одного – повітові, або трьох судів – повітові колегіальні. Повітові суди розглядали цивільні справи, а також справи про проступки. Цивільні справи виникали в результаті спору між громадянами, між ними і юридичними особами стосовно майнових, сімейних, житлових інтересів та ін. Повітові колегіальні суди розглядали деякі цивільні справи і справи про злочини, які щодо підсудності не належали до судів присяжних. Кримінальні справи порушувалися у випадках вчинення найбільш тяжкого правопорушення. В результаті розгляду справи суд визначав, чи особа винна у здійсненні злочину, і призначав відповідне покарання. До судових установ за поновленням своїх прав зверталися жителі Буковини, які мали можливість оплатити судові витрати. В судах Буковини були випадки хабарництва, підкупу суддів, хоч австрійське судове законодавство проголошувало рівність усіх громадян у судах.

Судами II інстанції були крайові суди, яких на території Галичини було створено 9, у т.ч. один на Буковині. Вони вирішували справи з важливих цивільних питань, які вже попередньо розглядалися у судах I інстанції.

В буковинському краї, як і в інших землях Галичини, на основі імператорського указу від 4 лютого 1826 р. усі кримінальні управи були відділені від цивільних управ юстиції і замість до того часу існуючого Буковинського Крайового суду було створено два окремі суди:

- для розгляду кримінальних справ усієї території Буковини – цісарсько-королівський кримінальний суд у Чернівцях;
- для розгляду цивільних справ усіх станів Буковини – Чернівецький міський і крайовий суди.

На основі імператорського розпорядження від 8 жовтня 1853 р. на Буковині встановлювався єдиний Крайовий суд у складі 63 осіб. Його очолював президент, входили до складу 2 старших крайових радники, 10 крайових радників, секретар суду, 6 судових помічників, директор допоміжної служби, 2 його помічники, 9 офіційних адвокатів, 5 членів суду і т.п.[282, арк.1-14].

Вищий крайовий суд, створений у Львові, був другою інстанцією для крайових судів Галичини і Буковини і третьою – для повітових, але лише з цивільних справ.

Найвищою судовою інстанцією був Верховний судовий і касаційний трибунал у Відні, створений у 1850 р.

Згідно з імператорським патентом від 11 вересня 1849 р. на Буковині діяли виборні присяжні суди. На основі наказу міністра внутрішніх справ від 19 січня 1853 р. були ліквідовані повітові колегіальні суди та суди присяжних. Але на основі конституції 1867 р. в Австро-Угорській імперії було відновлено діяльність судів присяжних, більше того, Кримінально-процесуальний кодекс за 1873 р. відніс до їх підсудності 22 види тяжких

злочинів, за які передбачалося позбавлення волі до 5 років, а також 9 злочинів і 2 проступки політичного характеру[314, арк.11].

Незважаючи на порівняно велику кількість судів на Буковині відносно до кількості населення порівняно з потребами краю їх було недостатньо. Тому кількість окружних і повітових судів на Буковині постійно розширювалася.

На території Буковини судові засідання і судові справи велися німецькою мовою, а з 1898р. стало можливим використання мови більшості населення даної місцевості (здебільшого румунською, іноді українською мовою). Вивіски на судових установах, сургучеві печатки були виконані так само. При Крайовому суді в Чернівцях було 4 перекладачі, при окружному в Сучаві – 2. Проте на практиці мовою судочинства залишалася в абсолютній більшості мова німецька. Від мешканців нерідко навіть не приймали заяви в суд українською мовою. Наприклад, така заява у 1895р. не була прийнята у Кіцманському повітовому суді від Ілаша Галицького з с.Оршівці, бо була написана українською мовою. В резолюції було зазначено, що “руська” (тобто українська.- Л.Г.) мова в буковинських судах не вживається.” Для військовослужбовців існували окремі військові суди трьох інстанцій: військовий суд, вищий військовий суд, верховний військовий трибунал. На Буковині діяли спеціальні суди – це третейський суд (рудничний), промисловий, комерційний, які вирішували спірні питання підприємницької діяльності, промисловості, торгівлі.

Всі судді оголошувалися незалежними і призначалися довічно імператором. Існували досить суворі вимоги щодо посади судді. Необхідними умовами було: досягнення 24-річного віку, громадянство Австрії, диплом про вищу юридичну освіту, здобутої в австрійських вузах, стажування на посаді аскультанта в суді 3 роки з подальшим складанням іспитів з практичного застосування юридичних знань.

В 1849-1850 рр. при кожному окружному суді була встановлена посада прокурора. В 1851 р. з метою захисту матеріальних інтересів держави в судах усіх інстанцій організована спеціальна фінансова прокуратура. Для захисту інтересів громадян Буковини, як і в Галичині, ще з 1781 р. існувала адвокатура, яка остаточно оформилася після 1849 р. Хоча адвокатура повинна була обслуговувати всіх громадян, більш надійно вона захищала інтереси заможних верств населення.

Отже, в перші роки австрійського панування продовжувала діяти колишня судова система. Усі суди поділялися на шляхетські, церковні та міщанські. Шляхетськими судами були земські та міські суди. Кріпосні селяни підлягали юрисдикції домініальним поміщицьким судам.

Зміни в системі державного апарату в середині ХІХ ст., викликані потребами капіталістичного розвитку, торкнулися системи судів. В 1849 р. Було прийнято Положення про суд, згідно якого в Австрійській імперії судова влада відокремлювалася від законодавчої та виконавчої і проголошувалася незалежною. Старі станові суди замінялися судовими установами для всіх громадян.

Внаслідок реформ в усіх галузях державного управління в судах Буковини була введена нова система діловодства. Судові витрати, встановлені в усіх інстанціях суду, мали на меті зменшити кількість фіктивних позовів, сприяти добровільному виконанню сторонами своїх зобов'язань, повернути частково державі витрати за час судочинства.

Австрійська судова система на Буковині, хоча і сприяла зменшенню кількості особливо тяжких злочинів, дотриманню громадянами правопорядку, в цілому була покликана захищати і зміцнювати в цьому регіоні пануючий лад Габсбурзької монархії.

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

3.1. Виникнення процесуальних правовідносин у цивільному судочинстві

Процесуальні правовідносини завжди виступали як процесуальна гарантія всебічного захисту законних прав та інтересів осіб, що брали участь у справі. Судочинство на Буковині у 1774-1914 рр. будувалося на тих же засадах, що і в цілому в Австрійській імперії. Правова суть цивільних правовідносин полягала в тому, що вони були правовим зв'язком між судом, який здійснював судочинство, і учасниками цивільного процесу. Такий зв'язок був необхідний для встановлення істини при вирішенні цивільних справ, віднесених до компетенції суду певної інстанції. Головний вплив на формування цивільних правовідносин мали цивільні, цивільно-процесуальні закони, які визначали характер судочинства в Габсбурзькій імперії.

Австрійський цивільний кодекс 1811 р. являв собою модернізований формулами буржуазного права дворянський звід законів, метою якого була насамперед охорона дворянської власності. Австрійський цивільний кодекс, будучи компромісом буржуазного і феодального права, в середині ХІХ ст. в нових історичних умовах явно застарів. У другій половині ХІХст. на Буковині за кожне десятиліття виходили офіційні аналітично-статистичні публікації про стан і розвиток усіх сфер життя в краї. В одному з них про період 1862-1871рр. стосовно судової системи в краї зазначалося, що поряд з прогресивними зрушеннями у цій сфері (йшов перелік) "... лише застарілий цивільно-процесуальний порядок, обтяжений доповненнями, зберігся на шкоду всьому населенню. Судові процеси затягуються на роки. Це особливо нестерпно у справі про вирішення позовів між кредиторами і боржниками, бо минають всі строки про правове вирішення претензій щодо відшкодування. Внаслідок введення дотепер різноманітних видів процесів – їх нараховується зараз понад 30 – і внаслідок різноманітності у визначенні відповідних строків створюються умови для різних проявів беззаконня"[339, с.26-27]. Але тільки у 1904 р. була створена комісія під головуванням відомого австрійського юриста професора Й.Унгера для перегляду цього кодексу.

Ще задовго до проведення кодифікації цивільного права в 1763 р. в Австрії був затверджений Кодекс вексельного права. Він мав всього 53 статті, які регулювали питання кредиту. Чинність цього кодексу була поширена на Галичину(приєднану 1772р. до Австрії), де до цього часу вексельні правові відносини регулювалися звичаєвим правом. Відповідно він був поширений і на Буковині. Після скасування в Австрії феодальних відносин почалося пожвавлення як внутрішньої, так і зовнішньої торгівлі, в зв'язку з чим виникла гостра потреба в розробці Торгового кодексу, який був затверджений у 1862 р.

Серед кодифікацій цивільного права, що відображали зародження основних принципів буржуазного права, було Австрійське цивільне

уложення 1811 р. Воно зберігало елементи феодального і канонічного права. За Уложенням було визнано рівність громадян перед законом, відміну кріпосного права, свободу договірних відносин. Принцип формальної рівності був сформульований в дусі теорії природного права: “Кожна людина має природжені... очевидні права і тому повинна розглядатися як особа” [36, арк.17-18].

На такому ж рівні констатувалося, що при виникненні сумнівів слід брати до уваги не тільки буквальний зміст правової норми, але й справжній намір законодавця, а при прогалинах в законі – “природноправові принципи”.

Законодавчі акти цивільного та цивільно-процесуального права дають можливість зрозуміти, що в XIX ст. відбувається розмежування майна. Воно поділялося на рухоме і нерухоме, роздільне і нероздільне, вислужене і родове. Відповідно до Основного цивільного закону нерухомим майном визнавалися рілля і різні угіддя, будинки, заводи, фабрики, пусті дворові місця, залізничні шляхи. Крім того, землі поділялися на заселені і незаселені. Особлива увага приділялася заселеним землям. Рухоме майно населених пунктів як приналежність землі перетворювалося в нерухоме і користувалося таким же правовим захистом, як головна річ, яка не може існувати роздільно. Така правова норма, звичайно, захищала майнові інтереси дворян.

За наявними документами, нерухоме майно відповідно поділялося на роздільне і нероздільне. Мова йшла про фізичний поділ майна, а не про його юридичні чи господарські якості. Роздільним вважалося майно, яке можна було розділити на частини, а спільне майно – “за суттю своєю чи за законом не могло поділятися” [415,с.123]. До нероздільного майна належали фабрики, заводи, крамниці, пошта, залізниці. Залізниці вважалися нероздільним майном тільки загального користування, а не під’їзні шляхи приватного користування.

Документи засвідчують, що поділ майна на благонадбане і родове мало велике значення при розгляді цивільних справ в суді. До благонадбаного майна належало майно, отримане за несення служби, куплене чи подароване, майно, отримане у спадок, а також майно, добуте шляхом чесної праці та промислів. Благонадбане майно могло переходити в родове тільки в тому випадку, коли воно переходило у спадок в одному і тому ж роді як за законом, так і за заповітом. У разі переходу майна з одного роду в інший воно отримувало статус благонадбаного. Родовим вважалося майно, яке належало власникам на основі володіння, користування і розпорядження.

Майно, продане з публічного торгу за борги, або яке залишилося за кредитором через безуспішність торгу, втрачало властивості родового майна, навіть якщо воно було придбане родичами.

Як видно із документів тодішнього законодавства, воно забезпечувало захист дворянського майна, з одного боку, і, з другого, - під впливом післяреформеного капіталістичного розвитку створювало умови для розвитку буржуазного цивільного права і визначало ставлення як дворянського, так і буржуазного майна як до основного інституту майнового права – до права власності.

Вивчаючи архівні матеріали, можна зробити висновок, що стара судова система ще певний час зберігалася на Буковині й після анексії її Австрією і лише частково модернізувалася. У 1773 р. у Львові було засновано Верховний суд як апеляційний для усіх нижчих судів Галичини, до складу якої з 1774 р. ввійшла і Буковина. Згодом замість нього було створено Королівський трибунал, що мав назву імперсько-королівського. Йому надавалося право помилування засуджених до страти селян, за винятком тих, хто вчинив особливо тяжкі злочини. В останньому випадку таке право належало тільки імператору. Найвищою інстанцією судового нагляду з 1780р. став Галицький сенат у складі Верховної судової палати, що перебувала у Відні. Одночасно із заснуванням Королівського трибуналу при губернаторстві було створено суд у фінансових справах, а у 1775 р. – так звану апеляційну раду.

Джерела засвідчують, що до середини ХІХ ст. на Буковині зберігалися доміняльні суди. За часів просвітницьких реформ Йосифа ІІ було встановлено правило, згідно з яким поміщик-суддя мав складати спеціальні іспити на право здійснення судової влади. Якщо ж він не склав їх, то мав на свої гроші утримувати суддю, так званого юстиціарія чи мандатора.

Досліджуючи писемні джерела австрійського періоду, слід відзначити, що правові положення, обов'язкові для території Галичини і Буковини, містилися у спеціальних збірниках, що включали “накази і закони для всіх”, “вироки”, “мандати” та інші правові акти. Ці документи друкувалися німецькою мовою.

Із ряду документів випливає, що західноукраїнські землі стали місцем апробації нового законодавства Австрійської імперії. Так, у 1797 р. було затверджено і набрав чинності спочатку в Західній, а згодом у Східній Галичині цивільний кодекс, що змінив польське цивільне законодавство, заклавши у нього основи цивільного законодавства Австрії. 1 січня 1812 р. на всій території Австрійської імперії було введено в дію новий цивільний кодекс, що являв собою модернізований варіант попереднього кодексу. На Буковині цивільний кодекс було введено в дію з 1 лютого 1816 р., що відображено в окремих джерелах.

Австрійським цивільним законодавством були закріплені найважливіші правові інститути феодальної власності. Поміщики продовжували бути власниками землі. Податками ці землі стали обкладатися лише наприкінці ХVІІІ ст. Вони були значно нижчими, ніж податки з рустикальних земель, що належали селянам, що теж знайшло відбиток у комплексі документів.

Із розпоряджень воєводства Буковини випливає, що наприкінці першої половини ХІХ ст. були внесені зміни в цивільне законодавство, а саме вони стосувалися окремого розширення прав жінок і позашлюбних дітей, подальшого розвитку права зобов'язань.

Питання процесуального права регулювали закон про компетенцію суду 1852 р. та закон про судочинство по безспірних справах 1854 р. Останній за своїм змістом та обсягом фактично являв собою кодекс, який регулював питання спадкоємства і опіки. Новий цивільний процесуальний кодекс було

затверджено аж у 1895 р.

Слід наголосити, що за австрійським законодавством жінка була наділена тоді більшими правами, ніж, скажімо, жінки у тогочасній Франції чи Англії. Наприклад, майно жінки при одруженні не переходило у власність чоловіка, якщо того не бажала жінка, і за нею визнавалася майнова самостійність. Позашлюбні діти, згідно з цивільним законодавством, отримували право на утримання батьками. На Буковині визнавався цивільний шлюб. Розлучення дозволялося для громадян різних сповідань, крім католицького.

Щоб підкреслити відхід від феодальних принципів, Австрійський цивільний кодекс давав, так би мовити, романтичне визначення права нової капіталістичної власності як “права розпоряджатися речами майже до виключення всякого іншого права”, що, зрозуміло, було цілком нездійсненним.

З розвитком буржуазних відносин після 1848 р. австрійське цивільне право підлягало реформуванню. Закони 1862 р., 1867 р., 1869 р. скоротили застарілі феодальні статті. Закон 1866 р. відмінив напівфеодальні обмеження в розпорядженні майном селянських дворів. На Буковині ця відміна здійснена на підставі крайового закону 1868р. [101, арк.1-14]. Закони 1854 р. і 1859 р. були прийняті з метою ліквідувати цеховий лад і створити умови для розвитку підприємницької діяльності. З прийняттям ряду законодавчих актів з цивільного та цивільно-процесуального права втратили своє значення попередні нормативно-правові акти.

Процесуальному кодексу Австрії було надано силу закону ще в 1781 р. (в Галичині і на Буковині він діяв з 1784 р.). Через деякий час цей кодекс був перероблений і введений в дію у 1796 р. в Західній Галичині, а в 1807 р. – в Східній. В переважній більшості австрійських країв зберігав силу цивільно-процесуальний кодекс 1781 р. Судочинство характеризувалося надзвичайною повільністю і дорожнечою, через що часто було малодоступне для народних мас.

У 1825 р. вироблено новий проект кодексу для всіх австрійських країв, але він не дістав затвердження з боку імператора. Значно пізніше на основі цього проекту новий цивільно-процесуальний кодекс був розроблений відомим процесуалістом Кляйном в 1895 р. і введений в дію з 1898 р. Складався він з 6 частин, 602 статей. Кодекс порівняно з попереднім проголошував усність і гласність цивільного процесу та дещо прискорював розгляд судових справ.

Доповнення до цивільно-процесуального кодексу було обширне (402 ст.). Було введено також положення 1896 р. про цивільну відповідальність, в якому досить детально врегульовано порядок виконання судових рішень по цивільних справах і судових вироків по кримінальних справах стосовно примусового стягнення грошових сум і судових витрат. Слід зазначити, що австрійське цивільно-процесуальне законодавство чимало нормативних положень запозичило з цивільно-процесуального законодавства Німеччини. Так, президент Буковинського крайового суду Веселі разом з президентом Вищого апеляційного суду у м. Львові Тхуржницьким їздили у свій час на чотири тижні до Німеччини, щоб вивчити судоустрій і процесуальне право.[

160, арк. 1-7]

Ще до революції 18 жовтня 1845 р. імператором були затверджені Правила про сумарне судочинство в цивільних справах в усіх краях Австрійської імперії, в яких діяла Загальна цивільна книга законів, тобто цивільний кодекс [72, арк.1-26].

На основі цих правил правові спори про певні грошові суми, які без процентів та інших додаткових побічних зборів й мит не перевищували суму 200 гульд. конвенційною валютою, розглядали як сумарну справу в цивільному суді всіх інстанцій. (Конвенційна валюта – монети, карбованці на основі конвенції 1753 р. між Австрією і південнонімецькими державами). Так само розглядалися спірні цивільні справи про інші об'єкти процесу, якщо позивач пропонував прийняти грошову суму, яка після вищезгаданих обрахувань не перевищувала б 200 гульд. у монетах.

Сума боргу вираховувалася у відповідності до суми на оплату, про яку йшла мова у позові навіть в тому випадку, коли позивач чи оскаржений вимагали більшу суму або прострочені відсотки, ренту.

Відповідно до § 4 Правил про сумарне судочинство, якщо позивач вимагав частини від загального боргу, яка становила більше 200 гульд., чи оплати боргу частинами, то за результатами опитування сторін призначалася повна виплата тих сум, що вимагав позивач. Це правило діяло стосовно валютних боргів, при вирішенні питання про власність або оренду будинків і земельних ділянок.

При погодженні обох сторін вибирався сумарний судовий процес для вирішення всіх цивільних спірних справ незалежно від предмету спору і суми, яка вимагалася. Оскільки дане розпорядження не мало найближчих уточнень, то використовувалися в судовому процесі основи цивільного законодавства.

В судовому процесі, як правило, сторони мали право використовувати або не використовувати послуги адвоката. Однак кожна сторона судового процесу незалежно від того, чи мала адвоката, повинна була з'явитися в суд особисто. За рішенням суду згідно з вимогами обставин, якщо сторони не бажали проводити процес без адвоката, або одна із сторін подала заяву чи скаргу незрозумілого змісту, або ж сторона не була в змозі сама себе захистити, то суд призначав розгляд справи тільки через адвоката.

Якщо сторони судового процесу не проживали у місцевості, де знаходився суд чи поблизу його, але їм потрібно було дати особисто свідчення, то суд призначав допит у письмовій формі, зроблений у найближчому до місця їх проживання суді.

Особи, які з поважних причин не могли з'явитися в суд, мали право діяти через своїх уповноважених, не беручи до уваги адвокатів. Уповноваженим міг бути громадянин Австрії, який досяг 24 років, чоловічої статі, який досконально знав предмет спору і мав письмове доручення сторони судового процесу. Цікавим було таке визначення: "Відомі підпільні писаки не можуть бути уповноваженими", тобто ті особи, які писали анонімні доноси [173, арк. 3].

Крім скарги, поданої в суд, всі інші письмові документи, які були необхідними для вирішення справи, обов'язково мали бути підписані адвокатом. Строки розгляду справи визначалися законом або встановлювалися судом, при необхідності продовжувалися за рішенням суду, навіть у виняткових випадках, коли останній день засідання припадав на святковий чи канікулярний, крім неділі, суд продовжував працювати.

Скаргу подавали в суд усно або письмово. Якщо позивач хотів подати скаргу усно, то суд повинен був передусім визначити, чи є підсудною дана справа, чи позивач здатний сам себе захистити, а якщо він виступає від імені третьої особи, то чи уповноважений він до оскарження дій противної сторони. Якщо з огляду на це скарга не підлягала розгляду в суді, то усно повідомляли позивача або ж на його вимогу доводили до відома через письмовий декрет, який обов'язково реєстрували в службовому протоколі.

В тих випадках, коли при провадженні судової цивільної справи не виникало ніяких перешкод, то суд був зобов'язаний внести скаргу в протокол і надати позивачеві можливість представити нові факти, необхідні докази, аргументи щодо своїх претензій. При виявленні нових фактів по справі суд міг визнати заяву позивача різко зміненою. Якщо скарга не відповідала фактам, то суд мав право переконати позивача, щоб той добровільно відмовився від процесу. Коли позивач все ж таки наполягав на своєму, то суд призначав засідання. День засідання призначався за рішенням суду. Позивача викликали в суд врученням повістки, а відповідача через подачу йому копії протоколу про скаргу на нього. В необхідних випадках відповідачеві вказували, які документи чи їх копії він повинен подати в суд для вирішення справи[301, арк.1-3].

Коли скарга подавалася письмово, суд був зобов'язаний оформити її протоколом, призначити день засідання сумарного судочинства, викликати для опитування позивача і супротивну сторону. Якщо відповідач не з'явився в суд на засідання, то суд мав право визнати наведені у скарзі факти правдивими, оскільки вони ніким не заперечувалися, визнати вимоги позивача правомірними і винести рішення про виконання законним шляхом вимог позивача. Якщо в суд не з'явився позивач, то суд опитував відповідача про його ставлення до скарги, про його думку щодо фактів, наводив наявні докази, що не суперечили суті скарги і вирішував питання про законні права позивача.

В тих випадках, коли одна із сторін не з'явилася на судове засідання з поважних причин, то вона мала право вимагати скасування рішення суду і призначення нового судового засідання. Але якщо було дозволено перегляд справи, то сторона, яка не з'явилася на перше засідання, повинна була відшкодувати другій стороні суму судових витрат, спричинену пропуском першого засідання, або коли не було своєчасно подано в суд необхідні документи. Заяви в суд про повторне засідання подавалися і усно, і письмово, однак тільки впродовж 8 днів, причому строк рахували з дня, в який одна із сторін не з'явилася на засідання суду. Тут обов'язковою була необхідна згода другої сторони. Якщо заява була подана пізніше 8 днів, то попереднє рішення

суду набирало юридичну силу [304, арк.24-68].

Якщо відповідач був особою нездатною себе захистити, або ж його представляла особа, не уповноважена захищати його інтереси по суті справи, то засідання суду продовжувалося через декілька днів з належним виконанням усіх наказів щодо ведення законного процесу. Дозволялося продовження засідання і тоді, коли перешкоджала безперечна якась умова, або коли обидві сторони подавали власноручно підписані заяви про відновлення процесу, або ж коли одна із сторін, що з'явилася в суд, вимагала розгляду справи, навіть якщо не з'явилася друга сторона.

При судочинстві головної справи судове засідання передусім повинно було розглянути скаргу позивача, опитати відповідача, і якщо вимоги заявника у своїй повній відповідності були визнані законними, то протилежна сторона мала виплатити всі судові витрати. В тих випадках, коли було можливим у спірних справах, суд міг запропонувати умовне перемир'я до того часу, поки сторони між собою не порозуміються. Якщо перемир'я було неможливе, це відмічали в протоколі[175, арк.7-12].

Якщо сторони не бажали проводити сумарний процес, то вони подавали особисто письмові заяви в суд про проведення звичайного письмового процесу. Винятки складали тільки випадки, коли звинуваченого було затримано в іншій місцевості, а не в тій, де скоєно протиправне діяння, або інші неповажні причини перешкодили з'явитися в суд.

В усному процесі суд продовжував дбати про те, щоб сторони обов'язково користувалися послугами адвокатів. Кожна сторона була зобов'язана довести зв'язок висловлених думок про факти, наведені у скарзі, представити для доказу документи, дати чітке пояснення своїх дій. Особам, які не знали про чинне законодавство, судові працівники роз'яснювали про основи судочинства, про права і обов'язки сторін процесу, про необхідність доказів, про спосіб ведення процесу.

Судочинство проводилося так, щоб предмет спору був повністю розглянутий обома сторонами, щоб не допускати зайвої трати часу шляхом несуттєвих зауважень або вмовлянь, реплік незадоволень, повторних погроз на адресу відповідача. Якщо це мало місце, то всі висловлювання заносилися в протокол і таким чином закінчувався процес. Точки зору сторін вислуховували тільки тоді, коли це було необхідним для з'ясування певних обставин. Звинувачуваний мав право наводити факти і докази, які його виправдовували, а позивач - ті факти і докази, які були корисні для законного вирішення справи. Ці докази подавалися у письмовій формі. Кожна сторона мала право до закінчення процесу подати додаткові докази, якщо вважала за потрібне. Якщо суд після закінчення процесу виявив, що подані йому докази були неповноцінними або неправдивими, то він мав право скасувати рішення, призначити перегляд справи з повторним опитуванням сторін.

Особливе судочинство про стан судової справи або повторний перегляд справи не дозволявся, якщо було виявлено, що даний суд був некомпетентним у розгляді справи, і навіть якщо було винесено рішення, то воно скасовувалося. Спори про підсудність справи розглядав суд вищої

інстанції[177, арк.3-7].

Кожна сторона мала право вимагати від супротивної сторони подати в оригіналі документи по суті справи, і супротивна сторона зобов'язана була виконати цю вимогу. Якщо вірогідність документів була піддана сумніву, то необхідно було подати в суд заяву про юридичне визнання документа. Законність поданих документів впливала на рішення суду, причому вимагалось письмове пояснення сторони, що подала невірогідні документи. Якщо сторона не дала належного пояснення під час судового процесу, то такі документи визнавалися фальшивими, і ця особа притягалася до відповідальності [439,с.72].

Якщо необхідні для розгляду справи документи зберігалися у суді або в інших державних установах, то подавати їх на засідання суду мали право тільки судові працівники за вказівкою судді.

Найважливішою частиною судового процесу в Австрії, що діяв і на Буковині, був Статут цивільного процесу, який містив у собі зміни в цивільному судочинстві. Статут цивільного процесу припиняв дію ряду законодавчих актів, які суперечили один одному, особливо в аспекті відшкодування нанесеної шкоди.

Загальна частина Статуту цивільного процесу 1893 р. передбачала право громадян на звернення до суду з метою поновлення своїх порушених прав та законних інтересів. Процес виступав єдиним юридичним дійством, який повинен був поновлювати права осіб чи встановлювати міри покарання. Якщо в цивільному праві розрізнялася правоздатність (*Rechtsfähigkeit*) від дієздатності осіб (*Handlungsfähigkeit*), то в цивільному процесі встановлювалося поняття здатності здобуття свого юридичного права (*Legitimation zur Sache*) і здатності самостійного юридичного діяння перед судом (*Processfähigkeit*)[107, арк.5-10].

Цивільно-процесуальна дієздатність визначалася тільки за рішенням суду і в окремо взятих випадках. Було встановлено два способи. Перший полягав в тому, що суд мав право визнати особу недієздатною в цивільному процесі і видати рішення по справі, або ж в результаті тяганини одна із сторін процесу або ж її представник в суді мали право продовжувати процесуальні дії, якщо інше не було передбачено законом чи не могло бути оскаржене окремими юридичними засобами. Якщо процесуальну недієздатність особи не можна було усунути або ж її не усунуто рішенням суду, то суд виносив ухвалу про припинення справи. Другий спосіб з метою практичного застосування полягав в тому, що суд мав право для недієздатної особи, яка не мала свого законного представника, встановити куратора, якщо тяганина в суді могла передбачити небезпечні, негативні наслідки для протилежної сторони.

Юридична сила судового рішення про цивільно-процесуальну недієздатність визначалася позовом недієздатності. Сам спосіб вирішення головної вимоги процесуального права – встановлення дієздатності чи недієздатності особи – було нововведенням в австрійському законодавстві. Суд ставав дієвим чинником у процесі встановлення недієздатності, а це становило обмеження поняття вільної розправи (*Verhandlungs-Prinzip*) до

належних меж, які впливають із суті цивільного процесу як засобу до здійснення майнових прав. Законодавець визначав юридичні засоби в тих випадках, коли рішення суду відновлювало майнові права сторін, а також засоби юридичного припинення судового процесу.

В § 11 Статуту цивільного процесу передбачалося [439,с.67], що крім випадків, зазначених в цивільному законодавстві, могло бути більше осіб, які спільно позивали або були відповідальними, тобто більше учасників спору. Це могли бути особи, які порушували справу про спільний предмет спору, або ж про спільні зобов'язання, що виникали з предмета зобов'язання. Спільно виступати в суді мали право кровноспоріднені родичі, які були зацікавлені у вирішенні спору, але в такому випадку суд повинен був дати свою згоду на участь родичів в судовому процесі.

Участь осіб в цивільному процесі визначалася як вирішення двосторонніх спільних прав і обов'язків та як вирішення наслідків односторонніх прав і обов'язків сторін. Статут судового процесу передбачав, що в одному й тому ж позові дозволялося оспорювати кілька спірних предметів (*simulatio*), якщо ці предмети перебували у взаємозв'язку, або ж виникали з однієї події.

Законодавство передбачало право позивача подавати однією позовною заявою декілька претензій до одного і того ж відповідача.

Якщо на стороні позивача виступала більша кількість осіб, ніж на стороні відповідача, а це мало значний вплив на вирішення матеріальних юридичних відносин, то перевагу мали:

- кілька співвласників майна, які спільно заявили про свої права;
- кілька співвірителів, які подали позов про спільну вірительність боржників і поручителів;
- якщо один позивач вимагав повернення шкоди, заподіяної йому діями кількох осіб;
- у випадках, коли передбачена законом спільна юридична відповідальність осіб [126, арк.3-6].

К.Левицький, даючи характеристику Статуту судового процесу, зауважував, що розширення до необмеженої кількості числа осіб позивачів чи відповідачів на підставі однорідності права і зобов'язання, могло на практиці призвести до порушення цивільного законодавства і, більше того, довести до просто неможливого розв'язання певних спорів [439, с.68-69]. Тим паче, що суд повинен був винести справедливе рішення з урахуванням інтересів всіх учасників спору. Наприклад, купець подав один позов проти кількох осіб з приводу порушення договору купівлі-продажу. Але ж цивільним законодавством імперії передбачалася велика кількість всіх можливих способів захисту відповідачів та найрізноманітніших способів доказу своєї невинності. Купець мав право вимагати від відповідачів поновлення своїх прав одним позовом лише в тому випадку, коли до них застосовувалися попередньо заходи юридичного впливу, або ж вони раніше були засуджені, чи стосовно цих осіб виносилися рішення суду про відшкодування нанесених ними збитків. На практиці виникала ще й така проблема, що на першому ж засіданні суду адвокат відповідача заявляв, що

позивач хотів скористатися дешевістю, подаючи один позов, і не маючи достатньо доказів, вимагав відшкодування, сам тим самим порушував закон.

Спільна юридична відповідальність в цивільно-процесуальному праві певною мірою забезпечувала відтворення прав, повернення шкоди для сторони судового процесу, яка виступала одноособово.

В цивільному процесі передбачалася участь третьої особи. Якщо виникав спір між двома особами про спільний об'єкт, і при цьому була зацікавлена ще й третя особа, яка претендувала на частину чи повністю на оспорюване майно, то третя особа мала повне право, відповідно подаючи свій позов, взяти участь у судовому процесі. Такий позов називався інтервенційним (приповідним). Значення такого позову полягало в тому, що суд мав право призупинити судочинство по справі до тих пір, поки не буде вирішено спору інтервенційного, який, таким чином, ставав фактично пересудним стосовно прийняття рішення всіма трьома сторонами щодо спільного предмета спору. Це нововведення відповідало дійсній потребі, і тому цей інститут цивільно-процесуального права став одним із головних.

Інститут “Участь третіх осіб в спорі правовім” складався з трьох інститутів процесу: “побічна інтервенція” (“побічна приповідь”); “заповідь спору” (“Streitverkundigung”) і “покликання призвідника” (“Benennung des Autors”)[126, арк.4].

Окремий інститут побічної приповіді до спору означав те, що особа, маючи юридичний інтерес в тому, щоб в спорі між іншими особами певна сторона перемогла, то вона мала право приєднатися до цієї сторони (побічна приповідь) [439,с.71].

Допуск приповідника (інтервенієнта) до спору залежав взагалі лише від вимоги, щоб він мав юридичний інтерес в перемозі однієї сторони процесу, і цей інтерес приповідник зобов'язаний був висловити письмово. Якщо одна із сторін спору була проти участі приповідника, а суд все ж виніс ухвалу про його участь в процесі, то ця ухвала переогляду не підлягала. Приповідник мав право виступати в суді проти протилежної сторони, застосовуючи всі правомірні засоби, вказуючи на докази і підтвердження свідків. Приповідник, як зазначалося в Статуті судового процесу, був не просто учасником спору. Прийняття рішення судом залежало від юридичного ставлення приповідника до сторони, на боці якої він виступав.

Крім інституту “побічної приповіді” було введено інститут “заповіді спору”. Це означало, що кожна особа, яка вважала, що мала право домагатися винагороди від третьої особи на випадок програння спору, повинна була про це заявити в суд, причому вказати, як буде виступати: чи як позивач, чи як відповідач. “Заповідь спору” не давала права позивачу переривати судовий процес, оспорювати рішення суду чи відкладати день судового засідання. “Заповідь спору” нерідко виступала як засіб до викликання в суд “побічної приповіді” [439,с.72].

Згідно з Статутом цивільного судочинства 1895 р. [316,с.3-60] неповнолітні в спорах, згідно ст. 157, 246 і 247, у випадках, коли не було інших спадкоємців, мали право самотійно подавати позов в суд, брати

участь у процесі без свого законного представника. Іноземцям надавалося право самостійно подавати позов і відповідати в судах Австрії, у т.ч. й на Буковині якщо вони були наділені дієздатністю в своїх державах.

Законним представником неповнолітніх могла бути особа, яка подавала в суд належно оформлене посвідчення про те, що вона дійсно була першим представником цієї особи при подачі в суд позову. Якщо для ведення справи в цілому чи здійснення окремих дій на суді потрібно було особливе уповноваження, то законний представник зобов'язаний був подати належне посвідчення про те, що йому надані такі повноваження на ведення справи в суді чи на здійснення окремих дій.

Якщо сторони судового процесу були недієздатними або законний представник не мав на те повноважень, то суд, не чекаючи заяви від протилежної сторони, повинен був перевірити достовірність і в разі підтвердження недієздатності осіб зупинити процес [127, арк.7-17].

Розпорядження суду про призначення строку повторного розгляду справи, або продовження строку для відновлення цивільної дієздатності не підлягало перегляду.

Якщо проти недієздатної особи, яка не мала свого законного представника, безвідкладно повинно було відбутися судочинство, то суд за проханням протилежної сторони призначав тимчасового піклувальника, який представляв інтереси недієздатної особи до вступу в справу законного представника.

Прохання про призначення тимчасового піклувальника могло бути вирішене без попереднього усного заслуховування сторін. В окружних судах це прохання вирішував голова суду. Витрати про призначення піклувальника сплачувала та сторона, яка про це просила, але в разі вирішення спору на її користь, вона мала право вимагати повернення цих витрат від протилежної сторони [322, с.7].

За судовий процес сплачувалися судові витрати. Сплачувала їх та сторона, яка подавала позов в суд, але якщо судочинство відбувалося на вимогу обох сторін і в інтересах обох сторін, то витрати сплачували обидві сторони порівну.

Звинувачена сторона зобов'язана була повернути виправданій стороні, а відповідно і третій особі, або особі, що вступила в процес на правах піклувальника, всі судові витрати. Питання про розмір судових витрат вирішував суд. Якщо кожна із сторін судового процесу була частково винна, то суд призначав повернення судових витрат обом сторонам в залежності від міри їх провини. Якщо сторона, яка мала повернути судові витрати складалася з декількох осіб, які не підлягали солідарній відповідальності по справі, то витрати між ними поділялися порівну [322, с.21].

Суд мав право за власною ініціативою зобов'язати законних представників, адвокатів або інших повірених осіб сторони до сплати і повернення судових витрат, які сторона зазнала через їх вину.

Якщо судочинство зупинялося не за рішенням по суті, а заключенням частковими висновками, або взагалі припинялося, то понесені сторонами

витрати зараховувалися заліком. У такому випадку були лише два винятки:

- якщо припинення справи або доходження тимчасових висновків відбулося з вини однієї сторони, то суд зобов'язував цю сторону повернути витрати;
- якщо припинення справи сталося з вини самого суду, то витрати повертав суд [75, арк.3-7 зв.].

Особа, яка за своїм майновим станом не могла заплатити судові витрати по веденню справи, могла просити суд про визнання за нею права бідності. Право бідності визнавалося і за іноземцями, якщо в їхній державі законодавство визнавало це право. Якщо виникали сумніви, то суд робив запит у Міністерства юстиції. Якщо за особою визнавалося право бідності, вона отримувала певні права. А саме:

- сторона тимчасово звільнялася від всякого роду внесків і зборів по справі;
- сторона звільнялася від подання забезпечення витрат по справі;
- по справах, по яких сторони могли діяти в суді лише через адвоката, особа з правом визнання бідності діставала право на те, щоб суд призначив їй безкоштовного адвоката. По справах, які не вимагали обов'язкової присутності адвоката, сторона мала право на подання позову за місцем проживання, причому суд зобов'язаний був усні твердження сторони зафіксувати в протоколі і відправити цей протокол в суд, де мала розглядатися справа, до того ж призначити безкоштовно захисника з чинів прокуратури чи суду [73, арк.1-2].

Право встановлення бідності мали тільки суди I інстанції. Право бідності зупинялося змінами в матеріальному стані особи або її смертю. Суд I інстанції в таких випадках приймав рішення про позбавлення права бідності. Якщо особа скористалася правом бідності, а суду стало відомо, що вона могла заплатити судові витрати, суд мав право прийняти рішення про повернення нею цих витрат.

Позови в суд подавалися в формі прохання, вимоги або заяви письмово або усно із занесенням в протокол. Позов повинен був складатися з:

1. Визначення суду, в якому подається прохання.
2. З повних прізвищ, імен, по-батькові і адрес сторін.
3. Повірених представників сторін.
4. Предмета справи.
5. Оригіналів і копій документів по справі.
6. Підписів сторін або їхніх представників.

Всі прохання, які передбачали усні змагання між сторонами, повинні були відповідати таким вимогам:

1. Вимога сторони про усне словесне змагання.
2. Короткий виклад обставин, при яких сталося порушення прав особи.
3. Заява, яка заперечувала достовірність чи повноту доказів супротивної сторони [72, арк.7-8].

В разі смерті однієї із сторін судового процесу розгляд справи призупинявся лише тоді, коли померлий не мав свого адвоката або повіреного на ведення справи. За проханням спадкоємців можливим було поновлення справи. Якщо ніхто із викликаних спадкоємців в суд не з'явився,

то суд на прохання протилежної сторони мав право винести рішення про припинення справи.

Якщо всі викликані спадкоємці подавали позов, що вони не спадкоємці померлої сторони судового процесу, то суд виносив рішення про усне вислуховування сторін.

Сторони судового процесу могли втратити правоздатність, таким чином зупинялася справа в суді. Судочинство призупинялося до того часу, поки не буде призначено законного представника [73, арк.1-12].

В разі війни чи якихось непередбачених подій діяльність суду призупинялася. Розгляд справ, які були на той час в суді, теж призупинявся. Якщо сторони судового процесу перебували на військовій службі під час воєнних дій, то суд мав право однієї із сторін або за ініціативою самого суду припинити справу.

Прохання про відновлення судового процесу подавала зацікавлена сторона, що оформлялося в письмовій формі в суді. Сторони могли скласти угоду про призупинення справи. Така угода вступала в дію з того часу, коли сторони заявляли про це в суді.

Судочинство, призупинене за взаємною згодою сторін, поновлювалося як тільки одна із сторін заявляла своє прохання про призначення засідання, але не пізніше 3-х місяців з часу подання заяви в суд про призупинення справи.

Якщо обидві сторони не з'явилися на судове засідання, то судочинство припинялося до того часу, поки одна із сторін не подавала заяву.

Всі справи в суді розглядалися публічно. Гласність процесу не дозволялася, якщо по справі розглядалися аморальні дії осіб, або виникала підозра, що гласність могла б зашкодити судовому розслідуванню. Більше того, суд міг не дозволити гласність процесу, якщо про це просила одна із сторін тільки в тих випадках, коли йшла мова про особисте інтимне життя. Гласність можна було допускати при розгляді окремих частин справи, якщо на це погоджувалися сторони. Але винесення рішення суду було обов'язково гласним [78, арк.2-4зв.].

Якщо засідання суду було негласним, то кожна із сторін мала право вимагати присутності 3-х осіб, вибраних нею. На таємне засідання обов'язково запрошували адвокатів.

Для успішного розгляду справи голова суду вимагав, щоб сторони з'являлися в суд особисто, щоб подали суду всі документи стосовно справи, речові докази, родовід, плани, креслення і т.п., на що робилося посилення. Суддя вимагав, щоб сторони подавали копії документів, обов'язково завірені нотаріусом. Суддя мав право призначити огляд події на місці й експертизу, а також опитати свідків. Але якщо сторони не бажали, щоб суддя застосовував такі дії, то розпорядженням голови суду сторони змушені були все ж виконувати всі розпорядження і рішення.

Під час розгляду справи кожна сторона мала право задавати питання протилежній стороні. Якщо голова суду визнавав питання таким, що принижує гідність особи, то забороняв надалі цій стороні задавати питання.

Якщо сторона, будучи недієздатною, з'явилася в судові засідання без свого законного представника і дати пояснення по справі не в змозі, то головуєчий мав право відкласти засідання на найближчий строк. Якщо вдруге недієздатна сторона з'явилася без адвоката, то повторне засідання суду не допускалося.

Якщо в суді розглядалося декілька справ, в яких брали участь одні і ті ж особи, або в яких одна і та ж особа була відповідачем перед кількома позивачами, або один і той же позивач вимагав декілька відповідачів, то суд виносив постанову про сукупний розгляд справ, щоб прискорити судочинство і зменшити кількість судових витрат.

Якщо розгляд справи повністю або частково залежав від встановлення правовідносин, які становили предмет іншої справи, то суд виносив рішення про призупинення судочинства до того часу, поки визначення правовідносин не буде встановлено, вступивши в дію рішенням суду. За проханням однієї із сторін суд мав право прийняти постанову про призупинення розгляду справи, якщо мав місце спір про допущення третьої особи як підтримки однієї із сторін, або ж третя сторона була зацікавлена в результатах вирішення справи [322, с.76-77].

За порядок в суді відповідав голова суду. В суді заборонялося висловлювати своє задоволення або незадоволення. За порушення порядку в суді могли видалити з залу засідань. Видалення з суду було лише після попереднього усного зауваження.

В суді заборонялися всякого роду безчинства, а саме: ображати членів суду, сторони, представників, свідків, експертів. За це суд притягав винних осіб до кримінальної або дисциплінарної відповідальності, грошового штрафу в розмірі до 50 гульд.. Якщо особа не виконала розпорядження голови суду і продовжувала порушувати порядок в суді, то підлягала арешту до 3-х днів [273, арк.3-5].

Законний представник однієї із сторін за порушення дисципліни ніс відповідальність у формі грошового штрафу до 100 гульд.. Якщо законний представник порушував дисципліну в суді і на зауваження суду не звертав увагу, то суд мав право позбавити його слова і призначити іншого представника. В таких випадках всі судові витрати ніс законний представник.

В окружних судах видалення із залу засідань можливе було лише за постановою судової колегії.

Суд мав право завершити розгляд справи мировою угодою. У випадку примирення зміст мирової угоди вносився в протокол. Зі згоди сторін суд мав право покласти обов'язок примирити осіб процесу на одного із своїх членів або на іншого суддю і призупинити розгляд справи на час ведення переговорів. Мирова угода супроводжувалася присягою осіб. Сторони, сплативши мито, мали право вимагати копію протоколу про примирення і про принесення присяги [274, арк.1-2].

Адвокати мали право передавати один одному документи під розписку. Якщо документи, вручені адвокату, не були повернені ним до встановленого часу, а при відсутності угоди впродовж 3-х днів з моменту їх отримання, то

голова суду вимагав від адвоката письмового пояснення, чому вчасно не повернені документи. За втрату документів адвокати несли юридичну відповідальність [275, арк.1-4].

Позов подавався у формі позовної заяви, в якій визначалися вимоги і коротко вказувалися всі обставини, що були основою вимог позивача, а, відповідно, і всі докази, якими позивач мав намір користуватися при розгляді справи в суді.

Якщо підсудність справи залежала від ціни предмета спору, а позовна заява полягала не в присудженні грошової суми, а в позовнім проханні, то вимагали необхідні дані про ціну предмета спору.

Якщо справа підлягала спеціальній підсудності (торговій чи гірничій), а позов подавався в суд, якому підвідомчі не тільки справи спеціальної підсудності, але й справи загальної підсудності, то позивач повинен був вказати, де він хоче провадження справи: в торговому чи гірничому відділі суду.

Предметом позову не могли бути вимоги про визнання існування чи неіснування права, про визначення відповідності оригіналу документа чи його невідповідності.

В позовній заяві могли бути прохання про те, що:

1. Відповідач повинен подати в суд на перше засідання всі документи по справі;
2. Викликати в суд свідків, експертів[7-15].

Позов вважався прийнятим до провадження з часу вручення відповідачу копії позовної заяви. Для збереження строку або перерви тривалості строку, за виключенням окремо визначених законом випадків, достатньо було подати позовну заяву в суд.

Вимоги, заявлені стороною під час провадження справи, вважалися прийнятими до судового розгляду з того часу, коли вони були усно заявлені в судовому засіданні.

Під час надходження позову до судового розгляду той же позов не можна було подавати в іншому суді. Такий позов чи вимогу залишали без розгляду за проханням протилежної сторони чи за ініціативою самого суду.

Відчуження предмета, що оспорювався, не впливало на процес. Особа, яка придбала собі оспорюваний предмет, не мала права без згоди протилежної сторони брати участь у розгляді справи.

До прийняття позову до судового розгляду позивач мав право внести зміни в позовну заяву, збільшити позовні вимоги. Після прийняття позову до судового розгляду суд, не звертаючи уваги на незадоволення протилежної сторони, міг допустити зміни в позовній заяві, якщо це не суперечило інтересам позивача.

Без згоди відповідача позов міг бути припинений лише до початку першого засідання, а якщо відповідач не з'явився, то до закінчення цього засідання [281, арк.1-18].

На перше засідання з'являлися тільки голова суду і один з членів суду за призначенням голови. Воно призначалося для спроби примирити сторони і

для заяви, якщо справа непідвідомча даній судовій установі, про непідсудність справи, про надходження того чи іншого позову в провадження іншого суду, про розгляд тієї ж позовної заяви і винесення рішення по ній, що вступило в законну силу.

На першому засіданні заявлялося про витребування судових витрат. На цьому засіданні позивач міг вимагати про зміну позовних вимог.

Якщо на першому засіданні була згода про те, що власник виступатиме в суді з правом володіння оспорюваного майна, то суд приймав постанову про звільнення його від відповіді по позову.

Якщо перше засідання відкладалося в зв'язку з тим, що відповідач не в змозі був з'явитися в суд з поважної причини, то засідання переносилося.

За рішенням голови суду можливим було попереднє провадження. Воно призначалося, якщо:

- предметом спору були розрахунки, великі грошові суми;
- якщо справа виникла з великого обсягу або складності обставин, що вказувалися в позовній заяві;
- якщо сторони на підтвердження обставин посилалися на докази, які необхідно було перевірити;
- якщо сторони вимагали викликати в суд свідків, що жили на значній віддалі від місця суду [282, арк.4].

Засідання для попереднього провадження і кожне наступне визначалося призначеним членом суду, який зобов'язаний був повідомити про це сторони. Під час підготовчого провадження заборонялося опитувати сторони під присягою.

В процесі підготовчого провадження сторони не мали права висувати нові вимоги, але мали право на підтвердження своїх вимог наводити нові обставини і докази, які не були вказані в позовній заяві.

Якщо сторона не з'являлася на засідання в підготовчому провадженні (за виключенням засідань для перевірки доказів), то заява, зроблена на цьому засіданні протилежною стороною, вносилася в протокол згідно правил, встановлених по цьому предмету спору.

Скарги на розпорядження члена суду по підготовчому провадженню подавалися голові суду. Член суду зобов'язаний був письмово пояснити свої дії.

Не потрібно було подавати докази в підтвердження обставин стороні, яка позитивно визнавала свою вину і робила відповідний запис в позовних документах. Дія такого визнання визначалася судом шляхом ретельного вивчення всіх обставин справи. Заявлені стороною обставини при негативному ставленні сторони до їх визначення підлягали ретельній перевірці судом.

Якщо рішення залежало від скоєного правопорушення, то цивільний суд виносив постанову про звинувачувальний вирок [281, арк.1-18].

Суд міг визнати за стороною право на одержання винагороди, але якщо був спірний розмір винагороди, то суд мав право встановити розмір винагороди на свій погляд. Встановленню розміру винагороди могли

передувати допит під присягою.

Перевірка всіх доказів, визнаних судом, відбувалася під час засідання. Згідно з Статутом суд мав право прийняти рішення про перевірку доказів поза засіданням, призначеним для усного судочинства; міг підтвердити докази, які, на думку суду були детально розглянуті в процесі попереднього провадження.

Документи, підготовлені в межах дії Статуту про судочинство посадовими особами суду, були повним доказом того, що в них засвідчувалося. Таку доказову силу мали документи, які хоч і здійснені були поза межами дії Статуту, але підготовлені посадовими особами державних органів влади і управління. Документи, складені вдома, підписані особою, від імені якої вони складені, теж мали доказову юридичну силу.

В судовому процесі сторона могла покластися на свідків, які підтвердили б правдивість наведених фактів по суті справи. Їхні свідчення записувалися в протоколі судового засідання, які вважалися законними доказами. Свідки зобов'язані були складати присягу. Згідно з циркуляром Галицького губернаторства від 31 березня 1846 р. у головній присязі свідків мало бути зазначено, чи відповідав коли свідок перед законом за провину, чи підтверджує він правдивість своїх свідчень, чи був присутній при здійсненні чи нездійсненні факту, з якого виникла спірна справа [278, арк.1-17]. Та особа, якій було призначено присягу, зобов'язана була письмово підтвердити свою згоду на складання присяги.

Суд не мав права використовувати в процесуальних справах протоколи або проекти протоколів, які були складені сторонами процесу або їхніми представниками. Суд мав право винести рішення про складання присяги сторонами процесу, а також вручити обом сторонам причини такого рішення. В такому випадку сторони були зобов'язані складати присягу, і будь-які відхилення від присяги розцінювалися судом як вияв провини сторони.

Якщо сторона судового процесу не змогла подати в суд належні докази, то суд покладався на її присягу. Суд міг відмінити складання присяги, якщо вважав це за потрібне.

Інколи судові процеси завершувалися цікавими вироками. Наприклад, Чернівецький повітовий суд у 1883 р. розглядав справу купця П. Праду, якого звинувачували в тому, що на вулиці він насильно поцілував панну Д. Майо. Коли панна з'явилася в суді, то всі були вражені її красою. Суд звільнив П. Праду від відповідальності, прийнявши рішення, що перед красою ніхто втриматися не може [306, арк.1-2].

Документи визнавалися законними, якщо вони були скріплені підписом особи або її власноручним знаком (для неписьменних). Коли ж особа визнавала, що документ підписаний не нею, або складений без її відому, або підписаний третьою особою, то вона повинна була скласти присягу перед судом, що даний документ не дійсний. Визнати документ несправжнім мав право також адвокат або законний уповноважений. Щоб суд визнав поданий документ не дійсним, необхідно було представити додаткові докази по справі, навіть свідчення свідків. У такому випадку суд повинен був запрошувати

свідків негайно, заслуховувати їх. Сторонам процесу дозволялося бути присутніми при опитуванні і складанні присяги свідків[169, арк.8-12].

При опитуванні свідків суд використовував перелік питань, які складали самі сторони процесу, при цьому відхиляючи недосконалі запитання і вставляючи свої запитання. Якщо сторони не подали жодних запитань, то суд самостійно складав перелік запитань до свідків, враховуючи необхідність одержання повних свідчень і запису в протоколі точних висловлювань свідків. Якщо ці особи виступали в іншому суді свідками, то вимагалось від них пояснення своїх доказів, і в заявах позначалося про ведення сумарного процесу. На вимогу сторін разом із рішенням суду по закінченні процесу видавалися на руки копії письмових доказів свідків.

Суд мав право прийняти рішення про використання експертів навіть в тому випадку, коли сторони цього не вимагали. Тому він повинен був повідомити обидві сторони про своє рішення і одночасно запросити їх для опитування про вибір експерта. Якщо сторони не з'являлися в суд або сперечалися щодо вибору експерта, то суд міг сам призначити одного або двох експертів по справі. Наприклад, для підтвердження ідентичності рукописів необхідна була думка експерта, а порівняння рукописів проводив сам суд. Заслуховування експертів проводилися в суді, незважаючи на бажання сторін і їх присутність чи відсутність[169, арк.12].

Згідно з § 44 Цивільної загальної книги законів проти рішення суду, прийнятого в сумарному процесі, могла бути подана апеляція усно або письмово протягом 8 днів після оголошення рішення. Скарги треба було подавати разом з апеляційними заявами і копіями протоколів. До апеляційного протесту приймалися ті скарги, які були подані пізніше 8-денного строку.

Згідно з § 33 Судового розпорядження від 4 червня 1787 р. [10, арк.3-13] було визначено 14 днів для подання апеляційної скарги. Судові розпорядження на селі дозволялося оголошувати усно, заборонялося змінювати строки між двома судовими засіданнями. Спори про підсудність справи розглядалися протягом 14 днів. Якщо хтось із свідків ставив під сумнів судове розпорядження, то вони мали право не підписувати рішення суду.

Рішення сумарного процесу мали бути передані судом I інстанції у суд II інстанції разом з винесеним рішенням і протоколом. У випадку зволікання справи або затягування процесу кожна сторона мала право шукати безпосередньо допомогу в апеляційному суді.

Якщо була подана апеляція проти рішення суду, за яким було відхилено опитування свідків чи експерта, то суд I інстанції повинен був подати у вищий суд окремих рекурс (письмове оскарження попереднього розгляду справи). Рекурси не подавалися, якщо рішення суду було з питань оголошення виправдання відсутності сторони при засіданні, або дозволялося поновлення в попередній стан проти простроченого часу.

Строки щодо апеляції і рекурсу були чітко визначеними і не продовжувалися. Суд I інстанції мав право залишити без розгляду апеляції і

рекурси, які були прострочені, і негайно подати в апеляційний суд всі дані по справі, якщо заяви на апеляцію були подані вчасно[127, арк.3-4].

Якщо апеляційний суд знаходив в процесі судочинства суттєві помилки, він мав право скасувати попереднє рішення суду, відновити процес, ввести нове судочинство або розпорядитися про повторне розслідування, опитування свідків, експертів з огляду на протокольні записи суду I інстанції. Ці заходи апеляційний суд міг призначити всупереч бажанню сторін процесу, однак тільки тоді, коли остаточне рішення головної справи неможливе без додаткового підтвердження правдоподібності фактів і доказів. Такі ж правила діяли і при подачі апеляцій до вищої судової палати. Ревізії і рішення імператора проти однакових вироків чи рішень судів нижчих інстанцій не підлягали перегляду і були остаточними.

На апеляцію про екзекуцію подавалися заяви і усно, і письмово. Кредитори мали право просити про оцінення і судовий опис рухомого майна. Для виставлення на продаж рухомого майна встановлювалися два терміни. Якщо в кінці другого терміну неможливо було отримати суму вартості майна, то воно підлягало продажу на аукціоні.

Якщо скарга базувалася на документах, які заслуговували повного довір'я, але докази свідків чи понятих осіб були протилежними, то суд мав право встановити сторонам процесу, крім повної і додаткової оплати судових витрат, ще й судовий опис майна. Він здійснювався на основі § 14-25 Цивільної загальної книги законів. Якщо звинувачений був затриманий для доведення його вини, то він мав право подати апеляцію до суду I або II інстанції.

3.2. Особливості підсудності цивільних справ

Процесуальна форма судового розгляду цивільних справ була засобом забезпечення реального здійснення і втілення в життя матеріального права, оскільки процес виступав формою реалізації тодішнього закону.

Процесуальна форма правосуддя з цивільних справ мала велике значення. Австрійське цивільне процесуальне законодавство дозволяло зацікавленим особам брати участь у судовому розгляді справи і наділяло їх процесуальними правами, використовуючи які вони могли захистити свої інтереси в суді. Процесуальне законодавство, чинне на Буковині, детально регламентувало процес судового розгляду, пов'язаний з аналізом матеріалів і доказів. Процесуальний закон передбачав засоби доказу, види доказів, порядок їх збору, підготовки, аналізу і оцінки їх за внутрішнім переконанням суддів.

Цивільний процес – це різновид судочинства, він виступав поряд із кримінальним процесом. На Буковині сутність цивільного процесу у досліджуваній період складала діяльність судді та інших учасників судової справи; діяльність суб'єктів процесу не відокремлювалася від процесуальних правовідносин суду з особами, які брали участь в справі.

Процесуальна форма цивільного судочинства була на той період найбільш досконалою формою діяльності австрійських юрисдикційних органів Австрії на Буковині і тому надавала суду можливість розглядати найрізноманітніші

справи з цивільних питань з урахуванням всіх складнощів і тонкощів судової справи з винесенням остаточного рішення згідно з чинним законодавством. Суд розглядав у цивільному процесі справи, що виникали не лише із цивільних, але й з інших правовідносин, скажімо, сімейних, адміністративних, трудових.

Цивільне судочинство сприяло утвердженню цивільного права на Буковині, попередженню правопорушень. Формування процесуальних прав і обов'язків суб'єктів процесу було своєрідним, оскільки їхній обсяг і характер визначалися цивільним і цивільно-процесуальним правом і не могли бути змінені угодою осіб, що брали участь у справі. Процесуальними правами зацікавлені учасники процесу розпоряджалися лише під контролем суду. Специфічними були санкції в цивільному процесі, вони полягали в основному у відновленні прав позивача та відшкодуванні нанесених збитків.

Цивільні суди переважно більшість справ розглядали з питань спадковості майна, про борги. У зв'язку з цим 1 травня 1787 р. було дано роз'яснення до § 70 Цивільного кодексу. Відповідно до даного нормативного акту батьки, які залишали у спадок своїм дітям маєтки, зобов'язані були до кінця квітня 1787 р. оформити документи, за якими власність на майно і маєток випливала із давніх законів, а не із контрактів. Так само переходило майно у спадок дружині після смерті чоловіка, адже до того жінці могло належати лише те майно, яке їй належало до укладення шлюбу [7, арк.8].

Відповідно до австрійського сімейного (шлюбного) права чоловік мав перевагу в сім'ї, був єдиним власником майна сім'ї і виступав у суді у справах сім'ї. На дружину покладався обов'язок ведення домашнього господарства. Але жінка залишалася власником майна, яким вона володіла до вступу в шлюб. Дозволялося розлучення лише в тих випадках, коли одне із подружжя мало "безчесну поведінку", "порушувало моральність" і це призводило до глибоких потрясінь сімейного життя. Право тлумачити причини розлучення належало тільки суду.

Своїх законних дітей батько зобов'язаний був утримувати відповідно до свого матеріального стану. "Незаконним" дітям він міг виплачувати аліменти відповідно до соціального стану матері дітей.

Спадкове право Австрійської імперії діяло за принципом: спадщина повинна знайти свого господаря. Спадщина поділялася на реальну і персональну. Нерухома власність вважалася реальною спадщиною. При відсутності вказівок в заповіті реальна власність переходила найближчому родичу. Персональна спадщина, головним чином рухоме майно, розподілялася за встановленими правилами.

На території Буковини траплялися випадки, коли сини власників селянських господарств були покликані на дійсну військову службу, батьки їхні померли, а через недбалість місцевих органів влади не було оформлено перепис майна. Це призводило до судових процесів. Згідно з придворним декретом від 11 січня 1844 р. за № 91 [78, арк.3] було наказано судам забезпечити процеси із питань спадкування без зволікання при розгляді справ

На основі циркуляра імператорсько-королівського Галицького крайового губернаторства від 27 січня 1792 р. [19, арк.7-7 зв.] було видано розпорядження про те, що коли ведеться судовий процес з приводу спадщини дворянських маєтків, то повинна збиратися плата ексекутором. Однак судова установа повинна була дбати і про те, щоб казна, крім отриманих боргів з цієї ексекуції, отримувала ще й відшкодування за мита і судові витрати.

Що стосується оформлення спадкоємних документів для бідних мешканців Буковини, було видано циркуляр Галицьким губернаторством від 16 грудня 1791 р. [19, арк.1] про те, що в кадастрові (поземельні) книги повинен вноситися запис про спадкову власність безплатно для тих мешканців, які проживали на одній площі чотирма сім'ями. Якщо справа розглядалася через суд, то від судових витрат звільнялися ці категорії бідних мешканців Буковини, які ставали нащадками за заповітом, якщо сума, яка залишилася в спадок, була меншою, ніж всі судові витрати по цій справі.

Оскільки від гербового збору звільнялися будинки і лікарні для бідних, то і категорія бідних теж звільнялася від цієї оплати.

19 жовтня 1812 р. видано циркуляр Галицького апеляційного суду про оформлення спадкових документів [39, арк.26-28 зв.]. Письмові заповіти повинні були обов'язково бути підписані власноручно спадкодавцем із зазначенням дати і місця, де було виготовлено документ. Якщо заповіт було довірено написати іншій особі, то вимагалася присутність трьох свідків, причому двоє з них повинні були бути при написанні документа. Заповіт мав бути підписаний спадкодавцем і трьома свідками. Свідки не обов'язково мали знати про зміст заповіту.

Заповідач, який не вмів писати, мав право поставити на документі свій ручний знак у присутності трьох свідків. Для доказу, що спадкодавцем є особа, яка поставила знак, один із свідків повинен був написати прізвище заповідача і самому розписатися. Свідок міг бути і писарем заповіту, в цьому випадку він повинен був в присутності двох свідків зачитати заповіт і отримати підтвердження про правильність змісту.

Заповіт набирав юридичної сили після затвердження його у суді за всіма вимогами, які передбачені були чинним законодавством. Спадкодавець мав право оформити тільки один документ. Але якщо існували шлюбні угоди подружжя, і у справі йшла мова про спільне майно, то дозволялося оформити два заповіти. Якщо заповіт робився усно, то одночасно мали бути присутніми всі три свідки, які змогли б підтвердити останнє бажання спадкодавця і бажано, щоб був зроблений свідками запис. Суд визнавав усний заповіт лише тоді правочинним, коли хоча б двоє свідків склали присягу. Свідками не могли бути священники, особи, які не досягли 17 років, жінки, безглузді, сліпі, глухонімі, а також ті особи, які не володіли мовою заповідача. Циркуляр суворо забороняв бути свідками при складанні заповіту особам, які були засуджені через злочин обману або із жадоби збагачення, а також особам, які не визнавали християнської релігії, свідчити про заповіт християн. Спадкоємцям заборонялося бути присутніми при складанні заповіту або бути

свідком у цей час. Циркуляр не дозволяв присутність при складанні заповіту батькам, братам, дружині, дітям спадкоємця або його родичам чи друзям. Якщо в суд було подано заповіт, складений особою, якій належить спадок, то цей заповіт визнавався недійсним. Все, що було сказано раніше, розповсюджувалося і на судових працівників, які мали брати участь в оформленні заповіту. Винятком були випадки, коли заповіт складався в місцевостях, де були епідемії чуми, холери або під час подорожі на кораблі. Тут дозволялося бути свідками і священникам, і родичам, яким виповнилося 14 років, і судовим працівникам, причому достатньою була присутність двох свідків і хоча б одного з них письменого. Але якщо документи на спадкове майно не були оформлені протягом 6 місяців, то заповіт втрачав юридичну силу. При порушенні умов складання заповіту він визначався судом як недійсний. Чернівецьким повітовим судом у 1814 р. був визнаний недійсним заповіт Й.Шраєра, який було складено з порушенням чинного законодавства, а саме: одним із свідків при складанні заповіту був священник, що заборонялося нормами циркуляра Галицького апеляційного суду 1812 р. [39, арк.29-30].

Траплялися випадки, коли суди виносили рішення про заборону володіння помістям, не вникаючи, чи це помістя потрапило у борги через свою неплатоздатність, чи, можливо, через шкоду, йому навмисне заподіяну. Щоб захистити інтереси власників помість, Галицький апеляційний суд видав розпорядження усім судам уважно розглядати справи, пов'язані з боргами і власністю. В разі порушення майнових прав особа мала право звернутися в апеляційний суд зі скаргою на зловживання місцевого суду. І якщо було доведено, що суд I інстанції неналежно опрацював справу, то його рішення відмінялося [13, арк.8].

Судові справи знаті про спадкове майно, оцінку маєтків були досить дорогими. Незалежно від соціального стану чи релігійної приналежності місцева знать мала право на обслуговування у судових установах. На всі справи про спадковість суд встановлював такси. Тільки та судова справа не вимагала повного стягнення такси, яка була на користь неповнолітнього. Всі такси поділялися на чотири класи. Таксу I класу оплачували за майно, успадковане неповнолітнім, або особою, що була під опікою, після відняття правильно визначених боргів. Ця такса встановлювалася щонайменше на 20 тис. гульд. або тоді, коли вступало в дію судочинство по спірній справі, предметом якої було майно вартістю не менше 4 тис. гульд..

Такси II класу платили, якщо спадкове майно неповнолітніх або майно, що було під опікою, після відняття визнаних боргів становило щонайменше 10 тис. гульд., або розпочинався судовий процес по спірній справі, предмет якої сягав вартості 2 тис. гульд..

Такси III класу повинні були бути оплачені, якщо спадщина неповнолітніх чи підопічних після правильно визначених боргів становила 5 тис. гульд., або судова розправа вступала в дію по спірній справі, предмет якої був вартістю 1 тис. гульд..

Такси IV класу платили усі інші особи, які успадковували майно.

Чернівецьким повітовим судом у 1832 р. розглядалася спірна справа, предметом якої було спадкове майно вартістю 120 гульд.. Це майно було успадковане особою, що перебувала під опікою. Суд визначив суму боргів, які мав спадкодавець, - це становило більше 48 гульд.. Таким чином, спадкове майно становило 72 гульдени. Суд звільнив неповнолітнього спадкоємця від сплати такси [62, арк.32].

Але якщо майно, успадковане неповнолітнім або особою, що перебувала під опікою, після відняття усіх визначених боргів становило щонайменше 100 гульд., то ніякі такси не знімалися. Не платили такси і ті особи, які могли підтвердити за допомогою свідоцтв або вірогідних доказів таку свою бідність і убогість, що крім вкрай необхідних продуктів для збереження життя у них немає більше нічого.

Відмінність між класами не так то легко було встановити, тому передбачався спосіб, за яким маєток або власність по спірній справі обраховувалися в такому порядку:

- у справах про призначення такси не робилися якісь інші оцінення, крім тих, що вже попередньо існували;
- маєтки оцінювалися лише за тією вартістю, що була зазначена у кадастрових книгах;
- всі інші майнові реалії оцінювалися за вартістю, яка була вказана в останній угоді купівлі-продажу або в заповіті, і з відрахуванням з них земельних такс або податків у випадку смерті чи після смерті;
- якщо контракти були укладені на багато років, то вся сума за всі роки дії контракту підлягала оплаті за таксами;
- якщо спірна справа про спадщину була більше, як між двома спадкоємцями, чи коли одним із спадкоємців був неповнолітній, або предметом справи було нероздільне майно, то такси знімалися з вартості усього майна.

Якщо судова справа знаті зволікалася суддею, то позивач мав право звернутися за допомогою до старшого судді або президента суду. Якщо ж ця справа розглядалася повторно у суді I інстанції чи підлягала апеляційному перегляду, то такси не знімалися[63, арк.1-5].

Зате при розгляді рекурсу судом вищої інстанції уважно перевірялося, чи сторона прийняла рекурс добровільно, чи, можливо, причиною подання оскарження було невиконання суддею нижчої інстанції свого службового обов'язку. В такому випадку суддя притягався до юридичної відповідальності. На нього накладалося грошове стягнення.

Суму такси суддя зобов'язаний був відмітити на кожному окремому аркуші письмового документа. Сторони повинні були якнайшвидше виконати оплату такс. Такси платили самому судді або особі, спеціально призначеній для збору такс. Коли було прострочено порядок оплати такс, то виготовлення документів по справі суд мав право затримати. В таких випадках суддя був зобов'язаний нагадати особі про необхідність оплатити через посильного слугу суду.

У вирішенні тих спірних справ, де необхідно було залучити експерта, суддя встановлював оплату такс не тільки за майно, але й за роботу експерта з урахуванням його службових вмінь, знань, обізнаності.

Всі внесені такси перераховувалися у крайовий таксовий фонд, у магістратах – у міські каси, в домініальних місцевих судах – у поміщицькі ренти; у династів і юрисдицентів – у їх власну касу. Службовці, які перераховували чи збирали такси, не мали права використовувати їх для своєї оплати праці. Законодавство передбачало сувору відповідальність за порушення чинного таксового порядку.

Судові депозити складали фонд погашення боргів. Рада міністрів Австрії прийняла рішення у 1885 р. про те, щоб “безплідно лежачі готівкою суми передати в загальний обіг” [86, арк.2], зробити їх корисними для власників депозитів і відкрити в державній казні нові допоміжні джерела. Цей підзаконний нормативний акт було введено в дію на Буковині з 1887 р.

Внаслідок рішення Ради міністрів наказом Міністерства фінансів від 29 травня 1888 р. за № 1066 [103, арк.7] було наказано всі готівкові суми, які лежали в депозитних службах крайових та місцевих судів або надійшли готівкою і зберігалися довше, ніж 4 тижні, не перераховані до певного вкладу, незалежно, чи у паперових грошах, чи в монеті, повинні були бути передані в депозитну касу фонду погашення державних боргів. Депозитні служби мали впродовж 14 днів скласти звіти про існуючі суми готівкою і перерахувати їх у відповідну окружну касу. Від цього обов’язку звільнялися лише ті суди, які отримували депозити в сумі менше 50 гульд..

Всі депозити були опроцентовані від дня вкладу в дирекцію державного боргового фонду до дня погашення, що складало 3%. Суми, вкладені в монетах, виплачувалися назад виключно монетами на вимогу власників: золоті монети – золотом, срібні монети – сріблом.

Заяви, справи, судові процеси з огляду вкладу депозитів у державну казну і вимоги повернення їх назад були звільнені від мита.

У другій половині XIX ст. для розвитку великих підприємств були необхідні значні кошти. Банківські кредити завжди були дорогими і не завжди можливими. Отже, підприємці укладали між собою угоди про об’єднання капіталу для спільної справи. Таким чином створювалася фінансова основа компанії. Неодноразово залучалися й капітали дрібних підприємств, які хотіли вигідно вкласти свої гроші. Хотіли цього і чиновники, верхи інтелігенції. Це потребувало судового регулювання. Було встановлено, що грошові та майнові вклади акціонерів складали основний капітал компанії, який повинен був залишатися незмінним впродовж всього часу існування компанії. Витратити його дозволялося лише на покриття зобов’язань при остаточній ліквідації справ. Компанії мали право видавати акції.

Акції були двох видів – іменні і на пред’явника. Найбільш зручними були останні. Вони переходили від одного власника до іншого шляхом купівлі-продажу. Відповідальність акціонерів визначалася розміром акції. В тих випадках, коли акції компанії не розподілялися між самими її співвласниками

, то вони поступали в продаж або розповсюджувалися за публічною підпискою.

Основою зобов'язальних відносин був договір. Він визначався як угода, шляхом якої особа чи особи зобов'язувалися щодо іншої особи чи інших осіб щось передати (при купівлі-продажу), щось зробити (при угоді наймання робочої сили), або не робити чогось (стримування від невігідних іншій стороні дій, наприклад, від випуску конкуруючої на ринку продукції).

Головною умовою дії угоди визнавалася згода сторони, яка брала на себе зобов'язання. Якщо згоди не було, то суд визнавав таку угоду як таку, що була укладена шляхом тиску сили чи обману, або укладена в результаті розгубленості[108, арк.7-8].

Забороною фізичний тиск, законодавець ігнорував, і причому свідомо, будь-яке насилля економічне. Наприклад, робітник мав право відмовитись від умов, що йому пропонував наймач, але він не міг знайти вихід і в результаті приймав нав'язані йому умови. Законодавець забороняв обман, але він свідомо ігнорував той простий факт, що передбачена рівність сторін в угоді між робітником і наймачем формальна, а це означало, що виникала формальна рівність.

У відносинах між самими підприємцями “свобода угоди” представляла собою нерідко юридичну фікцію, тому що існувала нерівність багатств, залежність одного підприємства від іншого, боротьба за кредит, конкуренція тощо. Все це, однак, було майже ніщо перед безправством робітника, перед цинічним нав'язуванням йому умов праці.

В неменшій мірі це стосувалося і селян, які після реформи 1848 р. впродовж десятиліть добивалися наділення їх пасовищними і лісовими (у горах) угіддями. Формально ці справи згідно з цісарським указом від 5 липня 1853 р. мали вирішуватися між сільськими громадами і поміщиками на основі добровільних угод. Станом на 1870 р. від сільських громад Буковини

поступило 1272 заяви про наділення їх згаданими угіддями (з них — 3 північних повітів краю). Однак через впертість поміщиків, пряме ігнорування ними цісарського указу менше половини цих справ вирішувалося “добровільно” (нерідко під тиском місцевих властей), майже третина з них вирішувалася у судах із значним зволіканням і обтяжливими для селян судовими видатками [388, с.30].

Зобов'язальному праву згаданий цивільно-процесуальний кодекс 1895 р., що набрав чинності на Буковині у 1898 р., приділяв особливу увагу. Численні його параграфи регулювали договірні відносини. Значна увага приділялася тим угодам, які були укладені не з “доброї совісті” або в результаті “омани”. Наприклад, суд визнавав угоди, які порушували норми суспільної моральності, недійсними; суддям дозволялося тлумачити угоди відповідно до “доброї совісті і звичаїв”[95, арк.1-5]. Кожна угода, шляхом якої особа одержувала вигоду, використовуючи бідність іншої особи (так, що ці вигоди перебільшували зустрічні зобов'язання), визнавалася за рішенням

суду недійсною. Цю норму вважали як прояв особливої турботи про робітника, який знаходився в період безробіття на невивідних умовах. Можливо, суд і визнав би, що вигоди наймача великі, що наймач справді знав про нужденне становище робітника, але ж визнання угоди про наймання недійсною викликало повернення робітника в попередній стан, звільнення з роботи, але ні в якому разі до обов'язку наймача збільшити робітнику заробітну плату.

Угоди, укладені відповідно до чинного у другій половині XIX ст. законодавства, вважалися законними. Розірвання угоди передбачалося лише в одному випадку – згода обох сторін. Війна, стихійне лихо, економічні потрясіння тощо могли, за загальним правилом, викликати відстрочку у виконанні угоди, але не розірвання угоди.

Відповідно до Торгового кодексу 1862 р. дозволявся і регулювався продаж в кредит, але разом з тим встановлювалася презумпція процентності позичкових операцій, по кожній окремій справі виносилося рішення в суді.

Цивільно-процесуальний кодекс 1895 р. поділяв майно на рухоме і нерухоме. Без сумніву, нерухоме майно більше охоронялося законом, особливо якщо йшла мова про землю. Власнику земельної ділянки належало все, що знаходилося під ґрунтом на будь-якій глибині, і все, що знаходилося на поверхні. Це давало можливість вважати правом власності корисні копалини, а також посаджені дерева, збудовані приміщення. З 1904 р. власники земельних ділянок мали право власності лише на те, що знаходилось на поверхні, корисні копалини стали власністю держави.

Щодо рухомого майна, а зокрема, акцій і товарів, то було встановлено правило: добросовісний володар речі визнається її власником, якщо володіння здійснювалося публічно [300, арк. 1-4].

Слід зазначити, що у другій половині XIX ст. селяни Буковини стали більш активними учасниками цивільно-правових відносин, особливо у галузі зобов'язувального права, щодо поземельних відносин. У певній мірі це було зв'язано із завершенням у 1885р. укладання т.зв. ґрунтових (тобто поземельних) книг власності (щоправда, недосконалих), все більшим кредитуванням селян під заставу землі, будинків (іпотека), втягненням селянської землі у процес купівлі-продажу, наділення землею новостворюваних сімей як приданим, поділом спадщини.

Впливали також черезсмузжя, надзвичайна розробленість селянської (почасти і поміщицької) земельної власності. Розкиданість земельних ділянок, ненавмисне (чи й навмисне) порушення меж, проїзд через чужу ниву і т.п. не раз вело до суперечок, чвар, тяганини, інколи в гострих формах і зрештою-звернення до суду. Кількість ділянок землі (нив, ланів, лісових ділянок, пасовищних комплексів і т.п.) становила, приміром, в краї у 1856 р.-798022,а у 1912 р.-1232574 (ріст у 1,5 раза) [

388, с. 86]. Так, лише з причини суперечливих записів у поземельних книгах власності у Чернівецькому повітовому суді у 1901 р. було розглянуто 4726 судових справ, а у 1913 р.-8002, у Сторожинецькому – відповідно 4579 і 7562, у Вижницькому-3169 і 6073, Кіцманському-1518 і 1953, Станівецькому – 1150 і 2515, Садгірському –4026 і 3145 (скорочення у зв'язку з виділенням із Садгірського судового повіту Боянського) і т.д., а всього лише у північних повітах Буковини у 1913р.- майже 40 тис. подібних справ [388, с. 90].

Загалом кількість цивільних справ у судах Буковини розглядалася з кожним десятиліттям все більше і більше: 1883р.-31341 (у т.ч. 3035 щодо записів у поземельних книгах), 1900р.-94795, 1910р.-161786 (ріст у 5.2 раза) (див. додаток Л) [375.-1884.-20 березня]. Абсолютна їх більшість (понад 9/10) закінчувалися вироками про сплату заборгованих чи штрафних сум, деякі-з вимогою продажу рухомого чи нерухомого майна.

Судовий вирок про погашення боргу шляхом продажу домашніх речей називався екзакуцією, а повний продаж господарства-ліцитацією. В останньому випадку для селян це була справжня трагедія, бо селянина, його сім'ю в буквальному розумінні викидали на вулицю. Це вело до невдоволення селян, різних форм протесту, як це сталося, приміром, 18 березня 1904 р. з Домнікою і Пантелеймоном Ончуленками у с. Великий Кучурів під час вигнання їх з хати [див. додаток П]. Водночас це вело до того, що цивільні справи на початковому етапі в міру загострення соціальних відносин набирали кримінального характеру і навіть з політичним підтекстом.

Особливо зростала кількість судових справ цивільного характеру у передвоєнні роки економічної та фінансової кризи у зв'язку з неплатоспроможністю боржників, що уклали ті чи інші торговельні, кредитні угоди. У таких випадках кредитори засипали суди позовами з майновими претензіями до контрагентів, вимоги примусового повернення боргу. Такого характеру судових справ у судах Буковини було розглянуто у 1912р. на 20% більше, ніж у 1911р., а в Чернівецькому повітовому-на 38%. Аналогічно залишалася ситуація також у 1913 й 1914рр.

По значній частині справ суди виносили вироки про примусову сплату боргів (виконання взятих боргів), у т.ч. примусовий продаж майна боржників (екзакуції). Приміром, у 1911 р. у Кіцманському повітовому суді було розглянуто 3524 екзакуційних справи з винесенням відповідних рішень, у т. ч. по 134 справах прийнято рішення про примусовий продаж майна боржників, у 1912 р. - відповідно 4945 (164), 1913 р.-7181 (245); по Чернівецькому повітовому суду у 1912 р. - 21296 (608) вироків, 1912 р. -25367 (602), 1913 р. - 31906 (795); по Сторожинецькому повітовому суду-відповідно у 1911 р. - 12764 (414), 1912 р. - 15917 (474), 1913 р. - 18384 (539); по Боянському повітовому суду у 1913 р. - 1564 (307) [374.-1914.-

14лютого.], а разом лише по цих 4 судах у 1913 р. - 59035 (1579) справ . Однак через фінансову скруту, банкрутство чимало з означених судових вироків залишилося невиконаними, приміром, у 1913 р. це невиконання становило: по Кіцманському повітовому суду 27%, по Чернівецькому-46%, по Сторожинецькому-15%, по Боянівському-20% [374.-1914.-14лютого.].

Крім цивільних справ, які вирішувалися в ході судових процесів, щороку в суди поступала велика кількість дрібних позовів, заяв (die Bagatelle), які судді вирішували без судових засідань, користуючись відповідними судовими приписами. Наприклад, у 1882 р. таких заяв поступило 56180, 1883 р.-55973 (розглянуто 96%) [375.-1884.-23 березня]. Чимало дрібних справ вирішували на місцях мирові суди, громадські ради (про суперечки між мешканцями села, про невідвідування учнями шкіл без поважних причин, про потрави посівів і безліч інших) ухвали яких були обов'язковими і були у вигляді моральних настанов чи дрібних штрафів. Звичайно, у таких випадках багато залежало від чесності, сумлінності, порядності, справедливості мирового судді, глави громадської ради і радних, але таких якостей бракувало чималій частині членів громадських рад. Наприклад, характерну оцінку діяльності таких рад щодо вирішення справедливих заяв сільських господарів про потрави їхніх посівів кормових культур дав щомісячник Товариства крайової агрокультури Буковини "Mitteilungen des Veseines für Landeskultur im Herzogtume Bukowina" у номері за січень 1879 р. У ньому зазначалося, що важко добитися там справедливого вирішення скарг про потрави кормових культур, знищення шкідниками чужого майна, бо "вся громадська рада законів і розпоряджень не знає, всі справи "вирішує" у єврейській корчмі і при вирішенні чиєїсь заяви намагається витягти з кожної із сторін – і позивача, і відповідача – якомога більше коштів, а якщо потерпілий бідний, то втратить удвічі більше, ніж уже втратив від потрави" [341, с. 2].

Підводячи загальний підсумок, зазначимо, що суб'єктами цивільних правовідносин були фізичні і юридичні особи. Правоздатність фізичних осіб базувалася на принципі юридичної рівності. Але враховуючи обмежену правоздатність жінок, слід зазначити, що принцип не був повністю реалізованим. Повноліття наступало з 21 року, відповідно для осіб у віці від 7 до 21 року законодавством були визначені різні ступені обмеженої дієздатності [80, с.1-20].

Наприкінці XIX ст. суб'єктами цивільних правовідносин ставали юридичні особи. Австрійське цивільне право називало два види юридичних осіб: товариства і установи.

Інститут майнового права найбільш повно подавав суть цивільно-процесуального кодексу 1895 р. Відбувся чіткий поділ майна на рухоме і нерухоме. До нерухомого майна належала земля і все, що з нею тісно пов'язане: надра, насадження, будівлі. На основі майнового права

розвинулося право власності, право володіння, користування чужим майном (земельні і особисті сервітути, право забудови), право на отримання відповідної цінності із чужої речі (іпотека нерухомості, позичка), право на отримання речі (право першочергової купівлі, право полювання тощо). Справи про порушення майнових прав на Буковині розглядали цивільні суди.

Найбільше порушень зустрічалося в зобов'язальному праві. Угоди традиційно були найбільш розповсюдженим способом виникнення зобов'язальних відносин. Такі відносини відповідно до чинного законодавства повинні були базуватися на принципі свободи угоди. Але порушення цього принципу були неодноразовими. Тому оскаржувати в суді угоду, яка була укладена під впливом обману, насильства, шахрайства, допускалося лише впродовж року, під впливом незнання закону – негайно. Якщо минало 30 років, оспарювати будь-які угоди заборонялося [194-207].

Цивільно-процесуальне законодавство допускало корекцію принципу свободи угоди за допомогою соціально-етичних критеріїв “доброї совісті”, “доброї вдачі”. В § 138 Цивільно-процесуального кодексу 1895 р. йшла мова про визнання угоди недійсною, якщо вона не відповідає вимогам “доброї вдачі”. Судовим органам були надані широкі повноваження тлумачення договірних правовідносин та визнання їх недійсними.

Цивільні суди розглядали спірні справи про отримання спадщини, про поділ майна. Закон оберігав інтереси законних спадкоємців, тому було встановлено певні обмеження стосовно прийняття спадщини. Була обов'язковою в спадщині частка кола осіб.

Цивільно-процесуальне законодавство надавало широкі можливості учасникам процесу на подання доказів, розпорядження своїми процесуальними правами. Навпаки, суд був пасивним, він лише сприймав і оцінював поданий сторонами матеріал.

РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС І ШЛЯХИ ЙОГО РОЗВИТКУ

4.1. Організація кримінального судочинства

Порядок судочинства по кримінальних справах в Австрійській державі, у т.ч. й на Буковині, визначався кримінальним і кримінально-процесуальним правом. Робота над кодифікацією кримінального права в імперії почалася у XVIII ст., коли 1768 р. в Австрії імператрицею Марією Терезією був затверджений кримінальний кодекс. Він складався із двох частин. Першу становило процесуальне, а другу – матеріальне право. Система покарань була дуже жорстокою, процес мав інквізиційний характер. Цей кодекс не діяв в Галичині і на Буковині в системі матеріального права, але був запроваджений з 1787 р. у частині процесуального права.

Кримінальне судочинство базувалося на взаємозв'язку кримінального права і кримінального процесу. Кримінальне право складалося з системи норм, які визначали найбільш небезпечні для суспільства й існуючого порядку в Австрійській імперії злочини та умови покарання за скоєне протиправне діяння. Кримінальний процес розглядався як встановлений порядок, система діяльності судових органів з провадження кримінальних справ. Кримінальне судочинство на Буковині у досліджуваний період, слід розглядати як специфічну діяльність держави, викликану необхідністю боротьби зі злочинністю шляхом реалізації вимог кримінального законодавства. Для пізнання сутності кримінального судочинства першочергове значення належить аналізу саме діяльності, яка складала його зміст, а не порядку її здійснення. Немає сумнівів в тому, що кримінальний процес був частиною більш широкого за своїм змістом правозастосувального процесу. Правозастосувальний процес – це організаційно-правова діяльність компетентних органів або їх службових осіб, яка полягала у встановленні піднормативних формально-обов'язкових індивідуальних правил поведінки персоніфікованих суб'єктів з метою створення умов, необхідних для реалізації ними таких норм. Це був своєрідний процес, регламентований спеціальними (процедурно-процесуальними) нормами, і складався з певних послідовних стадій.

Правозастосувальний процес був невід'ємним елементом системи правового регулювання. Як б не були успіхи у вирішенні соціально-економічних і політичних проблем суспільства, вони ніколи не виключали, а навпаки, передбачали необхідність використання засобів і методів контролю зі сторони держави за додержанням законодавства

Кримінальне судочинство як форма реалізації кримінального законодавства здійснювало процес виявлення, розслідування і розкриття злочинів, а також притягнення до кримінальної

відповідальності осіб, які їх скоїли. Поняття процесуальної форми охоплювало не весь кримінальний процес, а лише врегульовану законом сферу. Зокрема, кримінальний процес, як і правозастосувальний процес в цілому, охоплював не тільки врегульовану законом сферу процесуальної діяльності, але й інші види реалізації суспільних відносин, що впливали в процесі судочинства. З такої точки зору поняттям кримінального процесу охоплювався не тільки врегульований законом порядок діяльності державних органів щодо реалізації матеріальних кримінально-правових відносин, але також вироблене практикою й існуюче фактично широке коло суспільних відносин, що реалізувалися діями учасників судового процесу. В таких умовах формувалася нова наука про закономірності виникнення, збору, дослідження і використання доказів – це криміналістика.

Відносна самостійність криміналістики була тісно пов'язана з судочинством, її сутністю було кримінально-процесуальне доведення фактів як складової частини кримінально-процесуальної діяльності.

В процесі судочинства на Буковині австрійське законодавство чітко розмежовувало матеріальні і процесуальні норми шляхом виділення в предметі правового регулювання двох комплексів відносин: ті, що організовували, і ті, що були організовані. Матеріальне право охоплювало всі галузі права, крім тих, які регулювали процес застосування норм права. Для встановлення сутності матеріального кримінального права і кримінального процесу слід зазначити, що у кінці XVIII – на початку XIX ст. судочинство мало характер процесуального права, оскільки поняття злочину і покарання визначалося за звичаєвим правом. У XIX ст. сформувалося судове право, гілками якого були кримінальне і цивільне судочинство.

Кримінальне судочинство на Буковині було близьке до поліцейського права, - розмежування процесу розслідування злочинів щільно перепліталися. Здійснення норм, правил, вимог, заборон кримінального права, їх застосування до конкретних спірних відносин було результатом внутрішньо єдиної юрисдикційної діяльності, спрямованої на встановлення, закріплення і охорону чинного законодавства.

Оскільки право – це регулятор суспільного життя, питання про характер і значення правових відносин, як результату правового регулювання, отримувало забарвлення загальнообов'язкового. Протиправні правовідносини, які підлягали врегулюванню кримінальним кодексом, поділялися на окремі види в залежності від міри суспільної небезпеки.

Характерними рисами особливостей кримінальних правовідносин були:

- існування суспільних відносин, які формувалися в сфері врегульованого правом кримінального судочинства не інакше, як у

- формі правовідносин;
- державно-владний характер цих відносин, які в більшості випадків склалися незалежно від волі осіб, які вступали в ці відносини, а за вимогами закону;
  - міцний зв'язок кримінально-процесуальних відносин з кримінально-правовими відносинами;
  - взаємозв'язок кримінально-процесуальних відносин і кримінально-процесуальної діяльності, тобто системи врегульованих правом дій учасників процесу;
  - специфічне коло суб'єктів кримінально-процесуальних відносин.

Кримінальне судочинство на Буковині мало своєрідний вплив на відповідний розвиток суспільних відносин, і в результаті такого впливу суспільні відносини перетворювалися у форму правових. Звідси, відповідно, формувалася єдність можливості існування процесуальних відносин у правовій формі.

В австрійському кримінальному судочинстві, що було чинним на Буковині у досліджуваній період, крім процесуально-правових відносин, виникали суспільні відносини, які не були врегульовані нормами права, зокрема, багаточисельні моральні відносини. Не всі врегульовані правом відносини були правовими.

Юридичним фактом виникнення кримінально-процесуальних відносин була наявність приводу до провадження кримінальної справи, або ж наявність інформації про скоєний злочин чи підготовку до злочину. У зв'язку з цим діяльність кримінальних судів Буковини по встановленню причин до провадження судової справи підпорядковувалася процесуальному порядку.

Кримінальний процес був надбудовою до кримінального права. Слід констатувати, що застосування права було самостійним компонентом у механізмі правового регулювання, а коло правозастосувальних органів та їх компетенція визначалися державою в залежності від ряду специфічних факторів [415, с.533-551]. Слід відмітити основні види правозастосувальної діяльності, що дозволяло визначити особливості судочинства в цілому. Це діяльність поліцейських органів, жандармерії, суду.

Характеристика порушених злочином суспільних відносин конкретизувалася при визначенні окремих складових злочинів. У процесі кримінально-процесуального розслідування встановлювали в першу чергу факти, обставини, які характеризували злочин. Кримінальне законодавство вимагало кваліфікації протиправного діяння, а саме визначення об'єкта злочину, об'єктивної і суб'єктивної сторони складу злочину, суб'єкта злочину.

Австрійське законодавство, чинне на Буковині, характеризувало злочин як протиправне зумисне діяння, наявність наслідків злочину. Відповідальність між фактичними обставинами справи і юридичними, нормативними висновками про кваліфікацію злочину залежали від того

, наскільки достатньо повно висвітлені ті питання в законі, які повинні бути встановлені, і наскільки об'єктивно, повно і всебічно вони досліджені. Відображення даних, які встановлювали вину особи в скоєнні злочину, ступінь її участі в злочині відносилось до встановлення об'єктивної сторони. Суб'єктивну сторону злочину на основі процесуального права визначали психологічне ставлення злочинця до скоєного діяння, до результатів злочинів. Суб'єктами кримінальних злочинів були особи, які його скоїли. Для забезпечення законності на Буковині, як і в усій Австрії, застосовувався метод кримінально-правового регулювання, була заборона визначених видів протиправної поведінки під загрозою покарання. Кримінальний процес забезпечував умови, при яких реалізувалися кримінально-правові відносини відповідальності.

У 1787 р. імператор Йосиф II підписав новий австрійський кримінальний кодекс, який мав окремі положення, характерні для кримінального буржуазного права, хоча в цілому був феодальним. Покарання були дуже суворими, але скасовувалася смертна кара. Вона могла застосовуватися лише в надзвичайних судах. Цей кодекс вперше поділив злочинні дії на кримінальні злочини, які розглядали суди, і політичні злочини, тобто менш серйозні правопорушення, які розглядали адміністративні органи.

У 1796 р. в порядку досвіду був запроваджений в Західній, а в 1797 р. – у Східній Галичині кримінальний кодекс, підготовлений австрійським криміналістом Зонненфельдом. Цей кодекс у 1803 р. з незначними змінами був проголошений діючим в усій Австрії. Поділявся він на дві частини: злочини і тяжкі адміністративні проступки, кожна з яких мала два розділи. Один з них охоплював норми кримінального матеріального права, а другий стосувався процесу [446, с.294-306].

Дальший розвиток капіталістичних відносин в Австрії призвів до того, що у 1852 р. був переглянутий і виданий в новій редакції Кримінальний кодекс. Замість попереднього поділу на злочини і тяжкі адміністративні проступки, новий кодекс поділявся на злочини (ст. 1-232) і проступки (ст.233-532). За злочини передбачалася смертна кара через повішання або тюремне ув'язнення на різні строки. За проступки кодекс передбачав грошові покарання, арешт до 6 місяців, тілесні покарання, заборону проживання в даній місцевості тощо. Тілесні покарання були офіційно скасовані аж законом від 15 липня 1867р.

Кримінальний кодекс 1852 р. був доповнений рядом інших законів, зокрема у 1855 р. - військовим кримінальним кодексом, який посилив відповідальність військовослужбовців за державні злочини. Серед цих законів були: закон від 24 жовтня 1852 р. про зброю, від 27 жовтня 1861 р. - про охорону особистої свободи, від 17 грудня 1862 р. - про друк, від 25 липня 1867 р. - про відповідальність міністрів, від 6 квітня 1870 р. - про охорону таємниці листування, від 10 травня 1873 р. - про

безпритульних, від 4 січня 1903 р. - про строки торгівлі зерном, договори з іншими державами про видачу злочинців [415,с.533-551].

Незважаючи, однак, на видання багатьох законодавчих актів, що доповнювали кримінальний кодекс, в основному він базувався на застарілому кодексі 1803 р. Тому австрійські юристи вимагали перегляду багатьох його положень. Зокрема, середньовічним варварством вони вважали смертну кару, вимагаючи врегулювання питання про відповідальність неповнолітніх, виступали проти застосування статей кримінального кодексу за аналогією.

Частина Кримінального кодексу 1803 р., яка регулювала кримінальний процес, діяла до 1853 р. В цьому році був прийнятий окремий закон про кримінальне судочинство, який запроваджував часткову гласність процесу, але не допускав будь-якої участі громадськості у здійсненні правосуддя. Більше того, ще у 1852 р. більшість справ про проступки було передано на розгляд органів поліції.

Кримінально-процесуальний кодекс 1853 р. суперечив основним буржуазно-демократичним принципам суду, і в 1869 р. його було доповнено законом про суди присяжних, а 1873 р. затверджено новий кримінально-процесуальний кодекс, який проіснував з незначними змінами аж до розпаду Австро-Угорщини. Цей кодекс складався з 27 розділів, 494 статей, він встановлював усність і гласність процесу, допускав участь "громадськості" (малося на увазі суд присяжних) в розгляді тяжких злочинів і проводив ідею вільної оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів. У 1912 р. був введений в дію військовий кримінально-процесуальний кодекс [446,с.294-306].

Вироки кримінального суду про смертну кару або про більший як 5 років строк ув'язнення, а також в тих випадках, коли справа підлягала перегляду, рішення суду оголошувалося в залі засідань без розголосу, причому в як найстислішій формі [44, арк.17 зв.].

Якщо злочинець був затриманий поза судовим округом, у якому він скоїв злочин, то справа розглядалася в суді тієї місцевості, де сталося це правопорушення. В разі, коли проти звинуваченого не було доказів, як того вимагав § 430 Книги законів про злочини, щоб засудити до смертної кари, необхідним було підтвердження, що злочин скоєний групою співучасників, які діяли разом. Вирок виносився ординарним (звичайним) кримінальним судом. Звичайним кримінальним судам дозволялося судити звинувачених, які на день злочину не досягли 20-літнього віку (§ 431 Книги законів про злочини). Розгляд кримінальної справи залежав від правдивості свідчень. Якщо було виявлено, що свідчення невірні, або ж висунуто непевне підозріння, то справа вимагала досліджування у звичайному порядку.

Ще за указом імператора Леопольда II від 1 липня 1790 р. [15, арк.1-6] у тих випадках, коли йшла мова про повернення в попередній стан, судочинство не здійснювалося. Але якщо сторона протягом 14 днів від

дня, з якого повідомлено про закінчення строку, просить про повернення у попередній стан, тоді суддя повинен був призначити засідання, опитати сторони процесу і винести рішення про поновлення прав. Суддя визначав строк, за який сторона поверталася у попередній стан. Сторони мали право подати апеляцію в суд вищої інстанції, якщо їм було відмовлено у поновленні прав. У кожному разі незалежно, чи дозволено, чи відмовлено стороні, яка просила про повернення у попередній стан, треба було повернути протилежній стороні судові витрати.

Якщо пропуск строку повернення у попередній стан стався з вини сторони чи адвоката, то будь-яке перекручення строку суворо каралося. Зрештою, перед закінченням такої справи повертання до головної справи було заборонено. Скривджена сторона мала право повернутися у попередній стан, якщо подала в суд докази підставного чи безпідставного зволікання адвоката, тоді всі судові витрати суд зобов'язував адвокату оплатити сторонам процесу і, залежно від обставин, покарати його.

Судочинство здійснювалося на основі таких передумов:

1. Справа про кримінальний злочин мала бути підтверджена доказами.
2. Проти звинуваченого мали бути висунуті факти.
3. Після співставлення обставин і результатів розслідування мало бути точне визначення справи на особу звинуваченого так, що злочин скоїв саме він, а ніхто інший.

Підлягали загальному розгляду кримінальні справи, якщо звинувачений в час скоєння злочину володів тими самими інструментами чи засобами, за допомогою яких здійснив злочин, або якщо він виготовив для скоєння злочину необхідні інструменти, які не були йому потрібні при його професії, занятті і були незвичними при його становищі, і якщо ці речі були знайдені у його помешканні або зберігалися у його таємних сховищах. Наприклад, при проведенні судового розслідування по крадіжці на вулиці Панській у 1862 р. з помешкання З.Цілеха у одного із підозрюваних було знайдено сокиру, якою той зламав замок на дверях, а також викрадені речі [57, арк.7].

Кримінальний суд міг розпочати судову розправу, якщо звинувачений ще тільки намагався втягнути інші особи до виконання злочину або попередньо радився, збирав різні повідомлення і способи для скоєння протиправних дій.

До кримінальної відповідальності притягалися особи, які скоїли злочин шляхом попередніх погроз, усних чи письмових висловлювань на адресу потерпілого.

Звинувачення могло бути висунуте, якщо зовнішній вигляд звинуваченого точно співпадав із описами свідків, що дали свідчення під присягою: постаті, одягу, особливих ознак, зброї; або ж свідки довели, що звинувачений робив спроби злочину, вправлявся в

подібних діях; був присутній на місці злочину в момент, коли було його скоєно; якщо на місці злочину було знайдено предмет здійснення протиправних дій. В таких випадках, хоч би які правдоподібні алібі мав звинувачений, він притягався до кримінальної відповідальності на основі того, що міг у цей час притаїтися, заховатися, вичікувати. Без сумніву, знайдені у звинуваченого речі або предмети злочину були прямим доказом його вини. Якщо в результаті слідства було виявлено на одязі звинуваченого або на інших належних йому речах сліди злочину чи крові при насильстві щодо потерпілого, якщо звинувачений після скоєння злочину втік або сховався, якщо він знищив або намагався знищити сліди злочину, щоб заплутати розслідування, то ці обставини посилювали кримінальну відповідальність. Так, за рішенням Чернівецького Крайового суду від 28 липня 1867 р. кримінальна відповідальність щодо звинуваченого О.Погача була посилена, бо він переховувався після скоєння злочину, приховав сліди злочину. О. Погач був засуджений на 4 роки позбавлення волі [223, арк.1-13].

Законодавство Австрійської імперії визначало перелік особливих причин для відкриття кримінальної справи:

1. У випадку державної зради, заворушення чи повстання:
  - обмін листами підозрілого змісту або підозрілі зустрічі з особою, яку вважали політично неблагонадійною, або яка належала до визначеної небезпечної для держави і забороненої партії, або ж отримання подарунків від таких осіб і партій;
  - приготування зброї та написання інструкцій, коли, де, як її використати.
2. При злочинах вбивства дітей, підкинення дитини або аборту, - якщо були письмові підтвердження медичних працівників, експертів, подані точні дані про народження або пропажу дитини.
3. При злочинах, які виникають із жадоби збагачення:
  - коли були докази, що звинувачений після скоєного злочину зробив покупку, яка явно перевищувала його можливості;
  - якщо було доведено, що він намагався закласти, продати, збути речі за ціною, набагато нижчою, ніж їх вартість, або вони були подібні на предмети злочину;
  - якщо вкрадені речі знайдені були у звинуваченого, або грошові купюри чи монети співпадали з числом і станом тих, які стали предметом злочину.

Кримінальний суд приймав до уваги як окрему заяву добровільне зізнання у скоєнні злочину згідно § 399 Ч. I Кримінального кодексу.

Свідком у кримінальному процесі могла бути особа, яка досягла повних 14 років. Свідками не могли бути особи, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності чи скоїли або були причетні до злочину за останні 10 років. Якщо перед смертю потерпілий називав ім'я злочинця, то це було підставою для того, щоб розпочати кримінальну справу і заарештувати звинуваченого. Груповий злочин

посилював відповідальність усіх співучасників, вирок виносився кожному окремо [229, арк.1-7].

Посилення панщини та інших феодальних повинностей у 1830-1848 рр. на Буковині активізувало боротьбу селян всіма засобами – переходи, втечі, еміграція, подання скарг, відмова від виконання феодальних повинностей, невизнання мандаторів, асесорів, панських гайдуків, розправа з панськими та урядовими службовцями. Значних розмірів набрав селянський рух у 1843-1844 рр. в гірських місцевостях Буковини – Русько-Кимполузькому повіті. Заворушення очолив Лук'ян Кобилиця. Виступи селян розглядалися як групові злочини. Так, 22 листопада 1843 р. до Путили з Чернівців прибула слідча комісія на чолі з заступником буковинського старости Збишевським у супроводі карального загону. На підставі § 48 Кримінального кодексу до учасників заворушення було застосовано заходи покарання як до державних злочинців. У перші дні екекуції було заарештовано і покарано 114 учасників виступу. Розправа тривала три місяці. Було покарано 220 чоловік киями та різками по 5-20 ударів. 18 лютого 1844 р. у вижницьку в'язницю було відправлено Л.Кобилицю та 13 найактивніших учасників повстання. У березні 1844 р. Л.Кобилицю перевели до Чернівців, де він був допитаний, до і після допиту битий киями і засуджений до кількох місяців ув'язнення. Австрійське кримінально-процесуальне законодавство передбачало посилення юридичної відповідальності усіх співучасників злочину. Аналогічним чином поступали австрійські судові власті і під час селянських заворушень 1848-1850 рр. під проводом того ж Лук'яна Кобилиці. В гірські села для придушення заворушень було прислано військо. Л. Кобилиця змушений був переховуватися (його позбавили мандата депутата австрійського парламенту). Зрештою він (і його сподвижники) у 1850р. був спійманий, доставлений у Чернівецьку тюрму, допитаний із застосуванням тортур. Слідство було довгим. Судив його військовий суд, але злочину за ним (зв'язки з угорськими повстанцями) не виявив. він був засуджений на один місяць в'язниці, після чого висланий у Південну Буковину у с.Солка під нагляд поліції, де 24 жовтня 1851р. помер. (Є твердження, що він був отруєний зусиллями великих землевласників Айваса, Джурджувана, Ремашкана) [411, с.26-27;335, с .43-291; 390, с.93-94; 476, с.3-204]

Кожна окрема обставина кримінальної справи розглядалася лише один раз, однаке з огляду на обставини, спосіб життя або характер звинуваченого двічі розглядалася кожна окрема заява, якщо:

- звинувачений раніше вже притягався до відповідальності за злочин або тяжкий адміністративний проступок, був засуджений і відбував покарання;
- якщо звинувачений мав довірливі і підозрілі зв'язки зі злочинцями;
- у злочинах із жадоби збагачення, якщо звинувачений не міг довести , що він непричетний до справи або не міг підтвердити, що в нього

забезпечене становище.

Якщо вищеназвані умови не були виконані, і суд не зміг довести вину особи, притягнутої до відповідальності, то суд виносив рішення про невинність особи.

Слідство і дізнання мали відповідати належним правилам вищої інстанції, а саме:

а) розслідування повинно було вестися по можливості з повагою до честі і стану звинуваченого, тихо, таємно, щоб визначити правдиві факти;

б) все, що вело до вірогідності відкриття правди, повинно було бути виконано з повною серйозністю;

в) особлива увага зверталася на ті злочини, які викликали обурення народу [227, арк.5-8].

Як тільки при розслідуванні було виявлено, що звинувачений причетний до скоєння злочину, то розслідування про політичний злочин передавалося до кримінального судді з усіма документами слідства, що поступили на той час. Кримінальний суддя в цьому випадку мав право винести рішення про переведення звинуваченого під нагляд, або взяти під арешт, якщо доведена повна його вина. Здебільшого на Буковині звинувачених у скоєнні злочину брали під арешт. За участь у антифеодальних виступах у квітні 1850 р. було заарештовано і посаджено до Чернівецької в'язниці Л.Кобилицю разом з Уласом Фошкою, Василем Бирлою та іншими учасниками [72, арк.7-24].

Якщо звинувачений був правоздатною і дієздатною особою і зізнався у злочині внаслідок застосування до нього погроз, насильства з боку органів дізнання, то це було законним доказом його вини. І, звичайно, якщо звинувачений сам зізнався без застосування примусу, то теж визнавали його винним.

Звинувачений мав право відмовитись від висунутих проти нього обтяжливих обставин, що супроводжували злочин, якщо зміг би довести судові під присягою свою позицію або представити хоча б одного вірогідного свідка, який би підтвердив правдивість зізнання.

Звинувачений мав право відмовитися від висунутих проти нього свідчень. Тоді призначався суддею присяжний засідатель, який повинен був прослідкувати процес дізнання і, якщо було підтверджено фактами про причетність до злочину або те, що звинувачений був арештований на місці злочину, то необхідно було ще свідчення двох свідків, які повинні були дати їх у присутності звинуваченого.

Закон забороняв приймати свідчення від осіб, яким не виповнилося 20 років, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності, а також якщо було доведено, що особа, яка свідчила, мала корисливий намір із засудження звинуваченого. Свідками не могли бути кровноспоріднені родичі по низхідній і висхідній лінії, а також друзі.

На основі декрету Придворної канцелярії від 13 січня 1836 р. за № 4751 [63, арк.10] в усіх судах Австрійської імперії судочинство велося німецькою мовою. Сторони повинні були подавати документи в суд тільки на мові суду. Якщо документ був виготовлений іншою мовою, то треба було його перекладати на німецьку. З цією метою в усіх судах І інстанції країв, провінцій, губерній, а також в колегіальних судах великих міст були встановлені посади перекладачів. Їх вибирали на конкурсній основі з числа адвокатів, нотаріусів, або призначав апеляційний суд з числа придворних агентів. При призначенні перекладача враховували його знання, моральність поведінки, добросовісне виконання службових обов'язків. Перекладачі складали присягу, що будуть чесно, справедливо, достовірно, правильно робити переклад.

Якщо робився переклад документів, то перекладач зобов'язаний був засвідчити своїм підписом і печаткою достовірність і відповідність його з оригіналом. Перекладачі мали право робити переклади за вимогою сторін процесу, необов'язково, щоб на це дав згоду суд, але, звичайно, за високу плату. Заробітна плата перекладачів встановлювалася судом або угодою зі сторонами, для яких зроблений переклад.

Якщо сторона сумнівалася в правильності перекладу, то вона мала право вимагати розгляду справи в присутності двох або більше експертів.

Суд мав право використовувати записи із загальних публічних книг на тій мові, що зроблено запис без перекладу.

Циркуляром за № 4508 від 14 лютого 1837 р. [68, арк.1-2] Галицький апеляційний суд давав роз'яснення, що всі тяжкі поліцейські проступки проти честі, гідності особи прирівнювалися до кримінального злочину проти майна. Як тільки поступала скарга від потерпілого, суд повинен був негайно притягнути до відповідальності правопорушника. Позов у суд потерпілий міг подати протягом 3 місяців з дня, коли йому було нанесено моральну шкоду.

Якщо справа, подана в суд, була пов'язана з вирішенням спірного питання про великі грошові суми, то присутність на засіданні не менше як 2-х свідків та експертів була обов'язковою [67, арк.28-29].

В Чернівецькому крайовому суді розглядалося чимало справ, але більшість з них вирішувалася в інтересах знатних осіб або заможних громадян. Наприклад: барон С.Ельбунтенгер подав скаргу в суд на купця З.Розенцвайга за образи його честі і гідності; суд виніс рішення З.Розенцвайга тримати під арештом 2 місяці. Заможний селянин Й. Куліковський вимагав притягнення до відповідальності селянина І. Рівки за зрубану берізку, що росла на межі, за сварку і образи; суд присудив І.Рівкові побиття киями. Міщани М.Ватер і М.Генбер посварилися – обом було присуджено грошовий штраф. Громадянка Д. Дома була покарана 14-денним арештом за аморальний спосіб життя і

повинна була оплатити всі судові витрати. І.Ткачук побив палкою свого найманого робітника О.Симоненка; за це суд присудив йому 5-денний арешт. Священик О.Крайнічевський подав у суд на поміщика М. Зофішера за те, що він насильно відібрав у його пастуха 7 корів. За це звинувачений отримав 1 день арешту і грошову кару 150 флоринів (гульденів) і повинен був повернути худобу власникові [238, арк.1-18] (див. додаток М).

У 1867 р. прийнято Закон про зміни та доповнення до Кримінального кодексу. Було введено тілесне покарання як “головна кара, що заступає кару арешту” і як додаткова дисциплінарна кара. Особам, засудженим до суворого тюремного режиму, суд мав право присудити ще як додаткову кару – заковування у кайдани. Накладення кайданів дозволялося встановлювати тюремному начальнику, якщо засуджений порушував режим в’язниці [154, арк.1-2].

Але запонадливі охоронці порядку інколи застосовували цей вид покарання ще під час затримання порушників існуючих порядків. Так, коли 10 квітня 1908р. близько 300 селян с.Красна Ільська Сторожинецького повіту намагалися відібрати у поміщика О.Старчі свою частину лісового масиву, у село прибув загін жандармів, який розігнав натовп, а дев’ять активних учасників цієї акції було арештовано, заковано у кайдани і відведено до в’язниці [385, с.146].

§ 191, 254, 281 Карного кодексу передбачали таку форму перевиховання злочинця, як опікунство, або судове поручительство. Тільки суд мав право встановлювати опікунство над злочинцем.

Як додаткову кару застосовували позбавлення злочинця нагород, титулів, шляхетства, академічних ступенів, права займати посади в державних і громадських крайових урядах і службах, адвокатурі, нотаріаті, чи бути обраним депутатом. Такі покарання застосовували до осіб, засуджених за вбивство, крадіжку, обман, причому якщо особа була тільки причетна до злочину, а не сама його скоїла.

Якщо особа скоїла злочин повторно, а за перший злочин відбувала покарання в 10 років ув’язнення, то їй додатково добавлялося ще 5 років ув’язнення; якщо попередньо відбувала покарання в 5 років ув’язнення, то додатково за повторно скоєний злочин отримувала ще 3 роки ув’язнення. Така міра покарання застосовувалася, якщо колишній засуджений став підозрюваним у скоєнні нового злочину, але доказів його вини не було. Так, за вчинення злочину О.Паканюк із Заставни за рішенням суду був осуджений на 8 років тюремного ув’язнення в зв’язку з тим, що він відбував покарання строком 5 років ув’язнення і скоїв злочин повторно [241, арк.4].

Щоб не допустити перебільшення в застосуваннях покарань, закон встановлював, що за один і той же злочин не встановлювати два покарання, крім додаткових. Засудженому на довічне ув’язнення не дозволялося додаткове покарання заковування у кайдани. Заковувати у кайдани не дозволялося і засуджених, які мали малолітніх дітей.

Після винесення рішення суду, засуджений мав право вимагати одержати на руки судове свідоцтво про накладені покарання.

Зміни, що вносилися в кримінальний закон, мали чинність і на раніше розглянуті справи та винесені рішення і вироки суду. Оскільки засуджені особи були вже ізольовані від суспільства, то заборонялося застосування у в'язницях тілесного покарання, заковування у кайдани як об'єднані чи додаткові при винесенні основної кари.

Згідно з повідомленням Галицького намісництва президії крайового управління Буковини Львівський військовий суд після чотирьохмісячного попереднього ув'язнення засудив у 1863 р. Н. Корнячевського з Валяви до двохмісячного ув'язнення із заковуванням у кайдани за вербування в польську повстанську армію. Після відбуття покарання за Н. Корнячевським встановлювався найсуворіший поліцейський нагляд [303, арк.1-4].

Лібералізація кримінального права у другій половині XIX ст. відбувалася досить повільно і не встигла вона завершитися, як почався різкий поворот до посилення репресій, викликаний загостренням класової боротьби між робітниками та буржуазією. В кримінальному законодавстві після прийняття конституції 1867 р. відбулися значні зміни, з'явилися широкі, невизначені формулювання складу злочину, значно посилились покарання за політичні злочини. Посилення репресій зумовив ріст загальнокримінальної злочинності і рецидиву (повторюваності злочинів). Якщо, наприклад, у 1850 р. в загальній кількості засуджених судами Буковини було 28% злочинців-рецидивістів, то у 1893 р. їх було вже 58%. Рецидивісти складали 85% серед засуджених чоловіків і 75% серед засуджених жінок [346,с.86-135].

Деяке уявлення про масштаби кримінальної злочинності на Буковині і боротьби з нею кримінальних судів краю можна мати з офіційних даних за 1862-1871рр.

Злочинів				У тому числі по окремих судових повітах			
Роки	Всього	Розслідувано	Засуджено осіб	Чернівці і повіт		Сторожинецький	
				Всього	Розслідувано	Всього	Розслідувано
1862	1946	403	377	1041	197	221	47
1863	1985	504	422	1087	261	223	60
1864	1825	414	339	1059	218	219	32
1865	2434	424	374	1378	209	289	59
1866	2501	602	497	1400	306	301	85

1867	2446	841	719	1496	386	226	116
1868	2451	720	661	1485	386	206	98
1869	2565	807	787	1517	373	269	96
1870	2381	767	717	1360	346	229	96
1871	2665	704	678	1433	340	320	84
Разом	23199	6186	5571	13256	3022	2503	772
В середньому за рік	2319	618	557	1325	302	250	77

Складено, за: [339, с.96]

Отже, кількість злочинів за вказаних десять років зростає майже в 1,4 рази і в середньому за рік становила 2319, причому 57% з них припадало на м.Чернівці і Чернівецький повіт. Останнє пояснювалося перебуванням у Чернівцях відносно більшої частки кримінального елемента. Однак, що характерно, суди не розглядали більшість з цих правопорушень як тяжкі злочини; із середньорічних 2319 випадків розглядалося тільки 618(27%), а засуджень до ув'язнення було ще менше щороку 557(24%), тобто менше чверті. Решта випадків передавалося на адміністративне покарання. У певній мірі простежується тенденція, щоб по можливості, менше людей сиділо в тюрмі.

Із щорічних 557 засуджень 15 виносилися за політичні злочини, 40- за публічні насильства, 532-за інші злочини і проступки. Судові власті аналізували й персональний склад засуджених злочинців і порушників громадського порядку.

Серед засуджених у 1862-1871 рр. 36(6%) – люди без певних занять, 202(36%) – поденники, 62(11%) – наймити, 36(6%) – ремісники, 207(37%) – селяни, 15(3%) – власники ремісничих, мануфактурних і фабричних закладів.

Показові й такі дані: у Чернівцях кількість злочинів на 1000 чол. населення становила у ці ж роки 13, у Чернівецькому (сільському) повіті-5, у Сторожинецькому - 3 і т.д. Судові власті пояснювали вищий показник злочинності у Чернівцях тим, що “приплив сюди пролетаріату набагато більший, ніж у сільські повіти” [339, с. 98-99]. Водночас робився висновок: “Насправді кількість злочинів і порушень значно більше, принаймні у два рази, ніж офіційно враховано”. Особливо багато не враховувалося випадків крадіжок, бо “поліція слабо проводить в життя закон про захист майна населення, через що воно щодня зазнає шкоди”[339, с. 99]. До судових розправ поступала лише незначна кількість справ про крадіжки: у 1862 р. –252, 1863 р. - 283,

1864 р. - 148, 1865 р. - 224, 1866 р. - 330, 1867 р. - 513, 1868 р. - 402, 1869 р. - 353, 1870 р. - 189, 1871 р. – 327 – всього за 10 років 3121, або в середньому щороку 312. Кидається, зокрема, у двічі порівняно висока цифра судових розправ щодо крадіжок- 513 - у 1867 р. (насправді крадіжок було більше). Це було пов'язано з неврожаєм 1865 р. і страшним голодом 1865-1866 рр. (тоді померло від голоду 5823чол.) [338, с. 71]. Тож частина населення, щоб вижити, вдавалося до крадіжок. Судові власті знов же констатували, що серед засуджених за крадіжки переважали представники малоїмущих верств населення. Із 3121 засудження за крадіжки у 1862 – 1871рр. 1353(50%) припадало на поденників, 470(15%) - на наймитів, 194(6%) - на ремісників і робітників, 786(25%) - на селян, 179(6%) - на осіб без занять, 60(2%) – на власників майстерень, фабрик, 5(0,2%) – на осіб, зайнятих у галузі науки, техніки, художньої сфери. У тому числі 74(2%) судових вироків припадало на дітей і дружин представників вищезгаданих категорій.

Якщо взяти до уваги відповідну приналежність засуджених за крадіжки у ці ж роки до певного віросповідання, то православні серед них складали 2361(76%), уніати – 223(7%), римо-католики – 280(9%), іудеї - 197(6%), євангелісти - 46(1%). На основі цих (та інших) даних судові чиновники робили висновок, що політичних злочинів у краї було порівняно небагато, кількість судових справ щодо порушення громадського порядку зростала з року в рік “внаслідок низького освітнього рівня”. Таке ж зростання кількості судових справ мало місце щодо важких тілесних ушкоджень(в основному за рахунок селян, особливо у нетверезому стані). Із 557 щорічних засуджень 394(72%) припадало на сільське населення, в основному на поденників і наймитів [339, с.99-100].

При помітному подальшому зростанні кількості розглянутих судами кримінальних справ (адже зростало і число населення краю: з 457 тис. у 1857р. до 800 тис. у 1910 р.) означені вище показники по відповідних параметрах з тими чи іншими змінами були характерними для Буковини і в наступні десятиліття, то зростаючи, то дещо скорочуючись в окремі роки. Так, у Крайовому суді у 1882 р. було розглянуто 17896 кримінальних справ, а в наступному 1883 р. - 15537(-2349), а число засуджених до ув'язнення відповідно становило: 1651(9%) і 1412(9%).

Більшість засуджених намагалися скористатися правом апеляції, щоб уникнути ув'язнення або замінити іншим легшим видом покарання. Приміром, у тому ж 1882 р. було подано 1148 апеляцій, або 70% від кількості засуджень до тюремного ув'язнення, 1883 р. –відповідно 1079 (76%). Наслідки апеляції в різні роки були різними. Наприклад, у 1882 р. було повернуто без наслідків 11% апеляцій, у 1883 р.-63% [375.-1884.-27 березня].

У повітових судах у 1882 р. було розглянуто 78936 кримінальних справ, 1883- 78132(-804), зокрема у Чернівецькому повітовому суді у

1883 р.-13279, Садгирському –7040, Заставнівському –4736, Кіцманському – 2780, Сторожинецькому - 6025, Вижницькому – 6182, Путилівському – 2760, Серетському – 7379-всього по північних повітах 52514, або 67,2% усіх справ на Буковині. Однак як кримінальні злочини по усіх 78132 справах у 1883 р. було визнано лише 34228 або 44%. Засуджених до тюремного ув'язнення було тільки 938 або близько 3%, тобто у процентному відношенні у повітових судах до тюремного ув'язнення засуджувалося утричі менше , ніж у Крайовому суді (375.-1884.-30 березня).

За видами злочинів було засуджено у 1882 р.: за образу цісаря і членів цісарського дому-7 (помилувано 4), за насильницькі дії щодо службових осіб – 57(28) , посягання на чужу власність –15(10), злісне пошкодження чужого майна – 6(3), неправомірне обмеження особистої свободи - 9(3), тяжкі тілесні ушкодження –337(51), крадіжки -792(180), грабіж –57(24), обман-157(96), зловживання службовими обов'язками , хабарництво –4(4), схиляння до зловживання службовими обов'язками –7(7), вимагання-6(6) і т.д.(375.-1884.-24 березня).

В кінці ХІХ- на початку ХХ ст. простежується тенденція до зростання тяжких злочинів (у 1,1 раза), політичних злочинів (у 2 раза), злочинів проти життя і здоров'я особи (у 1,9 раза), а всього –у 1,6 рази (див. додаток М).

У той час, коли кодекси, складені на початку ХІХ століття, ґрунтувалися на принципі строгої визначеності покарання, вводилися детально розроблені “прейскуранти” покарань, кодекси пізнішого часу передбачали узагальнені санкції, даючи більше повноважень судді.

Одним із видів покарань було тюремне ув'язнення. Для феодальної держави це покарання виступало головним засобом залякування. “Щоб іншим не хотілося”, - наголошує давній юридичний текст. Звідси і широке застосування смертної кари в різних залякувальних формах. Про виховання чи перевиховання злочинців говорилося дуже рідко і лицемірно, в плані “повернення під страхом до розуму”.

Перші спроби об'єднати тюремне ув'язнення із заходами виправного характеру були здійснені наприкінці ХVІІІ ст. Вони не дали важливих результатів, але наштовхнули на думку виправлення – в об'єднанні суворого режиму з працею.

Ізоляція засуджених у в'язницях була повною. Дозволялося читати, але літературу підбирав начальник в'язниці; з тюремними наглядачами дозволялося розмовляти тільки пошепки. Австрійський кримінальний кодекс передбачав одиночне ув'язнення на строк до трьох років. В'язень з одиночної камери залучався до роботи тільки за хорошу поведінку.

Прибічники одиночного ув'язнення доводили, що така форма ув'язнення виключає небезпечне спілкування між злочинцями, вплив рецидивістів на інших ув'язнених; крім того, ув'язнений звикає до самотності і відмовляється переходити в спільну камеру.

У цьому зв'язку слід окремо сказати про пенітенціарні заклади (місце ув'язнення) Буковини. Тривалий час ув'язнені утримувалися у примітивному приміщенні у Чернівцях. У 1819 р. було завершено будівництво нового приміщення тюрми (штат у 1859 р.: начальник, 8 слуг, 4 помічники, 14 наглядачів [345, с.210], а сусідня площа у зв'язку з цим дістала назву "Кримінальна" (нині Соборна). Згодом (1873 р.) неподалік зведено приміщення Крайового управління Буковини (символічна близькість). Приміщення тюрми було збудовано на 220 в'язнів і у 1852-1854 рр. там в середньому утримувалося 97-132 в'язні [339, с.2,6]. Але з часом воно стало тісним для них. Замість 220 тут у 70-х роках уже перебувало по 500-550 ув'язнених у задушливих камерах, де стояли нари у два яруси.

У зв'язку з цим постало питання про розширення тюремного приміщення. З цією пропозицією на одному із засідань громадської ради Чернівців у лютому 1874 р. виступав депутат Г. Р. Бальтінісер. Рада ухвалила рішення звернутися до Міністерства юстиції і просити у нього на розширення тюрми 200-220 тис. фл. [339.-1874.-1 березня]. Справа довго не вирішувалася. Ув'язнених доводилося перевозити в інші тюрми (за їх рахунок). Приміром, у квітні 1883 р. з Чернівецької тюрми 20 ув'язнених було відпроважено у Львів, 36-у Сучаву, 20-у Радівці [339.-1883.-7 квітня]. Лише у 1884 р. уряд виділів 120 тис. фл. на розширення цього закладу. Було добудовано головний корпус, збудовано лікарню, господарську будівлю, мур навколо тюрми, проведено каналізацію до р. Клокучка [339.-1888.-10 червня].

На Буковині повітові в'язниці, на відміну від Чернівецької в'язниці, були в дуже поганому стані, тому втекти з-під арешту було не так вже й складно. Як повідомляла газета "Буковина", 6 травня 1895 р. з-під арешту з в'язниці у Заставні втекли три небезпечні злочинці, які впродовж доби скоїли два злочини (вбивство і крадіжку). Затримали злочинців лише через п'ять днів [243, арк.1-48; 244, арк.1-62].

Крім того, для утримання арештованих до відправки в повітові в'язниці на Буковині станом на 1876 р. існувало 42 арештантські пункти, у т.ч. у північних повітах-35.

Згідно з крайовим законом 1874 р., на харчування дорослим в'язням виділялося: на сніданок - на 5 крейцерів, на обід – 10 кр., на вечерю - 5кр. - разом 20 кр. На харчування малолітніх в'язнів (до 14 років) - відповідно 4,7 і 4 кр. - разом 15 кр. [354, с33]. (Для порівняння: 1кг. пшениці коштував у 1874р. 24 крейцери, жита-16 кр., кукурудзи – 15 кр.).

Арешти у містах здійснювала поліція, у селах жандарми (в основному з числа буковинців). Приміром, у 1885 р. поліція здійснила 3154 арештів [339.-1886.-3січня].

Перетворення тюремного ув'язнення в основний вид покарання дало можливість прогресивним силам суспільства підняти питання про обмеження застосування смертної кари. Під впливом громадськості

було обмежено застосування смертної кари тільки 15 видами злочинів (за вбивство, підпал тощо). Але позитивного значення обмеження застосування смертної кари не набуло, тому що поряд розширилася сфера позасудової розправи, вбивств, які чинили поліція і війська (під час придушення масових виступів).

Попри те, що широко застосовувалося довгострокове ув'язнення, кількість кримінальних злочинів зростала з кожним роком. Наприклад, з 1888 р. до 1892 р. на Буковині було засуджено 3473 чоловік, а з 1893 р. до 1897 р. – 4538 чоловік (+30%). Одночасно збільшувалася кількість повторних злочинів [169, арк.1-80].

На основі вивчення статистичних даних, порівняння чоловічої і жіночої злочинності на Буковині слід зауважити, що жінки більш схильні до скоєння злочинів проти власності, ніж проти особи; із злочинів проти власності найчастіше зустрічалися дрібні крадіжки; у злочинах проти особи найбільш характерним було вбивство родичів і нанесення їм тілесних ушкоджень; як засіб вбивства жінки вибирали в більшості випадків отруту. Такі злочини були притаманні жінкам тому, що вони в силу своєї фізичної слабості вибирали способи злочинів, які не вимагали значної фізичної сили та спритності у вбивці. Це явище було результатом фізіологічних причин, як і відраза до вбивств. Але скоєння жінками значної кількості вбивств своїх родичів і, зокрема дітей, пояснювалося соціальними причинами. Жінка на Буковині в досліджуваний період стояла фактично поза суспільством, її діяльність обмежувалася тісною сферою сімейства. Жінка, яка терпіла голод і холод, втрачала надію в житті, силою обставин була спонукана до скоєння злочину, в основному до дрібних крадіжок. Особи, які скоювали вбивства, впадали у повний відчай через неспроможність перебороти труднощі соціально-економічного характеру.

Ряд злочинів на Буковині скоювали психічно хворі особи. Австрійське законодавство визначало ряд хвороб, які виключали кримінальну відповідальність через “ненормальний стан” організму. Але поняття нормального і ненормального стану з точки зору кримінального права і з точки зору медицини – різні речі. Через те, що суд не завжди встановлював експертизу для визначення психічного стану особи, то не виключені були випадки, коли особу, що потребувала медичної допомоги, карали тюремним ув'язненням, а ще гірше того – тілесним покаранням.

Покарання вважалось завжди справедливим. У кримінально-процесуальному законодавстві зустрічалося таке твердження: “Покарання справедливе, бо воно впливає з притаманного природі кожної людини поняття про відплату (повернення зла тому, хто причинив зло іншому) і є не що інше, як централізована і пристосована до державного організму приватна помста. Покарання необхідне для утримання людей в покірності законам і для можливого стримання людей від злочинів загрозою суспільної кари і її виконанням” [57, арк.2-

8].

У пошуках виходу буржуазна кримінологія запропонувала умовне засудження, що давало право суду пом'якшити відповідальність. Міровий суддя мав право застосовувати таку міру покарання для п'яниць, неробів, а також осіб, що займалися погрозами іншим особам; ці ж особи були зобов'язані внести заставу.

У 1907 р. умовне засудження було переглянуте. Суд мав право звільнити засудженого від тюремного ув'язнення за умови поручительства в тому, що злочинець надалі не буде порушувати законодавство і при необхідності за першим викликом з'явиться в суд. Підставами для умовного засудження були: моральні якості особи, її вік, здоров'я і, звичайно, якщо злочин не був особливо суспільно небезпечним. Умовне засудження допускалося лише до осіб, які вперше вчинили злочин.

Під кримінальну відповідальність не підпадали адміністративні проступки. Наприклад, порушення правил дорожнього руху каралося за рішенням адміністративних органів грошовим стягненням від 2 до 200 крон або арештом від 6 годин до 14 днів [304, арк.1-7].

Відповідно до закону про охорону лісів від 7 березня 1906 р. передбачалася кримінальна відповідальність у формі грошових стягнень від 10 до 400 крон з конфіскацією предметів збагачення. При злочинах, які завдали значної шкоди громаді і природі, передбачалася грошова кара до 1000 крон. Особливо частим було порушення так званого лісового закону, який кількаразово доповнювався. Якщо у 1877-1893 рр. таких порушень (індивідуальних і групових) на Буковині відбувалося щороку 1143, то у 1894-1898 рр. - 2403, 1901 р. – 5024, 1904 р. – 8166 [385, с.125-126]. За ці порушення, як правило, накладалися штрафи. Але нерідко “вироки” виносили на місці й охоронці, управителі маєтків, чи й самі поміщики: забирали з порушників одягу, відбирали сокири, заганяли худобу, за яку вимагали певної плати, змушували до кількох днів безплатної роботи в маєтку, а нерідко й просто побиття на місці, особливо підлітків. Якщо засуджена особа не сплатила вчасно грошове стягнення, то підлягала за кожні невиплачені 10 крон 24 години арешту. Надходження за грошові кари перераховувалися в фонд культури [265, арк.1-48; 266, арк.1-50].

До скоєння кримінальних злочинів людей неодноразово підштовхували вимушені обставини, утиски, важке соціально-економічне становище населення краю. У журналі “Народ” від 1 квітня 1890 р. була надрукована стаття українського письменника М.І. Павлика “Убивство лихваря” [318,с.92-94]. У статті йшла мова про те, що у Чернівцях відбувся судовий процес над мешканцями с. Дубівці за те, що вбили лихваря М. Сокаля. Лихвар стягав високі проценти за позички селянам, в результаті постраждало чимало людей, які не мали змоги судитися з ним. Сокаль цим користувався, а якщо хтось виявляв непокору, то лихвар викликав військових, спроваджував ексекую.

Чимало селян розорилися, постраждали від хитрощів лихваря. 11 червня 1889 р. четверо селян І. Руснак, Г. Дімент, Ф. Копачинський і М. Баб'юк підстерegli лихваря Сокаля і вбили. В той же день вони з'явилися до кримінального суду в Чернівцях і зізналися в скоєному злочині. Але канцелярист Міхальський крайового кримінального суду відповів їм, що спочатку належить звернутися до Кіцманського суду. Засідання Кіцманського суду відбулося 15 червня 1889 р. Присяжним було поставлено 5 питань на мордерство (умисне вбивство) і 5 на убивство. Щодо мордерства 10 голосів відповіли "ні", а 2 – "так". Що ж до вбивства, то всі присяжні підтвердили всі питання. Суд засудив І. Руснака і Г. Дімента на 3 роки і 3 місяці тюремного ув'язнення строгого режиму; Ф.Копачинського – на 3 роки; М. Бабюка – на 1,5 року. Як писав М.І. Павлик: "Чотири мстителі за народну кривду, котрі посвятилися на те, аби другі раз мали супокій, прийняли вирок радо" [318,с.94-95]. Самопожертву селян заради оборони інших від лихварства М.І. Павлик ставив у приклад українській інтелігенції на Буковині. Але підкреслював, що обов'язок інтелігенції відраджувати темних селян від такого виду "суду", а роз'яснювати їм конституційні методи боротьби проти зла.

За повідомленням газети "Буковина" від 10 березня 1895 р. на аматорській виставі в Чернівцях Владислав Сольський убив з пістолета свого товариша Тадея Чинського. За вчинений злочин суд засудив В. Сольського на один місяць тюремного ув'язнення. Вбивство було визнане ненавмисним, хоча під час слідства було встановлено ряд доказів, що злочинець планував якось поквитатися зі своїм колишнім товаришем за образу [159, арк.1-40].

5 квітня 1891р. у с. Мигове селянин Прокопюк жорстоко вбив свою дружину. Потерпілій було нанесено п'ятнадцять ран. За особливо тяжкий злочин Прокопюк був засуджений на три роки в'язниці [231, арк. 1-41].

2 травня 1891 р. злочинну групу у складі п'яти чоловік Чернівецький трибунал засудив строком від 3 до 5 років. Засуджені вже неодноразово відповідали перед судом, та на цей раз вони вночі пограбували крамницю і забрали 120 видублених шкір [230, арк.1-2].

По дорозі з Тарашан до Глибокої, неподалік від села Димки, на поштову карету напали Ф. Стрільчук і Т. Чімбра. Їх було затримано і ув'язнено на 3 роки [244, арк.3-4].

Як повідомляла газета "Буковина", 6 травня 1895 р. відбувся суд над громадянином О. Зайдлем, який здійснив замах проти судді І. Домбровецького. Причиною замаху було те, що О. Зайдля був засуджений суддею І. Домбровецьким на 7 днів арешту. О. Зайдля, щоб помститися, в суді вихопив револьвер і тричі вистрелив, покалічивши ліве і праве плече судді. Хоч О. Зайдля довго виправдовувався, що нібито його несправедливо покарали, що він нічого не пам'ятає, що сталося в суді, що хотів застрелити самого себе

, та суд присяжних прийняв рішення позбавити волі О. Зайдля шляхом ув'язнення на 10 років суворого режиму [358].

Чернівецький трибунал засудив до 10 років ув'язнення сторожа Гречила за вбивство власниці будинку Кастикевичевої. До кримінальної відповідальності була притягнута Лукасевич як співниця. За переховування злочинця її засудили на 1 рік тюремного ув'язнення [261, арк.2-5].

Чернівецький крайовий суд 16 червня 1899 р. розглядав справу про те, що громадянка К. Олійник облила свого чоловіка окропом, тим самим нанесла йому тяжкі тілесні ушкодження. За скоєння злочину К. Олійник засуджена до 4 років ув'язнення [239, арк.1-3]. З вищенаведених прикладів слід відмітити, що основною формою покарання за скоєні злочини на Буковині було тюремне ув'язнення. Австрійським законодавством були визначені групи злочинів і створена відповідна система покарань. Зокрема, судочинство в судах на Буковині законодавчо базувалося на таких принципах, що утвердилися у другій половині XIX ст.:

- суворого дотримання чинного законодавства;
- здійснення правосуддя судом;
- рівноправності громадян перед законом і судом (цей принцип не дотримувався);
- об'єктивної істини (це полягало в тому, що рішення суду повинно було відповідати обставинам справи, перевіреним і встановленим в судовому засіданні при суворому дотриманні судом процесуального і матеріального права);
- процесуальної рівноправності сторін (суть цього принципу полягала в тому, що сторони в процесі керувалися рівними процесуальними правами, позивач і відповідач мали право ознайомитися з матеріалами справи, брати участь в судовому засіданні, подавати докази для підтвердження своїх вимог і заперечень, оскаржувати рішення, подати заяву в апеляційний суд);
- безпосередності судового розгляду (суд зобов'язаний був розглядати всі докази по справі: заслухати пояснення осіб, що брали участь в справі, вислухати свідків, висновки експертів, оглянути речові докази. З метою достовірності фактів суди намагалися використати першоджерела свідчень (очевидця, достовірність документа тощо));
- безперервності розгляду судової справи (це полягало в тому, що судові засідання по кожній справі проходило безперервно, суд міг у разі необхідності зупинити судові засідання, але до кінця розгляду справи суд не мав права розглядати інші справи у зв'язку з тим, що це могло викликати неправильну оцінку матеріалів слідства і винесенню помилкового рішення);
- принцип презумпції невинності (він полягав у тому, що звинувачений не вважався винним доти, доки його вина не була

- доведена в установленому законом порядку);
- принцип забезпечення звинуваченому права на захист (мета цього принципу полягала в тому, щоб надати можливість участі в судочинстві захисника, тобто адвоката);
  - принцип усності і публічності (це спосіб спілкування суду з учасниками судового процесу, свідками, розгляд письмових документів; матеріали, добуті в процесі розгляду судової справи в усній формі, могли бути покладені в основу вироку);
  - принцип незмінності суддів (але його не дотримувалися, уряд володів могутніми засобами впливу на суддів: підвищення по службі, переведення на кращу посаду, нагороди тощо).

У 1913 р. Міністерство внутрішніх справ надіслало крайовому президенту Буковини листа [292, арк.7], в якому повідомлялося, що за останні роки в пресі з'явилися повідомлення, що в судах Буковини кримінальні справи, за які передбачені високі кари, розглядалися недбало, особливо молодими суддями. Тому міністерство вимагало, щоб крайова адміністрація посилила контроль над судами, щоб недосвіченим працівникам не доручали важливі кримінальні справи, щоб в судах дбали про те, аби підлеглі детально опрацьовували ці справи, беручи до уваги суб'єктивні і об'єктивні докази в кожному окремому випадку. Справа мала бути повністю розглянута в суді I інстанції.

Суди на Буковині у досліджуваний період не завжди дотримувалися всіх цих принципів. Вони були дуже дорогими і недоступними для значної частини населення. Судочинство здійснювалося нерідко в інтересах заможних, багатих верств населення, допускалися грубі порушення законодавства, підкуп суддів. Про це свідчать заяви, листи у вищі інстанції з проханням перегляду справ.

Хоча процесуальна форма забезпечувала обов'язкове виконання вимог закону і здійснення правосуддя при суворому дотриманні судом законності і процесуальних норм, та бідні верстви населення краю часто не могли захистити свої права навіть через суд, тим паче, що судочинство велося переважно незрозумілою німецькою мовою. Лише з 1902 р. було дозволено розглядати справи румунською або українською мовами, але, як і раніше, судочинство відбувалося німецькою мовою, тільки вироки іноді зачитувалися зрозумілою для підсудних мовою.

4.2. Своєрідність розгляду політичних злочинів

Кримінальне судочинство було зброєю в руках австрійської влади на Буковині, яка використовувала кримінально-процесуальне право в своїх інтересах. Хоча австрійський кримінальний процес формально базувався на деяких демократичних принципах – рівність громадян перед законом і судом, право підсудного на захист, презумпція

невинності - однаке гарантій їх здійснення в суді не було. Багато декларованих прав зводилося нанівець самим фактом бідності. Бідняки не могли захистити свої права. Вони нерідко не в змозі були запросити адвоката, який підтримував би їхній позов чи захистив у тих випадках, коли відбувалося звинувачення в скоєнні злочину. Право залишалося пустим словом для людей, які були безсилі перед економічно панівною верствою населення. Органи розслідування, прокуратура, суд як складові частини апарату примусу Австрійської (Австро-Угорської) імперії покликані були захищати інтереси дворянства, згодом – представників великого капіталу і придушувати виступи народних мас на захист своїх політичних, економічних та національних інтересів.

За своєю формою і суттю кримінальний процес на Буковині був звинувачувальним, оскільки рух кримінальної справи спрямовувався діями, зусиллями звинувачувача. Збір доказів покладался на обидві сторони кримінального процесу – звинувачувача і підсудного.

Австрійські судові органи на Буковині ставили перед собою мету не тільки встановити фактичну сторону злочину, але й дати фактичним обставинам відповідну юридичну оцінку, яка знаходила своє відображення в кваліфікації злочину і вибраній до винної особи міри покарання. Але таке пізнання обставин, які складали предмет розслідування в кримінальній справі, давало можливість розкрити сутність розслідуваного діяння і, відповідно, встановити істину у справі.

У воєнний час, відповідно до § 500 законів воєнного часу, справи розглядалися спішно. Нагальні процеси мали місце тоді, коли арештований був зловлений під час скоєння злочину, або проти нього вже існували такі судові заяви, які небезпідставно давали привід сподіватися, що формальний судовий доказ, який за § 430 Книги законів про злочини вимагав смертної кари. Ця справа з'ясувалася військово-польовим судом впродовж встановленого законом терміну. Якщо особа була арештована на основі віддалених свідчень злочину, але на цю особу вже були заяви у суді, то військово-польовий суд мав право винести вирок на основі попередніх розглядів справ, навіть, якщо не поступили нові докази [116, арк.18].

У 1821 р. замість призначених для утримання під конвоєм звинуваченого протягом 24 годин встановлювалися 3 дні незалежно від кількості звинувачених або способів доказу. Ці 3 дні рахували з дня, коли арештовані були доставлені в суд. На основі § 508 Книги законів про злочини справи осіб, які брали незначну участь у громадських заворушеннях, повстаннях і т.п., передавалися на розгляд звичайному кримінальному суду. Військово-польовий суд мав право розглядати справи на тих осіб, які брали участь у злочині під примусом або під впливом якогось іншого дійового способу. Військово-польовий суд уповноважений був судити за законами воєнного часу не лише військовослужбовців, але й інших службових осіб, які перебували на

військовій службі, і осіб, які вчинили політичний злочин, були затримані цивільним урядом і арештовані.

Військово-польовий суд по закінченні процесу зобов'язаний був доповісти військовому командуванню про вирок з повідомленням імені, місця проживання і військового чину засудженого і оголосити день смертної кари. Якщо військово-польовий суд запрошував свідків у справі, то обов'язково повинен був повідомити про це найближче військове командування.

Мешканець Серетського повіту І.Козмінський скоїв злочин у 1873р. на території Вижницького повіту. Справу розглядав Вижницький повітовий суд як суд I інстанції. Хоч рішення повітового суду було подане на апеляцію в зв'язку з тим, що справа розглядалася Вижницьким, а не Серетським повітовим судом, Чернівецький крайовий суд попереднє рішення залишив без змін [224, арк.5].

Якщо військово-польовий суд виносив рішення про те, що справа могла б бути розглянута у звичайному кримінальному суді, то звинуваченого передавали під нагляд кримінального суду до вирішення справи. Якщо заява у кримінальній справі була подана у цивільний суд, то він зобов'язаний був винести рішення про передачу справи і арештованого кримінальному суду. Кримінальне судочинство розповсюджувалося не тільки на мешканців тієї місцевості, де знаходився суд, але й на жителів інших місцевостей, які скоїли злочин у даній місцевості.

Слідство проти військових осіб, які вчинили правопорушення, мали право здійснювати тільки військові суди. Рішення приймалися на основі кримінального права, а також правил службового регламенту, настанов для полкових карних судів від 20 червня 1862 р. За провини військовослужбовці несли дисциплінарні покарання, грошові стягнення передбачалися лише в тих випадках, коли їх можна було передати в фонд госпіталів чи в фонд бідних. Але згідно з § 95 військово-карного закону замість грошових стягнень передбачався арешт або тілесні покарання.

Військові суди при обговоренні обтяжливих обставин використовували передбачені обтяжливі обставини за цивільним і кримінальним законодавством. Звільнялися від відповідальності офіцери, урядники, кадети, якщо проти них не було висунуто достатньо доказів. Після винесення вироку засуджений мав право впродовж 24 годин подати апеляцію, але якщо відповіді на апеляційну заяву не було через 14 днів, вирок виконувався [95, арк.1-5].

Успішне здійснення завдань кримінального судочинства вимагало, щоб по кожній справі, яка розглядалася в суді, був винесений справедливий, в розумінні австрійського законодавства, вирок, і щоб в цьому рішенні була правильна, відповідно до об'єктивної реальності, відповідь на питання про те, чи було скоєно злочин і як саме, які його наслідки, який ступінь його суспільної небезпеки тощо.

Оскільки злочини завжди розглядалися як минула подія для тих, хто їх розслідував і розглядав справу, то необхідністю було встановлення фактів. Це факти, які і після того, як скоєно злочин, продовжували існувати: знищене майно, нанесені особі тілесні пошкодження, підроблені гроші чи документи, використана зброя тощо. У злочинах проти держави, існуючого порядку фактами вважалися: перебування звинуваченого на тому місці, де відбулися порушення громадського порядку; збереження газет, листівок, інших писаних матеріалів, в яких звучали заклики до непокори і боротьби; донесення органів жандармерії та органів адміністративного управління.

Коло доказів законом не обмежувалося, ними могли бути будь-які фактичні дані, які належали до справи і мали певне значення при її розгляді та не заборонялися чинним на Буковині кримінально-процесуальним правом. Суттєве порушення процесуального закону при провадженні слідчих дій зустрічалися неодноразово.

При провадженні попереднього слідства судові органи встановлювали:

- подію злочину (час, місце, способи скоєння злочину);
- вину звинуваченого в скоєнні злочину і мотиви злочину;
- обставини, які впливали на ступінь і характер відповідальності звинуваченого;
- характер і розмір нанесеної шкоди.

Кримінально-процесуальне право передбачало класифікацію доказів, яка мала теоретичне і практичне значення. Суд, отримавши докази, поділяв їх на “особистісні” і “майнові” [108, арк.1-2].

Найбільш розповсюдженим джерелом доказів були свідчення свідків. Роль свідка в кримінальному процесі з політичних справ полягала в тому, що він повідомляв суду ті відомості, які мали суттєве значення для вирішення справи. Інколи свідками виступали особи, які були підкуплені або залякані органами місцевої адміністрації. Як свідків кримінально-процесуальне право допускало участь експертів і перекладачів. У деяких випадках свідками були особи, які брали участь в процесі обшуку, огляду, при вилученні певних речей у звинуваченого.

Допит свідків був процесом складним. Поряд з допитом по суті справи суддя мав право так ставити запитання, щоб встановити, чи свідок не причетний до скоєння злочину. При допиті звинуваченого, хоч і не дозволялися (але й не заборонялися законом), могли бути застосовані репресивні методи, щоб примусити підозрюваного зізнатися у скоєнні злочину.

Звинуваченою визнавалася особа, проти якої розпочиналася кримінальна справа. Суд своїм вироком визнавав звинуваченого (підсудного) винним у скоєнні злочину і притягав його до кримінальної відповідальності.

Притягнення до кримінальної відповідальності перебувало в тісному зв'язку з практичним здійсненням процесуального примусу, заснованого на формах кримінального судочинства. Як висхідний стан для вирішення проблем судочинства на Буковині була залежність процесуальних відносин від характеру матеріальних правовідносин, які, будучи перенесеними у сферу процесуальної діяльності, впливали і на форми здійснення цієї діяльності.

Такими відносинами були перш за все матеріально-правові відносини кримінальної відповідальності.

Притягнення до кримінальної відповідальності в австрійському судочинстві, що діяло на Буковині, недостатньо чітко було визначено законодавцем, особливо стосовно політичних злочинів. Поряд з цим широке значення мало притягнення до відповідальності особи як звинуваченого. Чинне законодавство застосовувало поняття "кримінальне переслідування" [120, арк.1-36]. Але слід зауважити, що співвідношення притягнення до кримінальної відповідальності і звинувачення особи в скоєнні злочину розглядалося в австрійському кримінально-процесуальному праві як процесуальна форма судочинства. Відповідно, це викликало суперечності і призводило в ряді випадків до створення невирішених проблем позовної давності.

Кримінально-процесуальне звинувачення являло собою сукупність норм, які регулювали відносини між державою через її органи управління на Буковині і конкретною особою, якій висунуто звинувачення у скоєнні злочину.

Основним призначенням процесуальної діяльності суду було встановлення характеру матеріально-правових відносин та їхня примусова реалізація. Основними ознаками правового примусу на Буковині були:

- підпорядкування державного примусу загальним принципам австрійського кримінального права;
- єдність державно-примусових засобів для всієї території Австрійської імперії, у т.ч. для Буковини;
- чітка регламентація обсягу і меж державного примусу, його визначення відповідно до конкретних обставин;
- встановлення законодавством основних ознак злочинів проти держави.

Специфічною рисою процесуального примусу на Буковині була можливість його застосування судами при відсутності правопорушення, наприклад, якщо була основа вважати, що звинувачений буде переховуватися від слідства і суду, чи перешкоджати встановленню істини, чи буде займатися злочинною діяльністю [126, арк.1-3].

Злочинність у досліджуваній період часто мала свої корені в характері виробничих відносин. Чимало злочинів було скоєно бідними жителями краю. Чи може бути нормальним організм голодної людини? Звичайно, ні. Відомо, що голод є одним із найсильніших мотивів

скоєння злочину. Австрійське законодавство байдуже розглядало причини скоєння злочинів. Основою кримінально-процесуального права було покарання, а не дослідження причин злочинності. Злочин потрібно розглядати як соціальне явище, а кількість скоєних злочинів - як прямо пропорційну величину кількості і гостроти соціальних контрастів.

Ще на основі указу імператора Йосифа II від 15 лютого 1787 р. всі судові кримінальні і політичні справи були віднесені до кримінальних. На основі "Інструкції про інквізицію, суд, покарання кримінальних і політичних злочинів 1787 р." до кримінальної відповідальності не дозволялося притягати осіб, якщо не було достатньо доказів.

Достатніми доказами вважалися:

- 1) якщо урядова особа оскаржена вищою інстанцією за те, що вона допомогла злочинцю у скоєнні злочину;
- 2) якщо вища інстанція викрила у особи знаки і предмети злочину, і якщо звинувачений не міг виправдати себе на законній основі;
- 3) якщо звинувачений сам подав усно чи письмово у вищу інстанцію зізнання у скоєнні злочину;
- 4) якщо злочинні дії підтверджені власноручними письмовими актами і документами;
- 5) якщо особа, якій вищі інстанції довіряють, мала добру репутацію, з'явилася в суд і подала заяву про те, що була свідком злочину і бачила злочинця;
- 6) якщо в суді вищої інстанції виник сумнів щодо звинуваченого і потерпілого, то необхідним було виявлення в ході слідства правдоподібності фактів [7, арк.1-21].

Якщо "доказами" виступали звичайні наклепи, анонімні заяви, які не супроводжувалися жодними доказами, або в суді виступав сумнівний свідок, то судочинство не проводилось. Якщо політичний злочин був скоєний умисно, то вища політична інстанція вивчала причини злочину, його наслідки, і якщо злочин повторювався, то неминуче підлягав розслідуванню і притягненню до відповідальності винних осіб [314, арк. 5-7].

Політичне звинувачення могло бути висунуте проти особи із знаті або особи, яка займала посаду в громадській управі, проживала в даній місцевості, була бездоганної поведінки і хорошої репутації. Таких осіб не брали під арешт, і суд виносив тимчасові кари. Якщо вищеназвані особи за викликом суду з'являлися на засідання і не переховувалися, то це була пом'якшуюча умова при винесенні вироку.

Карні вироки за політичні злочини особам із знаті чи особам, які мали посаду в окружному чи крайовому управлінні, не дозволялося виносити у формі виховання побоями, встановлення біля ганебного стовпа, фізичним знищенням. Це означало, що всі інші особи підлягали таким вирокам. Причому, вирок особам із знаті, крайовим службовцям, великим промисловцям виносили лише за

підтвердженням крайового управління.

На основі циркуляра Галицького апеляційного суду від 15 лютого 1787 р. [7, арк.1-1 зв.] адміністративні органи і судді повинні були вести спільно розслідування політичних злочинів, а вирок виносити мав кримінальний суд.

Траплялися випадки, що звинувачений до дня винесення вироку помирав. Вирок все одно виносився, але не зачитувався публічно. Якщо звинувачений був визнаний невинним, то виносилося окреме рішення і видавалося йому на руки [113, арк.1-2]. В таких випадках відшкодування судових витрат покладалося на другу сторону.

В тих випадках, коли звинувачений притягався до відповідальності за політичний злочин, але попередньо йому був винесений вирок за тяжкий поліцейський проступок, то йому суд міг призначити обидві кари разом або одну, найвищу з двох кар. На основі декрету Придворної канцелярії від 6 лютого 1822 р. [47, арк.15] за правопорушення, які стосувалися одного й того самого предмета злочину вирок мав виноситися за кожне правопорушення окремо.

Австрійське законодавство, яке було чинним на Буковині, чітко визначало порядок створення політичних, громадських об'єднань, товариств, організацій, які повинні були мати свої статuti і зареєстровані у крайовому управлінні. Жодне об'єднання не мало права видавати чи приймати свої ухвали, рішення, які б суперечили кримінальному законодавству чи місцевим правовим нормам. Якщо політична організація чи громадське об'єднання діяли протиправно, то уряд припиняв їхню діяльність. Брати участь у політичних об'єднаннях заборонялося іноземцям, жінкам і неповнолітнім. Політичні об'єднання не мали права об'єднуватись з іншими об'єднаннями, займатися перепискою між собою без відома урядових органів.

За порушення Закону про право об'єднань від 15 листопада 1867 р. передбачалася кримінальна відповідальність. Політичні злочини розглядали кримінальні суди, за вчинення протиправних дій відповідно до § 36 вищеназваного закону передбачалося покарання у формі арешту до шести тижнів або у формі грошових стягнень до 200 фл.

Такі ж покарання передбачалися § 19 Закону про збори від 15 листопада 1867 р., якщо проведення зборів викликало порушення громадського порядку, сутички між групами людей з різними політичними поглядами. В останньому параграфі Закону про збори зазначалося, що в разі війни чи неспокою всередині держави будь-які політичні збори заборонялися.

В газеті "Bukowinaer Nachrichten" ("Буковинські новини") від 1 травня 1892 р. повідомлялося, що за тиждень серед робітників були поширені відозви, надруковані в одній з краківських друкарень. У відозвах йшла мова про те, що 1 травня відбудуться збори робітників. Поліція виявила робітницю-соціалістку на ім'я Ганна Павлик зі Львова, яка мала намір виступити перед робітниками 1 травня. Вона писала листи

до різних робітників, запрошувала їх на таємні розмови, крім цього, зі Львова мали приїхати ще двоє соціалістів для підтримки. Робітники звернулися до Крайового управління з проханням дозволити проведення зборів. Крайове управління заборонило проведення цих зборів, посилаючись на § 6 Закону про товариства і збори, у якому зазначено: “Збори, мета яких суперечить кримінальному законодавству або проведення яких ставить під загрозу публічну безпеку чи публічне благополуччя, органи влади повинні заборонити”. Коли надійшло це рішення, Ганна Павлик була вже заарештована, і її справа передана до кримінального суду. Заборона проводити збори, відповідно, викликала невдоволення у частини робітників, по місту поширилися чутки, що робітники хочуть помститися за арешт Павлик. Газета “*Bukowinaer Nachrichten*”, підтримуючи крайову владу, писала про те, що не було причин для занепокоєння робітників, що поліція вжила заходів для підтримання спокою і порядку. Всі громадські місця і віддалені вулиці міста посилено охоронялися, дві роти солдатів у казармах перебували в стані підвищеної готовності, так що перша ж демонстрація була б розігнана за якихось три хвилини. 30 квітня 1892 р. було влаштовано допит у кримінальному суді кільком робітникам [318,с.99-100].

Як видно із повідомлення, кримінальне законодавство було спрямоване на придушення виступів народних мас, на утиски законних прав громадян, декларованих конституцією.

Поширеною формою боротьби буковинського селянства в австрійський період були виступи проти поміщиків, звернення селян зі скаргами в усі існуючі інстанції. Наведемо один з характерних прикладів, що невдало закінчився для селянина-скаржника. У супровідному листі Тимчасового крайового управління Буковини за підписом начальника крайового управління Ф.Шміка військовому командуванню у Чернівцях від 17 червня 1853 р. до справи по звинуваченню О. Думитра у підбуренні селян с. Бергомет (тодішня назва села Берегомет) Русько-Кимполунзького околу до виступу говорилося на виправдання місцевого поміщика Йордакія Василька, що берегометські селяни мали нібито з Й.Васильком “нормальні” стосунки, але звинувачений Олекса Думитро (сподвижник померлого Л . Кобилиці) разом із своїми прибічниками підбурював селян до виступу, писав від їх імені численні скарги в різні урядові інстанції, навіть до цісаря на Й.Василька у зв'язку з тим, що той нібито загарбав громадські ліси і пасовиська, укладав з селянами фальшиві угоди про колишню оренду селянами цих угідь, щоб тільки не дати селянам частину цих угідь при вирішенні сервітутного питання. Власне, все це так насправді й було. Але слідство в інтересах заможних велося так, що допитані селяни відмовилися від того, що скарга писалася від їхнього імені. О.Думитро був звинувачений як наклепник і дезертир, змушений був переховуватися від арешту. Але у лютому 1853 р. був

спійманий, відправлений у Вижницю на збірний рекрутський пункт як такий, що ухиляється від призову до війська. У кінці листа Шмік пропонував: “Олексу Думитра, який ухиляється від військової повинності, після закінчення строку покарання... призвати у військо, направити у штрафну роту, щоб надовго позбутися його згубного впливу на громаду Бергомет і встановити, нарешті, надовго належний спокій і порядок” [318, с.21-27].

23 липня 1853 р. оголошено судове рішення спочатку німецькою мовою, а потім українською. Заарештованих селян громади Бергомет було покарано таким чином: троє селян – 10 ударів палицями; 16 селян – 30 ударів палицями, а Олекса Думитро – 25 ударів палицями. Покарання відбувалося з грубим порушенням рішення суду. Наприклад, М. Юрчук одержав 30 ударів палицею, не витримавши, він висловився про несправедливість покарання, за це командир дивізіону звелів покласти знову арештанта на лаву і бити. Після закінчення покарання до громади звернувся окружний комісар Векс, закликаючи до покори і порядку, попереджаючи про наслідки, що чекають винуватців безпорядків. Серед покараних селян був уповноважений Т. Боднарюк, який висловився, що таке попередження окружного комісара – дурість. Ці слова були почуті ексекуторами. За вказівкою командира дивізіону і, знову ж таки, порушуючи рішення суду, Т. Боднарюк після одержаних 30 ударів був покараний ще 20 ударами палицями.

Після публічного покарання селян–чоловіків у приміщенні домініального управління була покарана Євдокія Думитро – дружина Олекси Думитра 25 ударами палицею.

З метою залякування населення під час здійснення покарання селян громади Бергомет були присутні майже всі зігнані туди жителі з Шипота, Бергомета, Мигови, Вижниці, Жадови, Слободи-Комарівців, Сторожинця. В тих громадах, звідки не з’явилися всі селяни, адміністративна влада розпочала розслідування. Про те, що Окружне управління боялося виступу селян під час покарання жителів громади Бергомет, свідчить той факт, що командир дивізіону тримав наготові солдатів і на цілу ніч були розставлені патрулі.

У рапорті командир 6-го дивізіону 31-го піхотного полку військовому командуванню у Чернівцях про тілесне покарання селян громади Бергомет застерігав, що селяни, “ставши на шлях непокори, вперто його тримаються, сподіваючись, що цісар вирішить справу на їх користь. Тому вони відступають тільки перед фізичною і військовою силою, якій підкоряються, але не з морального переконання, якого до цього часу досягти не вдалося” [318,с.31-32].

Законом від 15 листопада 1867 р. було внесено зміни і доповнення до кримінального процесу, а саме: якщо суд переглядав повторно справу, то зобов’язаний був ретельно вивчити попереднє рішення суду і лише тоді приступати до винесення нового. В більшості випадків суд

другої інстанції залишав перше рішення без змін.

Із зростанням національного руху українців та інших національностей Буковини посилювалося переслідування і покарання його активістів з боку австрійських органів влади, управління та судових органів. Система покарань була спрямована на залякування і виступала в різних формах (смертна кара, тілесне покарання, биття палицями, грошові штрафи). Якщо вид покарання визначався, то його межі – не завжди. Вид і розмір покарання залежали від соціальної приналежності злочинця і потерпілого. На прикладі виступу селян громади Бергомет потерпілі від свавілля поміщика селяни були оголошені злочинцями, а протиправні дії і безчинства поміщика були виправдані крайовою адміністрацією, Крайовим судом.

Подібні справи були розглянуті крайовим кримінальним судом із винесенням майже завжди однакового рішення: за виступ на захист своїх прав селян громад Драчинців Станівецького 21 травня 1868 р., Горошівців Заставнівського 9 липня 1868 р., Черногузів Вижницького 28 грудня 1868 р., Долішніх Станівців 29 травня 1869 р. Сторожинецького повітів тощо [159, с.1-40; 160, с.1-68].

До політичних злочинів зараховувалася і самовільна еміграція населення за межі імперії. Особливо яскраво це простежується на діях каральних органів щодо селян північних повітів Буковини у 1892 р., коли внаслідок жорстокої посухи і неврожаю сотні буковинців потайки втікали через кордон на територію суміжної Північної Бессарабії, а далі на південь цієї губернії і на Південь України [335.-С.175-200].

У зв'язку з цим еміграційним рухом Заставнівським і Кіцманським повітовими судами було розглянуто ряд справ як кримінальних, що були передані прокуророві Крайового суду. За "злочинні" порушення публічного спокою відповідно до § 63 Кримінального закону 1812 р. проведено слідство із застосуванням слідчого арешту, згідно з пунктами 2,3 § 75 кримінально-процесуальних правил заарештовано В. Глевка, К. Глевка з Васловівців, В. Пацаренюка з Самушина, П. Гудиму з Боянчука, І. Городинського з Горошови (Галичина), Я. Никоровича з Чорного Поток, В. Копана з Горошівців, Й. Кучера і Т. Найдю з Вікна, Т. Брендзея з Онута, І. Мехника з Ревного, М. Веренка з Киселева.

Проведений жандармерією і урядовими органами збір відомостей про причини еміграційного руху на Буковині у 1892 р. виявив дані, близькі до припущення, що цей рух, як і в Галичині, посилював, в першу чергу, русофільською пропагандою, яка велася серед сільського населення.

Носії цієї пропаганди, як зазначалося в повідомленні прокурора, розповідаючи недосвідченим селянам про важке становище сільського населення в Австрії, змальовуючи, які сприятливі умови нібито існували в Росії, агітували їх емігрувати до Росії [308, арк.4-6]. Такі дії були розцінені як ворожі, небезпечні для держави, як злочин проти

публічного спокою, отже, всі учасники-агітатори підлягали кримінальній відповідальності за злочин проти держави.

Насправді причиною еміграції були неврожай 1892 р., нестерпна залежність селян Буковини від багатіїв і лихварів, постійні нестатки, зубожіння. Настрої приреченості й відчаю, прохання дозволити виїхати за кордон у межі Російської імперії звучало у зверненнях до місцевих властей цього періоду [318, с.100-106]. В Державному архіві Чернівецької області зберігаються донесення поліції і урядовців начальству, в яких повідомлялося про загрозливе поширення еміграційних настроїв, що могло призвести до вилюднення сіл. У багатьох місцевостях кількість виїжджаючих досягла близько чверті всіх мешканців села [335.-С.183-200]. Якщо до цього додати, що місто Чернівці не могло поглинути більш-менш істотних контингентів тих, хто стояв на краю повного розорення, зрозуміло, чому тяжіння до переселення набуло такого розмаху. Не бачила якихось перспектив в освіті молодь, значна частина якої до того ж прагнула уникнути військової служби в цісарській армії.

Тогочасна преса звертала увагу на нерозривний зв'язок зубожіння з еміграцією за океан. Газета "Нова Буковина", зокрема, зазначала: "Незаможних селян спонукає до еміграції матеріальна нужда, великі податки, а найбільше – безробіття". Нема фабрик – і тому нема роботи" [165, арк.28-32]. Сповнений драматизму висновок: "...тут злидні, нужда і певна загибель. Еміграція – це втеча перед могутнім ворогом". Занепокоєння пошестю еміграції і її наслідками виявила й церква. Ще у 1901 р. греко-католицький єпископ писав до австрійського прем'єра: "Бажання емігрувати стало епідемією. Населення сотнями залишає свої села, продаючи за безцінь рухоме майно, щоб зібрати потрібні кошти для себе і сім'ї" [165, арк.50-51]. Подібні звернення і донесення місцевих урядовців, старост, поліції помітного успіху не мали. Реакція уряду зводилась здебільшого до циркулярів, у яких містились вимоги посилити контроль над додержанням порядку виїзду та діяльністю еміграційних агентів. Не змінили ситуації і судові процеси над деякими з них. Так, прокурор Чернівецької прокуратури повідомляв, що приступив до розгляду кримінальних справ, розпочатих Заставнівським і Кіцманським повітовими судами у зв'язку з еміграційним рухом на Буковині. За злочинне порушення громадського спокою згідно § 63 Кримінального кодексу 1852 р. прокурор запропонував судовому слідчому розпочати і провести слідство на місці із застосуванням слідчого арешту. Відповідно до п. 2, 3 § 75 вищеназваного законодавчого збірника було заарештовано: Василя Глевка і Кіраца Глевка з Васловівців, Василя Пацеренюка з Самушина, Петра Гудима з Боянчука, Івана Городинського з Горошови, Якова Никоровича з Чорного Поток, Василя Копана з Горошівців, Йосипа Кучеру і Танаска Найдю з Вікна, Танаска Брензая з Онута, Іллі Мехника з Ревної, Миколи Варенки з

Кисилева.

Прокурор стверджував, що в результаті розслідування про причини еміграційного руху до Росії висунуто припущення, що цей рух, як і в Галичині, пояснюється русофільською пропагандою. Прокурор вимагав від судового слідчого розслідувати детально причини еміграції. Одночасно він дав вказівку, якщо в ході слідства буде виявлено порушення закону про військовий призов, розслідування слід продовжити, щоб встановити відповідальне покарання [169, арк.1-12].

22 листопада 1896 р. в с. Репужинці Кіцманського пов. були заарештовані двадцять чоловік за агітацію еміграції до Канади. Проти них було розпочато кримінальну справу.

Австрійське законодавство до політичних злочинів відносило й страйковий рух. Масові виступи робітників розглядалися як порушення чинного законодавства. Так, 5 липня 1895 р. було затримано і засуджено до 8 днів арешту робітників бондарної майстерні. Причиною припинення роботи було намагання добитися підвищення заробітної плати, але справа набрала політичного забарвлення [160, арк.57].

За організацію страйку притягнутий до кримінальної відповідальності М. Руснак з села Самушина Кіцманського пов. Кримінальна справа розглядалася Заставнівським повітовим судом [162, арк.1-6].

Судова справа була порушена проти Домни Гаврилиці та Дем'яна Гаврилиці за § 197 карного закону, проти голови громади с. Горошівці Костина Гаврилиці за § 101 карного закону і проти всіх трьох за порушення закону від 7 квітня 1870 р. Їх звинувачували як організаторів страйку сільськогосподарських робітників с. Горошівці, а також за те, що використали громадську печатку для затвердження відозви із закликом до участі в страйку. 19 серпня 1905 р. Заставнівський повітовий суд прийняв рішення: за організацію та участь в страйку засудити до 5 днів арешту Г. Кирилюка, Д. Савчука, Д. Гаврилицю, В. Гуцула, І. Даскалюка, П. Копана, В. Костащука і визнати невинними І. Воронюка, К. Гаврилицю і Домну Гаврилицю [169, арк.6-8].

Під час страйків відбувалися сутички з поліцією. За повідомленням газети "Буковина" від 23 травня 1906 р. у Чернівцях сталася сутичка поліції зі страйкуючими. Було заарештовано одного із страйкуючих робітників, і всі страйкуючі рушили за поліцейським, що арештував робітника. На мості на Руській вулиці були збиті в одну купу всі учасники страйку, над'їхав ескадрон гусарів. Гусари кинулися на людей, рубаючи на всі боки. Поранено 6 осіб шаблями, коні покалічили 3 людей, а багато людей отримали поранення, падаючи з моста на залізницю вниз. Після страйку було проведено розслідування; організаторів і учасників покарано від 5 до 20 днів арешту. Ті ж, що завдали людям каліцтв, жодної відповідальності не понесли [318, с.184-186].

Австрійські поліцейські органи встановлювали таємний нагляд за іноземними діячами революційного руху, які не складали суспільну небезпеку для конституційної Австрії, але їхнє перебування на Буковині викликало певну тривогу. Так, наприкінці березня 1912 р. на Буковину завітав визначний діяч революційного національно-визвольного руху в Україні, письменник і журналіст, член ЦК УСДРП Володимир Винниченко, якого зустрічали на залізничному вокзалі студенти Чернівецького університету. Він прибув зі Львова на Другу крайову конференцію української секції Буковинської соціал-демократичної партії. В.Винниченко був добре знайомий з журналістом, письменником, соціал-демократом Левом Юркевичем, який керував видавництвом літературно-наукового й громадського журналу "Дзвін". Він мав певні зв'язки з Буковиною, зокрема с. Лука Заставнівського повіту, інколи в літній час прибував туди на відпочинок. Саме до нього і прибув влітку 1913 р. В.Винниченко з дружиною і проживав там деякий час. За Винниченком постійно вівся таємний нагляд з боку австрійських жандармських органів [387, с.120-125].

Отже, кримінально-процесуальне законодавство Австрійської частини імперії, що було чинним на Буковині, чітко розмежовувало види злочинів і адміністративних проступків, поняття стадій злочину, співучасті, пом'якшуючих і обтяжливих обставин. Серед злочинців за суспільною небезпекою на першому місці були державні: заснування таємних організацій, участь у виступах проти існуючого ладу, незаконна протидія застосуванню законів органами влади і управління. На рівні державних були злочини проти релігії. Значна увага приділялася злочинам проти власності й особи.

Кримінально-процесуальне законодавство передбачало для політичних злочинців такі види покарань: смертна кара, тюремне ув'язнення, арешт, обмеження в правах, штраф. Метою покарання було залякування. Найбільш суворо каралися особи, які скоїли державні (політичні) злочини, злочини проти релігії, проти власності. Одночасно спостерігалось намагання побудувати каральну систему з урахуванням особистості злочинця і скоєного ним злочину.

Кримінальний процес базувався на принципах змагальності, незалежності слідчого від прокурора, незмінності суддів, допуск адвоката на стадії попереднього слідства. Попереднє слідство велось по справах про тяжкі злочини, в усіх інших випадках дізнання проводив прокурор. Суддя мав право дозволити чи заборонити участь адвоката по справі.

Звинувачувач і підсудний (або його захисник) мали рівні процесуальні права, але судам належало право і разом з цим вони мали обов'язок самостійної діяльності з розслідування справи в рамках поданого звинувачення.

Особливістю кримінального судочинства було право приєднання до прокурора як звинувачувача потерпілого від злочину. В суді діяв

принцип вільної оцінки доказів.

Кримінальні, як і цивільні, суди на Буковині були дуже дорогими і часто недоступними для найбідніших верств населення. Справи в судах вирішувалися здебільшого на користь багатих, заможніших громадян, або ж осіб, що займали поважні посади.

На Буковині діяв Кримінальний кодекс Австрійської імперії, який передбачав застосування смертної кари та інших жорстоких заходів покарання. Особливо суворими були покарання за політичні злочини. Кримінально-процесуальне законодавство передбачало скорочене судочинство при розгляді політичних злочинів, маючи за мету швидку розправу з особливо небезпечними для Австрійської імперії особами: учасниками національно-визвольних рухів, членами політичних партій і громадських організацій.

Характерним проявом боротьби Австро-Угорської монархії проти політичних злочинів було посилення переслідування австрійськими судами і адміністративними властями москвофілів за їх проросійську пропаганду, особливо перед Першою світовою війною. Так, у грудні 1913 р. була арештована сім'я відомих на Буковині москвофілів Геровських "за державну зраду". Їх помістили в штрафний ізолятор Крайового суду. Мав відбутися показовий суд, як це мало місце в Закарпатті на Галичині. Однак, підкупивши тюремного наглядача М. Непіта, їм вдалося втекти і перебратися в Росію.

З початком Першої світової війни серед 10 чиновників канцелярії Чернівецького губернатора брата Геровські займали посади: Олександр став чиновником для особливих доручень, а Олексій – перекладачем [374. – 1914.- 10 червня].

На завершення зазначимо, що в цілому по всіх видах судових справ обсяг судочинства на Буковині у зазначений період зростав з кожним десятиліттям. Якщо, приміром, у 1852 р. в судах Буковини було розглянуто 24464 справи, то у 1868 р. – 109791 (ріст у 4,5 рази), 1895 р. – 340692 (ріст у 3,1 рази) і т.д. Зокрема, у 1895 р. у Чернівецькому повітовому суді було розглянуто 53,8 тис. Справ, Вижницькому – 35,4 тис., Сторожинецькому 28,0 тис., Серетському – 26,8 тис., Садгірському – 25,7 тис., Кіцманському – 16,8 тис., Заставнівському – 15,2 тис., Путилівському – 11,9 тис., Станівецькому – 10,2 тис., Селятинському – 9,1 тис., а всього по північній частині краю – 232,9 тис. (68,4 %) [375.-1870.- 27 лютого]. Звичайно, не всі позови, що приймалися до провадження, розглядалися того ж року, частина переносилася на наступний рік (від 3 до 6%). З усіх кримінальних справ, що розглядалися в судах Буковини, вироки про тюремне ув'язнення виносилися по 8-9% справ, а враховуючи апеляції – дещо менше – 7-8%.

У міру підвищення рівня цивілізованості суспільства дещо скорочувалася питома вага грубих порушень громадського порядку, нанесення тілесних ушкоджень на побутовому рівні, зате

підвищувалася питома вага політичних злочинів і проступків. І тут суд традиційно стояв на охороні існуючого режиму аж до розпаду Австро-Угорської імперії.

ВИСНОВКИ

У наш час спостерігається інтерес до минулого держави і права. Дослідники прагнуть осягнути те, що було, розширити поле пошуку істини у тих сферах, які раніше були недоступними або обмеженими для вивчення. Це дає змогу уявити широкий, багатоаспектний та суперечливий процес розвитку суспільства. Звернення пізнавальної історико-юридичної думки до минулого, до державно-правових систем різних історичних періодів збагачує духовною культурою історію правознавства, робить її одним з важливих факторів загальної культури людства.

Минуле утримує в собі значний потенціал, який нерідко визначає актуальні зміни в державотворенні та законодавстві. Цей соціальний механізм у спеціальній літературі відображається категорією “традиція”. Ось чому нерідко йде мова про традиції державно-правового змісту. Наприклад, в Австрійській (Австро-Угорській) імперії загальне право традиційно вироблялося судами впродовж століть, багатьох десятиліть, зокрема у кінці XVIII – на початку XX ст., коли Буковина входила до складу цієї багатонаціональної держави.

Австрія приєднала Буковину, скориставшись ослабленням Туреччини в ході російсько-турецької війни, за правом сильного. В перші роки після приєднання було впорядковане адміністративне управління, покращилось судочинство, згодом почалися соціально-економічні реформи.

Внаслідок реалізації указів про судочинство в домініях регіонів розвинутого панщинно-фільваркового господарства була значно обмежена судова влада поміщика над селянами, що відповідало задуму властей. На Буковині ж завдяки цим указам поміщики отримали, хоч і в урізаному вигляді, ті права над селянином, яких до цього часу не мали. Зокрема, судова влада поміщиків могла реалізовуватись через мандаторів – формально державних чиновників, які фактично повністю залежали від поміщиків.

Перехід від переважно державних форм експлуатації і типу держави (де все судочинство зводилося до звичаєвого права, а закони – до князівських указів) до суспільства, де були чинними закони, де сформувалася правова система, розвинулося судочинство, не могло не вплинути на деяке покращення в становищі всіх категорій населення.

В першій половині XIX ст. судова система на Буковині залишалася в основному без змін. Всі суди поділялися на шляхетські, духовні та міські. Селяни були підсудні домініальним судам. Поміщики мали судову владу як над сільськими громадами, так і над селянами. Посередником між поміщиком і громадою був вїйт, якого призначав поміщик з трьох кандидатів. Вїйт і присяжні з селян розглядали всі цивільні спори. Судом другої інстанції для домініальних судів був

повітовий суд.

Зміни в системі державного механізму після революції 1848 р. торкнулися і системи судів. У відповідності до австрійського Положення про суд 1849 р. судова влада відокремлювалася від законодавчої і оголошувалася незалежною. Станові суди були замінені загальними судовими установами для всіх станів. Вводилися повітові, повітові колегіальні, окружні, крайові суди і Вищий апеляційний суд у Львові для всієї Галичини і Буковини. Вищою судовою інстанцією в державі був Верховний судовий касаційний трибунал.

Крім загальних судів існували спеціальні суди: військові, промислові, комерційні. Справи про злочини, за які передбачалося покарання більше як на п'ять років ув'язнення, розглядалися в крайових судах. Утворювалися суди присяжних (мужів довір'я), а для розгляду дрібних цивільних справ – мирові суди. Присяжними і мировими суддями могли бути особи, які відповідали вимогам майнового, вікового та освітнього цензів.

На початку ХІХ ст. на Буковині повністю утверджується австрійська система права.

У другій половині ХІХ ст. відбулися значні зрушення в соціально-економічному розвитку західноукраїнських земель, у т.ч. й Буковини. Домінуючими тут поступово стали капіталістичні відносини. Зміни в системі державного апарату торкнулися і органів суду. Відповідно до нового законодавства верховна судова влада, тобто право помилування, пом'якшення покарання та звільнення від судового переслідування, належала монарху, причому всі суди повинні були діяти від його імені. Це зумовлювалося прагненням скасувати вотчинний суд, який діяв від імені окремих феодалів, ліквідувати самоврядні міські суди, перетворити усі суди на державні і, отже, змінити державну владу і домінуючу роль панівної частини населення.

Крім загальних судів, на Буковині збереглися і спеціальні суди (військові, промислові, торгові тощо), що було відступом від буржуазно-демократичного принципу рівності перед законом. Усі суди вважалися незалежними, вони повинні були приймати тільки об'єктивні і справедливі рішення. Проте це нерідко залишалося лише побажанням

В 1849-1850 рр. при окружних судах була введена посада прокурора. З метою захисту матеріальних інтересів держави в судах була організована спеціальна фінансова прокуратура. Вона створювалася для здійснення нагляду за законністю діяльності державних установ і фізичних осіб, участі в розгляді судових справ, нагляду за судами, слідством та місцями ув'язнення. На чолі прокуратури стояв генеральний прокурор при Верховному судовому і касаційному трибуналі, який підпорядковувався в своїй діяльності безпосередньо міністру юстиції. При вищих крайових судах було засновано посади старшого прокурора, а при окружних судах –

державного прокурора.

Ще у 1781 р. для захисту інтересів громадян на Буковині було засновано адвокатуру, яка повинна була обслуговувати все населення краю, але захищала здебільшого інтереси панівних верств.

У 1867 р. в результаті угоди між австрійським урядом і угорськими магнатами багатонаціональна абсолютистська Австрійська імперія перетворилася в дуалістичну конституційну Австро-Угорську монархію. Формально проголошувалася рівноправність народностей, окремим історичним краям надавалася певна автономія (наприклад, створення Галицького та Буковинського крайових сеймів та інших органів крайового й місцевого самоврядування). Це мало позитивний вплив і було поштовхом для піднесення політичної активності на західноукраїнських землях. Але новий конституційний устрій не усунув національні суперечки в цих регіонах.

Після включення західноукраїнських земель до складу Австрії було вжито заходів до уніфікації права шляхом зміни чинного законодавства на австрійське й здійснення на його основі судочинства. Правові положення, обов'язкові в Галичині (до якої у 1786-1849 рр. входила Буковина), містилися у спеціальних збірниках, що включали "накази і закони для всіх", "вироки", "мандати" та інші правові акти. Всі вони друкувалися німецькою мовою (у 1827-1861 рр. було видано "Провінціальний звід законів", згодом названий "Загальний вісник місцевих законів", у 1866-1918 рр. публікувався "Вісник законів та місцевих розпоряджень Королівства Галиції" німецькою, польською та українською мовами). Робота щодо уніфікації права активізувалася в останній чверті XVIII ст., проте західноукраїнські землі нібито стали місцем апробації нового законодавства. В той час австрійська система права вже поділялася на галузі, а тому цивільний, кримінальний і процесуальний кодекси розроблялися окремо. 1797 р. затверджено і введено в дію спочатку у Західній, а згодом і в Східній Галичині новий Цивільний кодекс, що змінив польське цивільне законодавство та заклав основи цивільного законодавства. Досвід його застосування було узагальнено і, 1 січня 1812 р. на території Австрійської імперії введено в дію новий Цивільний кодекс, що являв собою модернізований варіант попереднього кодексу. На Буковині Цивільний кодекс введено з 1 лютого 1816 р. Він був результатом компромісу феодального і буржуазного права, причому деяка перевага надавалася першому. Так, австрійським цивільним законодавством були закріплені найважливіші правові інститути феодальної власності. Власниками землі продовжували залишатися поміщики. Податки з цих земель були значно нижчими, ніж з так званих рустикальних земель, що перебували у спадковому користуванні селян.

Після скасування феодальних відносин в Австрії відбувається поживлення як внутрішньої, так і зовнішньої торгівлі, у зв'язку з чим виникла потреба в розробці Торгового кодексу, який прийнято 1862 р.

Ще під час підготовки Цивільного кодексу комісія працювала над створенням Цивільно-процесуального кодексу. Його прийнято 1781 р., а з 1784 р. він став чинним на Буковині. Через деякий час до цивільно-процесуального кодексу були внесені зміни і доповнення; дію нового варіанта кодексу поширено на Буковині в 1807 р. У 1825 р. розроблено проект нового цивільно-процесуального кодексу, але його не було запроваджено. Пізніше з цього проекту були введені в дію окремі положення (адвокатська ординація 1849 р., закон про компенсацію судів 1852 р.). Новий Цивільно-процесуальний кодекс затверджено 1895 р. і введено в дію 1898 р. Кодекс був досить прогресивним і базувався на буржуазно-демократичних принципах судочинства: усності, гласності та змагальності сторін. Доповненням до кодексу було досить об'ємне (402 статті) Положення 1896р., про екзекуції, в якому детально регулювався порядок виконання судових рішень у цивільних справах і судових вироках в кримінальних справах.

Окремі положення Цивільного кодексу було замінено наприкінці першої половини ХІХ ст. надзвичайними урядовими актами – “новелами”. Це стосувалося окремого розширення прав жінок і позашлюбних дітей, подальшого розвитку зобов'язального права.

У сімейному праві Австрії зберігався церковний шлюб. Із норм місцевого звичаєвого права діяла норма, відповідно до якої за кожним із подружжя зберігалось право користування усім майном. Така норма певною мірою була поширена і в селянському середовищі.

Поряд з Цивільним кодексом на Буковині і в Галичині з 1885 р. діяв Кодекс вексельного права 1763 р., нормами якого регулювалися питання кредиту.

Робота над кодифікацією кримінального права розпочалася в Австрії ще в другій половині ХVІІІ ст. 1768 р. прийнято Кримінальний кодекс. Він складався з двох частин, де перша регулювала процесуальне, а друга – матеріальне право. Процес з кримінальних справ носив інквізиційний характер, а сама система покарань була дуже жорстокою. Цей кодекс діяв в Галичині в частині матеріального права, а з 1774 р. як в Галичині, так і на Буковині в частині процесуального права. У 1787 р. прийнято новий Кримінальний кодекс, який містив положення, характерні для буржуазного права: скасовувалася смертна кара (її могли застосовувати лише надзвичайні суди), злочини поділялися на політичні (розгляд їх був компетенцією адміністративних органів) і кримінальні, що розглядалися судами. У 1797 р. в Галичині і на Буковині як експеримент запроваджено Кримінальний кодекс, який підготував австрійський юрист Зонненфельд. У 1803 р. цей кодекс з незначними змінами проголошувався чинним для всієї Австрії. Він складався з двох частин. Перша характеризувала злочини, друга – тяжкі проступки. Кожна з частин, в свою чергу, поділялася на два розділи, один з яких обіймав норми кримінального матеріального права, а другий – норми процесу.

У 1852 р. видається нова редакція цього кодексу.

У Кримінальному кодексі 1852 р. відмовилися від поділу на злочини та тяжкі поліцейські проступки і запровадили поділ на злочини (ст. 1-232) і проступки (ст. 233-532). Знову вводилася смертна кара, широко використовувалося тюремне ув'язнення. За проступки кодекс передбачав грошові стягнення, арешт до шести місяців, тілесні покарання, заборону проживання в певній місцевості тощо. Тілесні покарання були офіційно скасовані законом від 15 листопада 1867 р., але на Буковині продовжував діяти патент від 20 квітня 1854 р., стаття 11 якого поряд з арештом передбачала биття палками. Кримінальний кодекс був доповнений військовим кримінальним кодексом, який посилив відповідальність військовослужбовців за державні злочини.

Частина Кримінального кодексу 1803 р., яка регулювала кримінальний процес, діяла до 1853 р. В тому році був прийнятий окремий закон про кримінальне судочинство, який запроваджував гласність, але не допускав будь-якої участі громадськості в процесі, більшість справ про проступки передано на розгляд органів поліції.

Кримінально-процесуальний кодекс 1853 р. суперечив основним буржуазно-демократичним принципам і у 1869 р. його доповнено законом про суди присяжних, а у 1873 р. приймається новий Кримінально-процесуальний кодекс, який проіснував з незначними змінами аж до розпаду Австро-Угорщини. Цей кодекс складався з 27 розділів, які поділялися на 494 статті. Він запроваджував усність і гласність процесу, суд присяжних, проводив ідею вільної оцінки доказів за внутрішніми переконаннями суддів. У 1912 р. введено в дію військовий кримінально-процесуальний кодекс.

Кримінальний процес був таємний, письмовий з формальною оцінкою доказів. В інтересах швидкої розправи з особливо небезпечними для поміщиків особами кодекс передбачав скорочене судочинство і введення так званих наглих судів. Їх вироки вважалися остаточними і виконувалися не пізніше, як через 24 год. після моменту їх винесення. Смертна кара – єдине покарання, яке застосовувалося цими судами.

Під час проведення буржуазних реформ в судах Буковини введено нову систему діловодства. Судові витрати, встановлені в усіх інстанціях, мали за мету зменшити кількість фіктивних позовів, сприяти добровільному виконанню сторонами своїх зобов'язань, повернути державі частину витрат, пов'язаних з процесом судочинства.

Питання процесуального права регулювали Закон про компетенцію суду 1852 р. та Закон про судочинство по безспірних справах 1854 р. Останній за своїм змістом та обсягом фактично являв собою кодекс, який регулював питання спадкоємства і опіки.

Процесуальне право не породжувалося матеріальним правом, не було його вторинним утворенням, а складало самостійну систему. Кримінальне, цивільне право тісно перепліталось з процесуальним,

тому застосування основних норм в процесі судочинства відбувалося спільно.

Правозастосувальна діяльність держави була розрахована на забезпечення безперечної реалізації всієї сукупності правових норм. Окремі види процесу мали свої особливості. Так, в межах кримінального процесу застосовувалися норми цивільного права (повернення майнової шкоди, нанесеної злочином).

Австрійська імперія проводила на Буковині політику процесуального примусу. Ця діяльність оберігалася нормами матеріального права шляхом встановлення специфічного складу правопорушень (кримінальних злочинів і адміністративних) і застосуванням відповідних засобів юридичної відповідальності.

Спрямованість цивільного та кримінального процесів на реалізацію правовідносин визначала сутність предмету доказу, в який входили обставини, необхідні для вирішення питання про вину і покарання. Вивчення взаємозв'язку права і процесу передбачало, перш за все, пошуки оптимальних форм реалізації правовідносин та покарання.

Покарання як необхідність досягало своєї кінцевої мети – залякування. Судячи з роз'яснень щодо застосування кримінального законодавства, покарання із міри репресивної перетворювалося в міру попереджувальну.

Судові процеси на Буковині наприкінці XVIII - на початку XX ст. були досить дорогими і нерідко недоступними для незаможних мешканців краю. Судочинство здійснювалося переважно в інтересах заможних жителів краю, нерідко допускалися грубі порушення чинного законодавства, підкуп суддів. Про це свідчать заяви, листи у вищі судові інстанції з проханням перегляду справ.

Біднота краю нерідко не могла захистити свої інтереси навіть через суд, хоча процесуальна форма забезпечувала обов'язкове виконання вимог закону і здійснення правосуддя при суворому дотриманні судом законності і процесуальних норм. Судочинство здебільшого велося незрозумілою для більшості українців і румунів німецькою мовою, і лише з 1902 р. став можливим розгляд частини справ в суді крайовими мовами.

У цілому розвиток державно-правових відносин на буковинському відтинку українських земель у досліджуваний період мав неоднозначний, суперечливий характер: були у ньому і прогресивні зрушення, вироблення більш цивілізованих правових норм, та мало місце і тривале консервування реакційних невідповідних новій епосі елементів. Творче, критичне переосмислення історичного досвіду правовідносин минулого на теренах буковинського краю – нині складової частини суверенної Української держави – може мати як пізнавальне, так, можливо, і деяке прикладне значення у напрямку розвитку і зміцнення сучасної державно-правової системи України.

У найбільш загальному вигляді цей історичний досвід у галузі суду й судочинства в досліджуваному регіоні підказує нам наступне:

- зі зміною суспільного ладу в країні слід оперативно й послідовно здійснити судову реформу відповідно до нових потреб суспільства, рішуче відмовитися від віджилих норм права і форм судочинства, що захищали попередню систему;
- суд повинен бути самостійним, незалежним від побічних корисливих впливів і керуватися лише законом;
- першочерговим завданням судової системи повинен бути захист конституційного ладу країни, прав і свобод її громадян;
- порушення законів обов'язково повинно тягнути за собою покарання.

Водночас слід ширше застосовувати непенітенціарні форми покарання, дбати про те, щоб тюрма повертала суспільству не злочинців-рецидивистів, а правослухняних громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **Неопубліковані джерела архівних фондів**

Державний архів Чернівецької області.
Буковинська окружна управа 1786-1853. Фонд 1.
Опис 1.

1. Циркуляри і директивні вказівки Галицького губернаторства, 1782.-Спр.356.-Арк. 1-93.
2. Копія указу Йосифа II про порядок оплати судових витрат в м. Чернівці, Сереті, Сучаві, 1786.-Спр. 8.-Арк. 1-14.
3. Циркуляри і вказівки Галицького губернаторства,1786.-Спр.696.-Арк. 1-186.
4. Вказівки Галицького губернаторства, 1787.-Спр. 9.- Арк. 1-3.
5. Указ австрійського імператора Йосифа II і циркуляри Галицького губернаторства, 1787.-Спр. 44.-Арк. 1-5.
6. Інструкції і директивні вказівки Галицького губернаторства про роботу судових органів, 1787-Спр. 45-Арк. 1-13.
7. Розпорядження Галицького апеляційного суду, 1787.-Спр. 46.-Арк. 1-21.
8. Укази австрійського імператора Йосифа II про компетенцію судів в Галичині, 1787.-Спр. 47-Арк. 1-21.
9. Матеріали про створення кримінальних і цивільних судів на Буковині , 1787- Спр. 89-Арк. 1-81.
- 10.Директивні вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1787-Спр. 873-Арк. 3-17.
- 11.Циркуляри,накази і директивні вказівки Галицького губернаторства про порядок ведення судочинства в Галичині, про розірвання шлюбів, заборону азартних ігор, 1788-1789.-Спр. 178- Арк. 1-56.
- 12.Указ австрійського імператора Йосифа II про компетенцію гірничих судів, 1789.-Спр. 177-Арк. 2-4.
- 13.Директивні вказівки і циркуляри Галицького суду про мету судочинства, 1789-Спр. 179-Арк. 1-24.
- 14.Матеріали про відміну військового податку для жителів Буковини, 1789.-Спр. 207.-Арк. 1-172.
- 15.Указ імператора Леопольда II про порядок обжалування рішень суду , 1790.-Спр. 235.- Арк. 1-6.
- 16.Листування з Галицьким губернаторством, 1790.-Спр. 236.-Арк. 1-15.
- 17.Листування з Галицьким губернаторством про обов'язкову присутність представників магістрату м. Чернівці на засіданнях кримінального суду, 1790.-Спр. 236. –Арк. 1-15.
- 18.Циркуляри Галицького губернаторства, 1792.-Спр. 356.-Арк. 1-93.
- 19.Циркуляри Галицького губернаторства, 1792-Спр. 368-Арк. 1-53.
- 20.Циркуляри Галицького апеляційного суду, 1792.-Спр.408.-Арк. 1-10.

21. Вказівки Галицького губернаторства про компетенцію поміщицьких судів, 1793.-Спр. 1460-Арк. 1-73.
22. Листування з Галицьким губернаторством і циркуляри суду, 1796-Спр. 694.-Арк. 1-8.
23. Директивні вказівки Галицького губернаторства, 1796.-Спр.696-Арк. 1-186.
24. Матеріали про розгляд справ селян проти поміщиків общин Буковини і орендарів про захоплення поміщиками землі, про побої, вигін худоби, 1797-Спр. 829- Арк. 1-95.
25. Директивні вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1797.-Спр. 872.-Арк. 1-146.
26. Справи про встановлення порядку ведення судочинства в домініях Буковини, 1798-Спр. 882-Арк. 1-17.
27. Директивні вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1798.-Спр. 883.-Арк. 1-110.
28. Циркуляри Галицького губернаторства, 1802.-Спр. 1188- Арк. 1-9.
29. Витяги із вказівок Галицького губернаторства, 1804.-Спр. 1355.-Арк. 1-26.
30. Директивні вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1804-1805.-Спр. 1455-Арк. 1-56.
31. Директивні вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1804-1805.-Спр. 1460-Арк. 1-73.
32. Директивні вказівки Галицького губернаторства, 1805.-Спр. 1474.- Арк. 1-72.
33. Директивні вказівки Галицького губернаторства, 1805-Спр. 1475-Арк . 1-52.
34. Директивні вказівки Галицького губернаторства, 1806.- Спр. 1655- Арк. 1-24.
35. Вказівки Галицького губернаторства про порядок використання фондів магістрату та судочинство, 1807-1808.- Спр.1901-Арк.1-208.
36. Директивні вказівки про порядок проведення судочинства на Буковині, 1809-1829-Спр.2077-Арк.1-107.
37. Директивні вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1811.-Спр. 2595-Арк. 2-8.
38. Указ про стягання податків, 1813.-Спр. 207.-Арк. 1-172.
39. Директивні вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1813.-Спр. 2761.-Арк. 1-39.
40. Директивні вказівки Галицького губернаторства про порядок проведення судочинства в армії, 1813-Спр. 2774-Арк.1-149.
41. Циркуляри Галицького губернаторства, 1814-Спр. 2863-Арк. 1-118.
42. Листування з Галицьким губернаторством, 1816.-Спр. 3020.-Арк. 1-18.
43. Листування, циркуляри про використання латинського перекладу Положення про судочинства, 1816.- Спр. 3272.-Арк. 1-18.
44. Витяги із постанов Придворної канцелярії, 1818.-Спр. 3474.Арк.1-7.

45. Директивні вказівки Галицького губернаторства, 1818.- Спр. 7990.- Арк. 1-18.
46. Директивні вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1819.- Спр. 3665- Арк. 1-117.
47. Справа про стягнення заборгованості по судових витратах з поміщиків громади Банилова, 1823-1825.-Спр. 4389.-Арк. 1-65.
48. Вказівки Галицького губернаторства, про компетенцію поміщицьких судів, 1832.-Спр. 5929-Арк. 1-3.
49. Вказівки Галицького губернаторства, про компетенцію поміщицьких судів, 1842- Спр. 7989- Арк. 1-2.
50. Циркуляр Галицького губернаторства про створення нових повітових судів на Буковині, 1842.-Спр. 7990.-Арк. 1-2.
51. Указ імператора Франца Йосифа II про порядок призначення присяжних суду, 1849.-Спр. 9494- Арк. 1-24.
52. Директивні вказівки Галицького губернаторства про оплату судових витрат, 1910-1914.-Спр. 61.-Арк. 1-12.
53. Витяги з постанов Придворної канцелярії і вказівки Галицького губернаторства, 1818.-Спр. 3474.-Арк. 107.
54. Вказівки Галицького губернаторства, 1820.-Спр. 3801.-Арк. 1-10.
55. Вказівки Галицького губернаторства, 1820.- Спр. 3861.-Арк. 1-10.
56. Циркуляри Галицького губернаторства про порядок судочинства з кримінальних справ, 1821.-Спр. 3994.-Арк. 1-17.
57. Циркуляри Галицького губернаторства з питань судочинства, 1821.- Спр. 3995.-Арк. 1-30.
58. Циркуляри Галицького губернаторства, 1821.-Спр. 3996.-Арк. 1-32.
59. Циркуляри Галицького губернаторства про порядок судочинства з кримінальних справ, 1822.-Спр. 4166.-Арк. 1-2.
60. Вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1822.-Спр. 4204.- Арк. 1-49.
61. Вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1825.-Спр. 4717.- Арк. 1-21.
62. Директивні вказівки Галицького губернаторства, 1833.-Спр. 6121- Арк. 1-68.
63. Циркуляри Галицького губернаторства, 1836.Спр.6815.-Арк. 1-91.
64. Циркуляри Галицького губернаторства, 1836.-Спр. 6893.-Арк. 1-36.
65. Циркуляри Галицького губернаторства, 1836.-Спр.6894.-Арк. 1-10.
66. Вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1836.-Спр. 6895.- Арк. 1-36.
67. Циркуляри Галицького губернаторства, 1836.- Спр. 6896.-Арк. 1-29.
68. Вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1837.-Спр.7061.- Арк. 1-36.
69. Листування з Галицьким губернаторством, 1837.-Спр. 7071-Арк. 1-27 зв.
70. Вказівки і циркуляри Галицького губернаторства, 1838.-Спр. 7283.- Арк. 1-41.

- 71.Циркуляр Галицького губернаторства про порядок введення судочинства, 1840.-Спр. 7570.- Арк. 1-4.
- 72.Циркуляри Галицького губернаторства і постанови Вищого апеляційного суду, 1848.-Спр. 8668.-Арк. 1-26.
- 73.Вказівки і циркуляри Галицького губернаторства про порядок вирішення земельних спорів, реорганізацію судочинства, 1848.-Спр. 9157.-Арк. 1-30.
- 74.Директивні вказівки Галицького губернаторства про порядок діловодства в цивільних і кримінальних судах, 1848.-Спр. 9202.-Арк. 1-30.
- 75.Циркуляр Галицького губернаторства про поміщиків за порушення порядку судочинства, 1849.-Спр. 9870.-Арк. 1-2.

Опис 2

- 76.Листування з Кримінальним судом про вибори присяжних засідателів, 1807-Спр.340.-Арк.1-22.
- 77.Циркуляри і листування Кримінального суду Буковини, 1826.- Спр. 1287.-Арк.-1-10.
- 78.Постанови апеляційного суду в Галичині, 1844.-Спр. 2676.-Арк. 1-4 зв.
- 79.Постанова апеляційного суду про становлення строків розгляду в судах справ про порушення права спадкування, 1853- Спр.2676.-Арк . 1-2 зв.

Опис 4

- 80.Листування з Галицьким апеляційним судом, 1862.- Спр. 1209.- Арк. 1-20.

Опис 5

- 81.Постанови Галицького апеляційного суду, 1787.- Спр. 6.- Арк. 1-5.
- 82.Постанови Галицького апеляційного суду, 1787.- Спр. 7. – Арк. 1-25.
- 83.Постанови Галицького апеляційного суду, 1827.- Спр. 210.- Арк. 1-8.

Виконавчий комітет Буковинського сейму 1861-1918. Фонд 2.

Опис 1.

- 84.Відомості про видачу грошової допомоги за рішенням суду, 1876.- Спр. 73 .- Арк. 1-3.
- 85.Листування з Галицьким апеляційним судом, 1878.- Спр. 181.- Арк. 1-18.
- 86.Доповіді, протоколи, закони сейму Буковини, 1896.- Спр. 258.- Арк. 1-199.

Буковинська крайова управа 1854-1918. Фонд 3.

Опис 1.

- 87.Повідомлення Міністерства юстиції про створення Крайового суду в Чернівцях, 1853.-Спр. 80.-Арк.1-3.
- 88.Повідомлення про реорганізацію судів на Буковині, 1853.-Спр. 81.- Арк.1-4.
- 89.Накази Міністерства юстиції про порядок прийняття присяги службовцями суду, 1855.-Спр.787.-Арк.1-4.

90. Листування з Вищим крайовим судом про комплектування штату окружних судів, 1857-1858.-Спр. 1219.-Арк.1-14.
91. Листування з Міністерством внутрішніх справ про необхідність судової реформи на Буковині, 1858.-Спр. 1278.-Арк. 1-71.
92. Матеріали про створення нових повітових судів на Буковині, 1858.-Спр. 10867.- Арк. 1-54.
93. Накази Міністерства внутрішніх справ, 1861.-Спр. 1784.-Арк.1-97.
94. Накази Міністерства внутрішніх справ, 1861.-Спр. 1785.-Арк.1-122.
95. Повідомлення Крайового суду, 1862.-Спр. 1862.-Арк.1-5.
96. Статистичні звіти про діяльність судів, 1864.-Спр. 2429.-Арк.-168.
97. Статистичні звіти про діяльність судів на Буковині, 1864-1866.-Спр. 2429.-Арк. 1-168.
- 97а. Статистичні звіти про діяльність судів на Буковині, 1864-1866.-Спр . 2813.-Арк. 1-157.
98. Листування з Президією Вищого крайового суду про створення окружних судів на Буковині, 1867.-Спр. 2962.-Арк.1-10.
99. Матеріали про повноваження повітових судів, 1870.-Спр. 3368.-Арк.1-2
100. Матеріали про зміну функцій повітових судів, 1870.-Спр. 3369.- Арк.1-4.
101. Листування з Міністерством внутрішніх справ про створення судів , 1874-1875.-Спр. 3936.-Арк.1-29.
102. Листування про розширення сітки судів на Буковині, 1881.-Спр. 4543.-Арк.1-4.
103. Листування з Галицьким апеляційним судом про перевірку кандидатів на посади в судах, 1889.-Спр. 5407.-Арк. 1-32.
104. Листування з Міністерством внутрішніх справ про розширення сітки судів на Буковині, 1892.-Спр. 5692.-Арк.1-11.
105. Листування з Міністерством внутрішніх справ про створення окружного суду в громаді Вашківці, 1892.-Спр.5693.-Арк.1-12.
106. Списки присяжних засідателів Крайового суду Буковини, 1893.-Спр. 5844.-Арк.1-28.
107. Листування з судовими управами про проект судової реформи на Буковині, 1895.-Спр. 6467.-Арк. 1-2.
108. Накази Вищого крайового суду, 1895.-Спр. 6468.-Арк.1-11.
109. Повідомлення Міністерства внутрішніх справ про компетенцію повітових судів, 1897.- Спр.7052.- Арк. 1-5.
110. Листування з Міністерством внутрішніх справ і Вищим крайовим судом про відкриття повітового суду в громаді Вашківці, 1898.- Спр. 7355. - Арк. 1-9.
111. Рішенням сейму Буковини про клопотання перед урядом про відкриття Вищого крайового суду в Чернівцях та відкриття повітових судів, 1899.-Спр. 7696.- Арк. 1-3.
112. Копія наказу Міністерства внутрішніх справ про порядок призначення лікарів судової експертизи, 1899.-Спр. 7697.-Арк. 1-9.

113. Листування Чернівецької фінансової дирекції з повітовими управими, 1903-1904.- Спр. 9037.- Арк. 1-16.
114. Матеріали про проведення виборчої реформи на Буковині, 1903-1905.-Спр. 8825.-Арк.1-153.
115. Листування з Крайовим судом, 1913.-Спр. 12302.-Арк.1-13.
116. Повідомлення повітових судових органів про їх діяльність в період воєнних дій, 1914.- Спр. 12002.-Арк.1-21.
117. Листування з Крайовим судом, 1914.-Спр. 12054.-Арк.1-177.
118. Директивні вказівки Міністерства внутрішніх справ про порядок розгляду судових справ, 1914.-Спр. 13183.-Арк. 1-2.
Опис 2.
119. Директивні вказівки про порядок судових витрат за утримання арештованих, 1858.-Спр.2312.-Арк.1-75.
120. Директивні вказівки Вищого крайового суду, 1858-1860.-Спр.2323.-Арк.1-36.
121. Листування Вищого крайового суду про прийняття законів про прискорення розгляду судових справ, 1859.-Спр.2727.-Арк.1-3.
122. Листування про притягнення до відповідальності за образу особистості та побої, 1860.-Спр.3832.-Арк.1-63.
123. Циркуляри про порядок подання апеляцій, 1861.-Спр.3477.-Арк.1-4.
124. Циркуляри про порядок притягнення до відповідальності жандармів за порушення дисциплінарного статусу, 1861.-Спр.6989.-Арк.1-104.
125. Матеріали про порядок ведення домініального судочинства, 1862.-Спр.3794.-Арк.1-8.
126. Інструкція Вищого крайового суду про порядок організації виїзних засідань, 1871.-Спр.8374.-Арк.1-6.
127. Листування з Президією Вищого крайового суду, 1871.-Спр.8375.-Арк.1-6.
128. Листування з Президією Вищого крайового суду, 1877.-Спр.1816.-Арк.1-6.
129. Статут товариства присяжних суду м.Чернівці, 1879.-Спр.11639.-Арк.1-13.
130. Вказівки Міністерства внутрішніх справ,1880.-Спр.11880.-Арк.1-41
131. Вказівки Міністерства внутрішніх справ,1880-1886.-Спр.12046.-Арк.1-116.
132. Листування з Міністерством внутрішніх справ про порядок передачі засуджених російських підданих на території Буковини і австрійських підданих на території Бессарабії, 1881.-Спр.8455.-Арк.1-15.
133. Листування Міністерства внутрішніх справ про судову компетенцію військових установ, 1881.-Спр.12179.-Арк.1-9.

134. Перелік справ місцевих кооперацій, розглянутих Вищим адміністративним судом м.Відня, 1907-1911.-Спр.23787.-Арк.1-4.
 135. Наказ Міністерства внутрішніх справ про надання відомостей про підбір кадрів в суди, 1908.-Спр.24673.-Арк.1-2.
 136. Директивні вказівки про скорочення кількості видачі копій рішень суду, 1910.-Спр.268839.-Арк.1-6.
 137. Фінансові і статистичні звіти, 1912.-Спр.29068.-Арк.1-97.

Повітові суди. Фонд 4.

Опис 1.

138. Формулярні списки присяжних громад Буковини, 1913-Спр.2060.-Арк.1-4.
 139. Листування Крайового суду Буковини, 1914.-Спр. 2426.-Арк. 1-10

Дирекція поліції. Фонд 10.

Опис 1.

140. Звіти повітових судів, 1856.-Спр.36.-Арк. 1-4зв.
 Магістрат м. Чернівці. Фонд 39.
 Опис 1.

141. Списки службовців Крайового суду Буковини, 1913.-Спр.6277.-Арк.1-7.

Повітові суди. Фонд 283.

Опис 1.

142. Циркуляри Крайового суду, 1910-1911.-Спр. 189.-Арк. 1-115.

Крайовий суд Буковини. Фонд 115.

Опис 1.

143. Матеріали про діяльність суду, 1824.-Спр. 35.-Арк. 1-46.
 144. Листування з Президією про звільнення службовців суду, 1825.-Спр. 37.-Арк. 1-15.
 145. Матеріали про діяльність суду, 1826.-Спр. 40.-Арк. 1-19.
 146. Матеріали про штатний склад суду, 1826.-Спр.41.-Арк. 1-24.
 147. Звіти про кількість нерозглянутих справ, 1828.-Спр. 45.-Арк. 3-42.
 148. Звіти про кількість розглянутих справ, 1832.-Спр. 59.-Арк. 1-17.
 149. Циркуляри Галицького губернаторства, 1833.-Спр. 63.-Арк. 1-8.
 150. Статистичні звіти, 1850.-Спр. 164.-Арк. 1-54.
 151. Перелік неоголошених рішень суду, 1851.-Спр. 170.-Арк 1-19.
 152. Справа про накладання дисциплінарного стягнення на суддю Монсалію за зловживання службовим положенням, 1877.-Спр. 338.-Арк. 1-24.
 153. Матеріали про прийняття іспитів у службовців суду, 1877.-Спр. 344.-Арк.1-15.
 154. Директивні вказівки Міністерства юстиції, 1883.-Спр. 404.-Арк. 1-37.

155. Листування з Львівським апеляційним судом, 1883.-Спр. 405.-Арк. 1-12зв.
156. Циркуляри Галицького губернаторства, 1884.- Спр.423.- Арк. 1-16.
157. Справа на суддю повітового суду К.Войнаровського за образу відвідувачів суду, 1884.- Спр. 429 – Арк. 1-9.
158. Листування з Президією Вищого Крайового суду про призначення працівників суду, 1892. – Спр. 678. – Арк. 1-17.
159. Рапорти повітових судів, 1896. – Спр. 784.- Арк. 1-40.
160. Рапорти повітових судів, 1896. – Спр. 785.- Арк..1-68.
161. Циркуляри повітових судів, 1898. – Спр. 870.- Арк. 1-26.
162. Циркуляри повітових судів, 1898. – Спр. 871.- Арк. 1-31.
163. Проект внутрішнього розпорядку Крайового суду, 1900.- Спр. 1111.- Арк. 1-47.
164. Проект внутрішнього розпорядку Крайового суду, 1900. – Спр. 1112. – Арк. 1-29.
165. Листування з Президією Вищого крайового суду в Львові, 1901. – Спр. 1217–1223. – Арк. 1-286.
166. Документи про судові витрати, 1902. – Спр. 1231. – Арк. 1-34.
167. Статистичні відомості про діяльність судів Буковини, 1902. – Спр. 1396– Арк. 1-39.
168. Рапорти відділів Крайового суду і повітових судів про виділення коштів на осіб, за якими визнано право бідності, 1905. – Спр. 1484. – Арк. 1-14.
169. Доповідні записки, 1905. – Спр. 1485. – Арк. 1-30.
170. Справа про проходження судової практики, 1905. – Спр. 1505. – Арк. 1-12.
171. Справа про складання кваліфікаційних іспитів, 1905. – Спр. 1592. – Арк. 1-21.
172. Звіти судів, 1905. – Спр. 1619 – 1622. – Арк. 1-213.
173. Листування з Вищим апеляційним судом, 1912. – Спр. 2033.- Арк . 1-6.
174. Листування з Вищим апеляційним судом, 1912. – Спр. 2033.- Арк . 1-17.
175. Директивні вказівки, 1914. – Спр. 2297.- Арк. 1-12.
176. Директивні вказівки, 1914. – Спр. 2298.- Арк. 1-17.
177. Директивні вказівки, 1915. – Спр. 2299.- Арк. 1-23.

Опис 2.

178. Справа про призначення опікунства, 1807.-Спр. 91.-Арк.1-14.
179. Справа про оцінку майна, 1810.- Спр.96 –Арк. 1-34.
180. Справи про розірвання шлюбу, 1810.- Спр. 249. –Арк. 1-39.
181. Справа про сплату боргу по торговій угоді, 1812. – Спр.330. –Арк. 1-7.

182. Справа про боргу по торговій угоді, 1812. – Спр.331. –Арк. 1-14.
183. Справа про сплату боргу по торговій угоді, 1812. – Спр.332.-Арк.1-11.
184. Справа про сплату боргу по торговій угоді, 1812. – Спр.335. –Арк. 1-12.
185. Справа про сплату боргу по торговій угоді, 1813. – Спр.489.-Арк.1-17.
186. Справа про сплату боргу по торговій угоді, 1813. – Спр.490. –Арк. 1-30.
187. Справа про сплату боргу по торговій угоді, 1813. – Спр.491. –Арк. 1-24.
188. Справа про сплату боргу по торговій угоді, 1813. – Спр.492. –Арк. 1-18.
189. Справа про сплату боргу по торговій угоді, 1814. – Спр.495. –Арк. 1-10.
190. Справа про сплату боргу по торговій угоді, 1814. – Спр.496. –Арк. 1-9.
191. Справа про сплату боргу по торговій угоді, 1815. – Спр.498. –Арк. 1-14.
192. Справа про спадкування,1815. – Спр.785. –Арк. 1-42.
193. Справа про розірвання договору дарування в зв'язку з неоплатою векселів, 1816. – Спр. 905-908. –Арк.1-197.
194. Справа про неоплату по зобов'язанню,1816. – Спр.910. –Арк.1-21
195. Справа про неоплату по зобов'язанню,1816. – Спр.1292. –Арк.1-78.
196. Справа про неоплату по зобов'язанню ,1816. – Спр.1293. –Арк.1-14.
197. Справа про неоплату по зобов'язанню,1816. – Спр. 1294. –Арк.1-26.
198. Справа про неоплату по зобов'язанню,1816. – Спр.1295. –Арк.1-17.
199. Справа про неоплату по зобов'язанню,1816. – Спр.1297. –Арк.1-30.
200. Справа про неоплату по зобов'язанню,1816. – Спр.1298. –Арк.1-27.
201. Справа про неоплату по зобов'язанню,1816. – Спр.2010. –Арк.1-13.
202. Справа про неоплату по зобов'язанню,1816. – Спр.2011. –Арк.1-23.
203. Справа про неоплату по зобов'язанню,1816. – Спр.2012. –Арк.1-18.
204. Справа про неоплату по зобов'язанню,1816. – Спр.2017. –Арк.1-19.

205. Справа про неоплату по зобов'язанню, 1816. – Спр.2020. –Арк. 1-17.
206. Справа про неоплату по зобов'язанню, 1816. – Спр.2021. –Арк.1-32.
207. Справа про неоплату по зобов'язанню, 1816. – Спр.2022. –Арк.1-18.
208. Справа про порушення торгових угод, 1821. – Спр.2411.-Арк.1-39.
209. Справа про порушення торгових угод, 1821. – Спр.2412. –Арк.1-18.
210. Справа про порушення торгових угод, 1821. – Спр.2413. –Арк.1-35.
211. Справа про порушення торгових угод, 1821. – Спр.2415. –Арк.1-20.
212. Справа про юридичне оформлення права власності, 1823. – Спр. 2951. –Арк.1-24.
213. Справа про юридичне оформлення права власності, 1823. – Спр. 2952. –Арк.1-39.
214. Справа про порушення права власності на землю, 1823. – Спр. 2954. –Арк.1-40.
215. Справа про порушення права власності на землю, 1823. – Спр. 2971. –Арк.1-13.
216. Справа про порушення права власності на землю, 1823. – Спр. 2972. –Арк.1-42.
217. Справа про порушення права власності на землю, 1823. – Спр. 2973. –Арк.1-18.
218. Справа про порушення права власності на землю, 1823. – Спр. 2974. –Арк.1-30.
219. Справа про оформлення договору на оренду, 1823. – Спр.3179. –Арк.1-43.

Опис 3

220. Справа по звинуваченню редактора газети “Вінер Цайтунг” А. Вайхерта про заборонений австрійським урядом друк, 1850.-Спр.1-Арк.1-13
221. Справа про крадіжку П.Прокопчуком, 1859.-Спр.5-Арк.1-24
222. Справа про нанесення тілесних пошкоджень жителям м.Чернівці Б.Рогальським на основі спору з А.Банческу, 1862.-Спр.8-Арк.1-8
223. Справа про вбивство з метою грабежу, 1865.-Спр.9-Арк.1-13
224. Справа про шахрайство, 1873.-Спр.12-Арк.1-18
225. Справа про грабіж, 1873.-Спр.17-Арк.1-3
226. Справа про крадіжку худоби, 1874.-Арк.1-32
227. Справа по звинуваченню жителя громади Мигучени Д. Балавасюка про образу імператора, 1883.-Спр.25-Арк.1-25
228. Справа по звинуваченню жителя громади Драчинці В.Загула в багатоженстві, 1890.-Спр.36-Арк.1-7

229. Справа про невиконання розпоряджень службовця повітової управи, 1890.-Спр.39- Арк.1-7
230. Справа про крадіжки в м.Заставні,1891.-Спр.49-50-Арк.1-49
231. Справа про побиття на основі особистої ворожнечі,1891.-Спр.54-Арк.1-41
232. Справа по звинуваченню А.Беєр в обмірі покупців,1893.-Спр.81-Арк.1-15
233. Справи про крадіжки,1898.-Спр.114-120
234. Справи про крадіжки,1898.-Спр.122-130
235. Справа по звинуваченню за шантаж, 1899.-Спр.106-Арк.1-7
236. Справи про завідомо неправдиві свідчення на суді,1899.-Спр.154-156
237. Справи про висловлювання Г.Беждакан проти податкових агентів ,1899.-Спр.173-Арк.1-31
238. Справи про побиття на основі особистої ворожнечі,1899.-Спр.179-180-Арк.1-58
239. Справа про контрабанду(торгівля м'ясом),1900.-Спр.209-Арк.1-28
240. Справи про крадіжки,1900.-Спр.213-219
241. Справи про нанесення тілесних пошкоджень,1900.-Спр.221-227
242. Справа про продаж малолітніх дівчат за кордон, підробку паспортів жителем м.Чернівці Ніссоном Ароном,1901.-Спр.233.-Арк.1-24
243. Справа про вбивство,1901.-Спр.236.-Арк.1-48
244. Справи про крадіжки,1902.-Спр.271-278.-Арк. 1-62
245. Справа про порушення правил утримання собак, 1902.-Спр.297.-Арк1-28
246. Справи про порушення правил реєстрації худоби, 1903.-Спр.370-405
247. Справи про звинувачення жителів м.Чернівці про порушення правил утримання собак, 1903.-Спр.406-413
248. Справа про конфіскацію майна газети "Промінь" за опублікування статті "В Австрії чи в Польщі", де висвітлюються знущання начальника повіту Чернівці Б.Грозинського над учителем Грибилою, 1904.-Спр. 415.-Арк. 1-47.
249. Справа по звинуваченню перукаря Райтнера в ухиленні від військового обов'язку, 1904.- Спр.416.-Арк. 1-18.
250. Справа по звинуваченню робітниці громади Дорошівці А. Бузинської за залишення дитини без догляду, 1905.-Спр. 508- Арк. 1-42.
251. Справа про крадіжку, 1905. -Спр. 518-545.
252. Справа про банкрутство, 1906. -Спр . 578-586.
253. Справа про вимагання хабаря. 1907-Спр. 951.-Арк. 1-24
254. Справа про погрозу вбивства, 1907.-Спр.964. -Арк. 1-18
255. Справа про ухилення від військового обов'язку, 1909.-Спр. 1425. Арк. 1-7

256. Справа про ухилення від військового обов'язку, 1909.-Спр. 1426.
Арк. 1-12
257. Справи про контрабанду(торгівля худобою і продуктами), 1910. -
Спр. 2004-2014
258. Справа по звинуваченню в підробці документів, 1911.-Спр. 2233. -
Арк. 1-20
259. Справа по звинуваченню в підробці документів, 1912.-Спр. 2234. -
Арк. 1-9.
260. Справа про вбивство дітей, 1912.- Спр. 2465-2471.
261. Справа по звинуваченню в неправдивих свідченнях в суді, 1923.-
Спр. 2799-2803.
262. Справа про вбивство, скоєне робітниками Красноільська 1914.-
Спр. 2917.-Арк. 1-52.

Опис 4

263. Звіт про діяльність депозитного відділу Крайового суду. 1848.-
Спр.-9.-Арк.1-14.
264. Звіт про грошові витрати, 1855.- Спр.- 10.- Арк.. 1-28.
265. Справа про порядок проведення депозитних операцій із фондів,
вкладених в депозит, 1860-1865.-Спр.27.-Арк.-1-48.
266. Справа про порядок проведення депозитних операцій із фондів,
вкладених в депозит, 1862-1967.-Спр.29.-Арк.-1-50.
267. Листування з президією Вищого крайового суду у Львові, 1867.-
Спр.35.- Арк.1-23.
268. Журнал вхідної і вихідної документації Крайового суду. 1868.-Спр
.41-
269. Директивні вказівки президії Вищого крайового суду у Львові,
1877-1900.- Спр. 61.-Арк. 1-80.
270. Звіти повідомлення, листування про судові витрати, 1878.-Спр.
62.- Арк. 1-48.
271. Звіти повідомлення, листування про судові витрати, 1889-1897.-
Спр. 69.- Арк. 1-6.
272. Звіти повідомлення, листування про судові витрати, 1878.-Спр.
102.- Арк. 1-12.
273. Звіти повідомлення, листування про судові витрати, 1900.-Спр.
116.- Арк. 1-3.
274. Звіти повідомлення, листування про судові витрати, 1903-1906.-
Спр. 136.- Арк. 1-5.
275. Звіти повідомлення, листування про судові витрати, 1903-1906.-
Спр. 168.- Арк. 1-17.
- 275а Акт звинувачення цісарсько-королівської державної прокуратури у
Чернівцях Д. Ончуленко у справі образи персони цісаря, 1904.-Спр. 17.–
Арк.1-18**

Опис 1.

276. Лист канцлера про введення в Галичині законодавства про судоустрій, 1774. - Спр. 37.- Арк. 1-19.
277. Листування з окружними управами, судовими органами з питань розгляду майнових спорів та ведення судових процесів, 1784-1793.- Спр. 184. -Арк. 1-38.

Опис 4.

278. Листування з Міністерством внутрішніх справ і окружними староствами про видання збірника урядових і крайових законів, 1849.-Спр.753.- Арк. 1-17.
279. Листування з Міністерством внутрішніх справ і окружними староствами про видання збірника урядових і крайових законів, 1850.-Спр.754.- Арк. 1-23.
280. Листування з Міністерством внутрішніх справ і окружними староствами про видання збірника урядових і крайових законів, 1851.-Спр.755.- Арк. 1-10
281. Листування з Міністерством внутрішніх справ і окружними староствами про видання збірника урядових і крайових законів, 1852.-Спр.756.- Арк. 1-18
282. Листування з Міністерством внутрішніх справ і окружними староствами про видання збірника урядових і крайових законів, 1853.-Спр.757.- Арк. 1- 21
283. Звіт про кількість розглянутих кримінальних справ в судах Галичини і Буковини , 1810-1814 .- Спр. 2156.-Арк. 1-40
284. Про судові справи над агітаторами за підбурювання населення до виїзду в Америку, 1880.- Спр.2438.- Арк. 1- 62
285. Справа про видання закону про організацію громадських судів та громадських управ. 1865.-Спр. 4228.-Арк. 1-6
286. Справа про видання закону про організацію громадських судів та громадських управ. 1913.-Спр. 4233.-Арк. 1-10
287. Справа про призначення присяжних суддів,1869.-Спр.3681. -Арк. 1-32

Опис 7.

288. Листування з президентом Львівського апеляційного суду про ведення судочинства німецькою мовою, 1848.- Спр.2825.-Арк. 1-4
289. Розпорядження Міністерства юстиції про внесення змін в статті Кримінального кодексу про використання в суді звернень “ пан”, “пані”, 1848-1849.- Спр. 2783.-Арк.1-24
290. Листування з Міністерством внутрішніх справ про введення прокурорського нагляду за діяльністю повітових судів у зв'язку з вимогами нового Кримінального кодексу, 1872.- Спр. 4043. - Арк. 1-19

Опис 8

291. Відомості повітових судів Східної Галичини про секвестрацію (накладення арешту. – Л.Г.) майна осіб , запідозрюваних в антидержавних виступах, 1916.- Спр. 2108.- Арк. 1-12
292. Розпорядження про зміну судочинства, 1916.-Спр. 5299.- Арк.7

Опис 86

293. Матеріали про встановлення права власності на нерухоме майно , про грошові видатки на утримання судових установ, 1789-1800.- Спр. 2248.- Арк.1-51
294. Матеріали про призначення службовців суду, надання пенсій вдовам службовців, оплату мита від проведення записів в іпотечних книгах, 1795-1858.-Спр. 2642.-Арк.1-95
295. Матеріали про покриття грошових видатків поміщиків на утримання домініальних судів, призначення, переміщення і звільнення юстиціаріїв, 1849-1853.-Спр. 2669.-Арк. 1-43
296. Матеріали про покриття грошових видатків поміщиків на утримання домініальних судів, призначення, переміщення і звільнення юстиціаріїв, 1854-1858.-Спр. 2700.-Арк.1-20
297. Матеріали про покриття грошових видатків поміщиків на утримання домініальних судів, призначення, переміщення і звільнення юстиціаріїв, 1859-1860.-Спр. 2701.- Арк.1-13

Крайовий суд у Львові. Фонд 152

Опис 1а.

298. Розпорядження Вищого крайового суду та звіти повітових судів про порядок ведення іпотечних книг,1879. - Спр.12. - Арк. 1-18
299. Розпорядження Вищого крайового суду та звіти повітових судів про порядок ведення іпотечних книг,1880. - Спр.14-Арк. 1-9
300. Розпорядження Вищого крайового суду та звіти повітових судів про порядок ведення іпотечних книг,1881. - Спр.15.-Арк. 1-17
301. Розпорядження Вищого крайового суду про порядок розподілу службових обов'язків , 1902.-Спр. 79.- Арк. 1-41.

Вища державна прокуратура . Фонд 156

Опис 1.

302. Дисциплінарна справа службовця суду Гладисловича Адольфа , обвинуваченого у службовому зловживанні ,1872-1873.-Спр.81.-Арк. 1-17
303. Звіти прокурора Вищого крайового суду про кількість розглянутих справ судами із зазначенням характеру злочинів та строків ув'язнення, 1895.-Спр. 91.-Арк. 1-86
304. Рішення і повідомлення дисциплінарної комісії Вищого крайового суду по дисциплінарних справах технічного і канцелярського персоналу, 1914.- Спр . 124.- Арк. 1-79

305. Статистичні звіти прокурорів про діяльність судів першої інстанції, 1877.-Спр. 352.-Арк.1-28
306. Статистичні звіти про розглянуті справи судом присяжних в Чернівцях , 1888.- Спр.813.- Арк. 1-21.
307. Статистичні звіти про кількість справ , розглянутих судом присяжних у Сучаві ,1888.-Спр. 818.- Арк. 1-25.
308. Звіти про кількість справ розглянутих судом присяжних у Сучаві , 1891.-1892.-Спр. 998 .- Арк. 1-28.
309. Дисциплінарна справа судді Головацького Василя , обвинуваченого в службових злочинах, 1891-1893.- Арк.1-27.
310. Список суддів присяжних Крайового суду в Чернівцях,1892.-Спр. 1062. Арк.1-18
311. Дисциплінарна справа службовця суду м. Сучави Герцога Юрія за зловживання службовим становищем, 1912-1913.- Спр . 1401.- Арк.1-9
312. Список присяжних суддів Крайового суду м. Чернівці, 1914.-Спр. 1455.-Арк.1-10

Графи Лянцкоронські . Фонд 181.
Опис 2.

313. Інструкції про порядок судочинства при розгляді апеляцій , 1800-1811.-Спр.643.-Арк. 1-7.

Вірменська митрополія у Львові. Фонд 475.
Опис 1.

314. Розпорядження, повідомлення, листування про розшук політично-підозрілих злочинців, 1843-1889.- Спр. 127.Арк.1-70.

Опубліковані документи і матеріали

315. Австрійській уставъ гражданскаго судопроизводства 1895 года въ сопоставлении съ нашимъ уставомъ.-СПб,1896.-226 с.
316. Австрійські закони.-СПб,1897.-85 с.
317. Австрійській законъ 27 мая 1896 г. о порядке взысканія і обезпеченія.-СПб,1897.-168 с.
318. Боротьба трудящих Північної Буковини проти соціального і національного гноблення в II пол. XIX- на поч. XX ст. /Збірник документів і матеріалів.-Ужгород: Карпати,1979.-284 с.
319. Буковинський православний календар на звичайний рік 1891.- Чернівці: Руська бесіда, 1890.- 90 с.
320. Виборча реформа і відокремлення Галичини.-Воля,1906,15 квітня
321. Вестник законов державных.1867.-Вена,1867.-Ч.LXI.-№142.-113 с.
322. Вісник законів і розпоряджень для воєводства Буковина.-Чернівці ,1911.-92 с.

323. Дневник законов и распоряжений для герцогства Буковины. Рочник 1869.-Ч.8.-С.43-55.
324. Дневник законов и распоряжений для герцогства Буковины. Рочник 1870.-Ч.4.-С.54-80.
325. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.- К.: Інфор.- вид. агентство "ІВА", 1996.- 120 с.
326. Обзорение законодательствъ Франціи, Австріи и Англіи о иностранцах.-СПб,1859.-83 с.
327. Общее гражданское уложение Австрійской имперіи. -СПб,1811.- 421 с.
328. Переводы законов, патентов и распоряжений из вестника законов державных для герцогства Буковина.1860.-Львов,1860.-38-67 с.
329. Переводы зъ вестника законовъ державных для герцогства Буковины.1867.-Чернівці,1868.-С.298-307.
330. Під колоніальним гнітом. Північна Буковина в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. //Документи і матеріали.-Ужгород: Карпати,1986.-208 с.
331. Попович О. Відродження Буковини //Буковинський журнал.-1992.- №.1.-С. 123-151; Ч. 2-3.-С. 166-196.
332. Распоряжения ц.к. краевых урядов для герцогства Буковины. Рочник 1863.-Ч.2.-С.154-162.
333. Робітничий рух на Україні (1861-1884)// 3б. документів і матеріалів.-К.,1986.-380 с.
334. Селянський рух на Буковині в 40-х роках ХІХ ст.// Збірник документів.-К.: Політвмдав,1949.-299 с.
335. Споконвічна українська земля. Історичні зв'язки Північної Буковини з Росією і Наддніпрянською Україною //Документи і матеріали.-Ужгород: Карпати,1990.-468 с.
336. Сплени Габріель фон. Опис Буковини. Пер. з нім. О.Д. Огуя, М.М. Сайка.-Чернівці: Рута,1995.-110 с.
337. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bukowina. -Wien, 1899.-532 s.
338. Hof und Staatshandbush des Kaisertumes Österreich für das Jahr 1859.-Wien [O.D.]-3.Teil.-504 s.
339. Hauptbericht und Statistik über das Herrogtum Bukowina für die Periode vom Jahre 1862-1871.-Lemberg, 1872.-422 s.
340. Haus-Kalender für das Jahr 1875.-Czernowitz [O. D.]-148 s.
341. Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina.-Czernowitz, 1896.-Heft 3.-228 s.
342. Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina.-Czernowitz,1907.-Heft 11.-220 s.
343. Mitteilungen des statistischen Landesamtes des Herzogtums Bukowina.-Czernowitz,1913.-XVII.Heft.-I.Teil.-S.54.

344. Österreichisches statistisches Handbuch für das Jahr 1912.-Wien, 1913.-504 s.
345. Österreichisches statistisches Handbuch für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder.-Wien,1892.-297 s.
346. Österreichisches Justiz-Statistik. Ein Handbuch für di Justiz-Verwaltung.1910.-Wien,1913.-365 s.
347. Österreichisches Justiz-Statistik. Ein Handbuch für di Justiz-Verwaltung.1911.-Wien,1914.-430 s.
348. Reichs-Gesetz und Regierungsblatt für das Kaiserthum Öesterreich.-Wien,1849.-1006 s.
349. Reichs-Gesetz und Regierungsblatt für das Kaiserthum Öesterreich.-Wien,1850-1199 s.
350. Reichs-Gesetz und Regierungsblatt für das Kaiserthum Öesterreich.-Wien,1854.-950 s.
351. Reichs-Gesetz und Regierungsblatt für das Kaiserthum Öesterreich.-Wien,1869.-1022 s.
352. Sammlung der Politischen und Justiz-Gestze.-Wien,1813.-592 s.
353. Sammlung der Politischen und Justiz-Gestze.-Wien,1814.-800 s.
354. Sammlung der Landes Gesetze für das Herzagtum Bukowina.-Czernowitz.-1876.-Band 5.-165 s.
355. Verzeichnis der Advokaten, Notaren und Vertheidiger in Strafsachen in sammtlichen Kronländern des Kaiserthums Österreich-Wien,1855.-S. 41,134.
356. Verzeichnis der Advokaten in den Reichsrathe vertrentenen Königreichen und Ländern der Österreich Ungarischen Monarchie.-Wien,1884.-S.54.
357. **Worobkiewicz E. Die geographisch- statistischen Verhältnisse der Bukowina.- Lemberg, 1893.-116 s.**
358. **Газети**
359. Буковина.1884-1892, 1895-1909.
360. Буковински ведомости. 1897, 1899.
361. Буковинська зоря.1870.
362. Вестник законов державных для королевств и краёв.-1892.
363. Громадянин.-Чернівці. 1872, 1904.
364. Добрі Ради.- Чернівці. 1890, 1893, 1894, 1899.
365. Народна Рада. –Чернівці.1904-1908.
366. Народний голос. –Чернівці.1911, 1913-1915.
367. Село. –Чернівці. 1909, 1910.
368. Слово. –Львів.1861, 1862, 1863, 1878-1881.
369. Руслан. –Львів.1898.
370. Amtsblatt zur Wiener Zeitung. -Wien.1893.-№131.
371. Bukowinaer Rundschau.- Czernowitz, 1885.
372. Bukowinaer Post.- Czernowitz,1901.
373. Bukowinaer Volksblatt. -Czernowitz,1910
374. Bucovina: Cernăuți, 1849.

375. Czernowitzer Tagblatt. 1914.
 376. Czernowitzer Zeitung. 1868, 1870, 1883, 1884, 1886, 1888.
 377. Gazeta Bucovinei.-Cernăuți 1891.
 378. Gazeta Lwowcka, 1895.
 379. Landes-Regierungsblatt für das Herzotume Bukowina.-Czernowitz, 1853.
 380. Mitteilungen du Verienes für Landeskultur im Herzogtume Bukowine.- Czernowitz, 1879.
 381. Voința poporului. -Cernăuți. 1906.

Література

382. Баладыженко К. Буковина и ее прошлое.-Историко-географический очерк.-Петербург, 1915.-98 с.
 383. Баран С. “Весна народів” в Австро-Угорській Україні.-Мюнхен, 1948.-82 с.
 384. Бачинський Ю. Ukraina irredenta /Передмова В.Дорошенка.-III вид.-Берлін, 1924.-104 с.
 385. Борщак І. Галичина і українська справа в ХІХ ст. //Україна.-Париж, 1953.-№10.-С.17-21.
 386. Ботушанський В.М. Становище і класова боротьба селянства Північної Буковини в період імперіалізму (1900-1914 рр.).-К.: Наука, 1975.-174с.
 387. Ботушанський В.М. Національний склад населення Північної Буковини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) //Питання нової та новітньої історії країн Європи і Північної Америки: Збірник наукових статей: в 2-х частинах.-Чернівці, 1993.-Вип.2.-Ч.1.-С.45-54.
 388. Ботушанський В.М. Винниченко прибуває із Швейцарії в Луку... //Буковинський журнал.-Ч.3-4, 1995.-С.120-125.
 389. Ботушанський В.М. Сільське господарство Буковини (друга половина ХІХ-початок ХХст.).-Чернівці:Золоті литаври, 2000.-340 с.
 390. Буковина, її минуле і сучасне /Під ред. Д.Квітковського, Т. Бриндзана, А.Жуковського.-Париж-Філадельфія-Дітройт: Зелена Буковина, 1956.-965с.
 391. Буковина: історичний нарис.-Чернівці: Зелена Буковина, 1998.-416 с.
 392. Варфоломеєва Т.В., Святоцький О.Д., Кульчицький В.С. Історія адвокатури України.-К.: Либідь, 1992.-120 с.
 393. Василько М. Посольська діяльність в державній раді та крайовому сеймі в роках 1901-1903.-Чернівці, 1904.-650 с.
 394. Верниволя (Сімович) В. Буковина // Життя і Знання.-Ч.ІІІ.-Львів, 1935.-34с.
 395. Вэнк С. Династическая империя или многонациональное государство: размышления о наследии империи Габсбургов в национальном вопросе //Австро-Венгрия: опыт многонационального государства.-М., 1995.- С. 6-14.
 396. Галіп Т. Буковина в 1849-1914 рр. //УЗЕ.-Т.3.-Львів, 1935.-675 с.

397. Галичина, Буковина, Угорская Русь. 2-е изд.-М.:Задруга,1915.-281 с.
398. Герасимович И. Краткие сведения о государственном устройстве и управлении Австро-Венгрии и земель Австрийской короны.-Черновцы,1914.-112 с.
399. Герасимович І. Про новий виборчий закон до сойму.-Чернівці, 1910.-32с.
400. Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців (1772-1880).-Відень,1917.-102 с.
401. Грушевський М. Ілюстрована історія України.-К.: Радуга,1990.-524 с.
402. Грушевський М. Історія України.-К.: Либідь,1991.-228 с.
403. Дністрянський С. Австрійське право облігаційне.-Чернівці,1909.-46 с.
404. Добржанський О. Степан Смаль-Стоцький. Реальна політика // Буковинський журнал.-1993.-Ч.3-4.-С.115-124.
405. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.-Чернівці: Золоті литаври,1999.-574 с.
406. Доманицький В. Про Буковину та життя буковинських українців.-К.,1910.-54 с.
407. Дорошенко Д. Історія України.-К.: Освіта,1993.-320 с.
408. Дутчак В. Про новий устав громадський для Буковини.-Чернівці, 1908. -34 с.
409. Жукович П. Сеймовая борьба православного западного русского дворянства с церковной унией.-Спб,1901.-30-39 с.
410. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України.-Львів: Вид. Товариства ім. Т.Г.Шевченка,1992.-230 с.
411. Жуковський А. Історія Буковини.-Ч.І.-Чернівці: Час,1991.-216 с.
412. Жуковський А. Історія Буковини.-Ч.ІІ.-Чернівці: Час,1993.-224 с.
413. Жученко М. Буковина //Украинская жизнь.-Ч.ІІ.-М.,1915.-20-23 с.
414. Західноукраїнські землі під владою австро-угорської монархії в 1900-1914 рр. // УРЕ.-Т.17.-С.112-115.
415. Історія України: нове бачення./Під ред. Смолія В.А.-К.: Україна, 1995.-Т.1.-350 с.
416. Історія держави і права України. В 2-х томах. / Під ред. Тація В. Я.- К.: ІнЮРЕ,2000.- Т. 1.-647с.
417. Історичні передумови возз'єднання українських земель //Збірник статей.-К.: Наукова думка,1989.-214 с.
418. Историко-правовые исследования: проблемы и перспективы.-М.:АН СССР,1982.-178 с.
419. Історія держави і права України.-У 2-х т./За ред. Тація В.Я., РогожинаА.И.-Київ:ІнЮре, 2000.-Т.1.-648 с.
420. Кайндль Р. Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Переклад з німецької.- Чернівці: “Молодий буковинець”, 2000.-208с.

421. Ковальчак Г.І. Економічний розвиток західноукраїнських земель.- К.,1988.-298 с.
422. Когут Л. Буковина //УЗЕ.-Т.III.-Львів,1935.-117-124 с.
423. Когут Л. Буковина під австрійською зверхністю //Рідний край.- 1929, 15 грудня.-1930, 16 листопада.
424. Компанієць І.І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на поч. ХХ ст.-К.,1960.-220 с.
425. Копейчиков В.В. Загальна теорія держави і права. – К.: Юрінком Інтер, 2001.–318 с.
426. Копейчиков В.В. Народовладдя та особистість.-К.: Україна,1991.- 276 с.
427. Кордуба М. Буковина в 1914-1918 рр. //УЗЕ,т.III.-Львів,1935.- С. 674-680.
428. Кордуба М. Ілюстрована історія Буковини.-Чернівці,1906.-89 с.
429. Костащук В. Громадське і культурне життя Буковини від 1848 до 1914 р. //Україна,1928.-№1.-16 с.
430. Кравець М.М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у II пол. ХІХ ст.-Львів: Вид. Львівського університету,1964.-238 с.
431. Крип'якевич І.П. З історії західноукраїнських земель.-Вид. АН УРСР.-К.,1957.-172 с.
432. Крип'якевич І. Історія України.-Львів: Світ,1992.-556 с.
433. Кульчицький В.С. Державний лад і право в Галичині (в другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст.).-Львів: Вид.Льв. ун-ту,1965.-68 с.
434. Кульчицький В.С. Галицький крайовий сейм – знаряддя соціального і національного пригнічення трудящих (1861-1914 рр.) //Питання історії і практики радянського права. Наукові записки.- Львів,1958.-Т.2.-Вип.4.-60- 65 с.
435. Кульчицький В.С. Застосування кодексів австрійського права на території Галичини // Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритети, уніфікація.- К. 1995.-С.32-34
436. Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. З історії української державності.-Львів: Світ,1992.-174 с.
437. Кукурудзяк М.П. Робітничий рух на Північній Буковині наприкінці ХІХ-поч. ХХ ст.-Львів,1982.-280 с.
438. Купчанко Г. Некоторые историко-географические сведения о Буковине.-К.,1875.-170 с.
439. Курило В.М. Соціально-економічна характеристика і становище трудящих Буковини на поч. ХХ ст. //Минуле і сучасне Північної Буковини.-К.,1973.-Вип.2.-С.55-63.
440. Левицький К. Про новий цивільний процес в Австрії.-Львів,1895.- 140 с.
441. Левицький К. Українські політики.-Львів,1936.-158 с.
442. Левицький В. Про устрій Австрійської держави.-Львів,1912.-35 с.

443. Макарчук С.А. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма.- Львов: Вища школа, 1983.-248 с.
444. Махеєнко М.М. Кримінальний процес України.-К.: Либідь,1992.-398 с.
445. Менгеръ А. Проектъ новаго устава Австрійского гражданскаго судопроизводства.-С.-Петербург,1895.-38 с.
446. Мироненко О.М., Римаренко Ю.І., Усенко І.Б., Чехович В.А. Українське державотворення. Словник-довідник.-К.: Либідь, 1997.-558 с.
447. Музиченко П. Історія держави і права України.- К.: Знання, 1999.-661с.
448. Нариси з історії Північної Буковини.-К.: Наукова думка, 1980.-338 с.
449. Никифорак М.В. Державний лад і право на Буковині в 1774-1918 рр.-Чернівці: Рута, 2000.-280 с.
450. Новосівський І. Нарис історії права Буковини і Бесарабії.-Нью-Йорк,1986.-180 с.
451. Нолькенъ А.М. Промысловые суды въ Германіи и Австріи.-Спб, 1906.- 123 с.
452. Овнанян С.В. Подъем рабочего движения в Австрии (1905-1906).-М.,1957.-167 с.
453. Осечинський В.К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму.-Львів: Книж.-журн.вид.,1954.-184 с.
454. Освободительное движение народов Австрийской империи (период утверждения капитализма).-М.,1981.-350 с.
455. Охримович Ю. Розвиток української національно-політичної думки.-Львів,1922.-128 с.
456. Піддубний Г. Буковина: її минуле і сучасне.-Харків: Держвидав України,1928.-256 с.
457. Підпригора О.А. Загальна теорія цивільного права.-К.: Вища школа, 1992.-422 с.
458. Пристер Е. Краткая история Австрии.-М., 1951.-216 с.
459. Рубинштейн Е.И. Крушение австро-венгерской монархии.-М.: Изд . АН СССР.,1963.-428 с.
460. Рудницький-Лисяк І. Між історією і політикою.-Сучасність,1973.-188 с.
461. Свежинський П.В. Аграрні відносини в Західній Україні в кінці ХІХ ст.-на поч.ХХ ст.-Львів,1966.-214 с.
462. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии.-Львов, 1896.-Ч.І.-82 с.
463. Свистун Ф. Прикарпатская Русь под владением Австрии.-Львов, 1897.-Ч.ІІ.-76 с.
464. Сеньобо Ш. Австрія в ХІХ ст.-Львів,1899.-43 с.

465. Сімович В. Українське шкільництво на Буковині //Праці Укр.Педаг. Т-ва у Празі.-Прага,1932.-Т.1.-С. 47-53.
466. Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь: культурно-історичний образ.-Чернівці,1897.-293 с.
467. Софроненко К. Буковина под австро-венгерским и румынским игом //Исторический журнал.-1943.-№7.-С. 8-10.
468. Таленский Н.А. Первая мировая война 1914-1918.-М.: Наука,1971.-302с.
469. Тарле Е.В. Европа в эпоху империализма 1871-1919.-Соч.-Т.5.-М.: Изд. АН СССР,1958.-291 с.
470. Томашевський С. Церковний бік української справи.-Відень,1916.-37 с.
471. Торжество історичної справедливості.-Львів,1968.-212 с.
472. Трайнин И.П. Национальные противоречия в Австро-Венгрии и её распад.-М.-Л.,1947.-240 с.
473. Турок В.М. Очерки истории Австрии 1918-1929.-М.,1955.-118 с.
474. Франко І. Молода Україна. Провідні ідеї та епізоди.-Львів,1910.-86 с.
475. Чернівецький університет. 1875-1995. Сторінки історії.-Чернівці: Рута,1995.-208 с.
476. Чубатий М. Огляд історії українського права.-Мюнхен-Київ, 1994.-224с.
477. Шевченко Ф. П. Лук'ян Кобилиця.- К.: АН УРСР, 1958.-204с.
478. Шлепаков А.М., Юкас М. Українські канадці в історичних зв'язках із землею батьків.-К.: Дніпро,1990.-230 с.
479. Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deuschtum in der Bukowina.-München,1961.-527 s.
480. Das Nationalitätenrecht des Alten Österreich.-Wien-Leipzig,1934.-807 s.
481. Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band III. I Teil. Wien,1980.-621 s.
482. Drdaski Moritz von Ostrov. Lexikon der politischen Gesetze für Galizien und Bukowina.-Zweite Auflage.-Erster Band.-Wien,1842.-144 s.
483. Eudoxiu de Hurmuzaki. Documente privitoare la istoria Românilor.-Vol. 7.-București,1876.-135 p.
484. Himka J.-P.Galicia and Bucowina: A Besearch Handbook. About Western Ukraine. Late 19th and 20th Centuries.-Alberta,1990.-215 s.
485. Zieglauer Ferdinand. Der Zustand der Bukowina zur Zelt der österreichische Occupation.-Czernowitz,1888.-151 s.
486. Kaindl R.F. Geschichte der Bukowina.-Dritte Abschnitt.-Czernowitz, 1898.- 80 s.
487. Klunker L.I. Unterthans-Verfassund in Galizien.-Lemberg, 1845.-108 s.
488. Kropaschek L. Handbuch aller unter der Regierung des Kaiser Josephs des II für die k.k. Erbländer ergangenen Sistematische

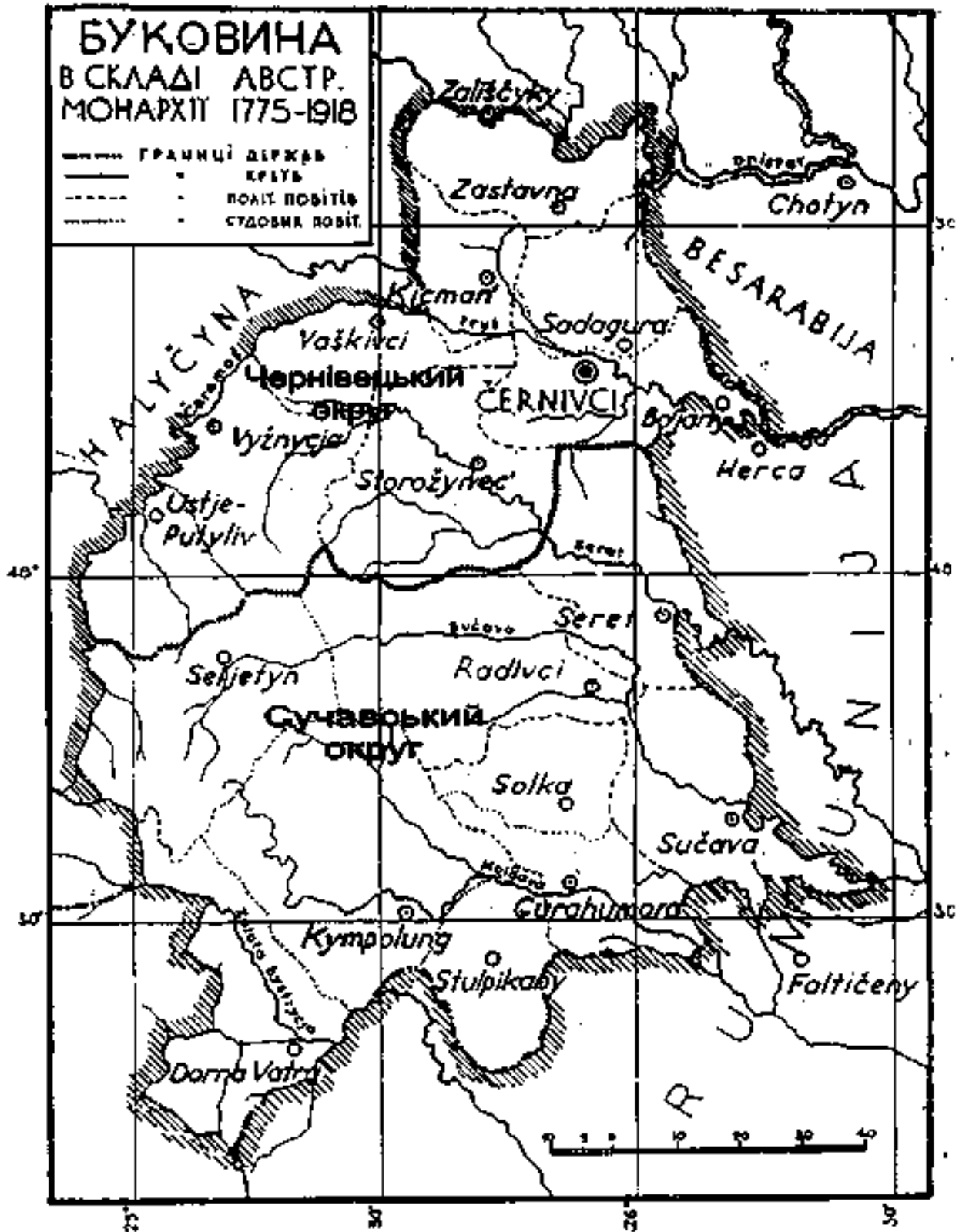

- Verbindung. Enthalt die Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1780 bis 1784.-Zweiter Band.-Wien,1785.-96 s.
489. Lasea C. La Bukovine.-Paris, 1919.-22 s.
490. Mises Lydwig, von. Die Entwicklung des Gutsherrlich-Bauerchen Verhältnisses in Galizien (1772-1848).-Wien und Leipzig, 1902.-84 s.
491. Nistor I. Istoria bisericii din Bukovina.-București,1916.-139 p.
492. Nistor I. Istoria Bukovinei.-București:Humanitar,1991.-454 p.
493. Polek I. General Spleny's Beschreibung der Bukowiner Districts.- Czernowitz,1893.-116 s.
494. Polek I. Die Bukowina zur Anfang des Jahres 1801 in alphabetischer Darstellung //Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museum,1907.- Czernowitz, 1908.-S.3-76.
495. Reilz J. Bukowinaer Landesordnung und Landtagswahlordnung.- 1910.-74 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Повітові та окружні суди Буковини на початку ХХст.

Додаток Б

Населення Буковини у 1880 - 1910 рр.

Роки	Загальна кількість	Румуни	Українці	Німці, поляки, євреї , угорці, вірмени
1880	568 453	190 005	239 690	138 758
1890	642 495	208 301	268 367	165 827
1900	730 195	229 018	297 798	203 379
1910	794 924	273 254	305 101	216 474

Складено за: 341, с.8; 342, с. 14-15; 343, с. 54; 386, с.45-54

Додаток В
Адміністративні повіти Буковини

1855-1868 рр.

1. Чернівецький 2. Гура-Гуморський 3. Путилівський 4. Садгірський 5. Солкський 6. Сторожинецький 7. Ватра-Дорнецький 8. Заставнівський	9. Кимполунзький 10. Кіцманський 11. Радівецький 12. Серетський 13. Нижньо-Станівецький 14. Сучавський 15. Вижницький

1868-1893

1. Чернівецький 2. Кіцманський 3. Серетський 4. Сучавський	5. Кимполунзький 6. Радівецький 7. Сторожинецький 8. Вижницький

1893-1903

1. Чернівецький 2. Гура-Гуморський 3. Радівецький 4. Сторожинецький 5. Вижницький	6. Кимполунзький 7. Кіцманський 8. Серетський 9. Сучавський

1903-1905

1. Чернівецький 2. Гура-Гуморський 3. Радівецький 4. Сторожинецький 5. Вашковецький	6. Кимполунзький 7. Кіцманський 8. Серетський 9. Сучавський 10. Вижницький

1905-1914

1. Чернівецький 2. Гура-Гуморський 3. Радівецький 4. Сторожинецький 5. Вашковецький 6. Заставнівський	7. Кимполунзький 8. Кіцманський 9. Серетський 10. Сучавський 11. Вижницький

Додаток Г

**Адміністративні і судові повіти Буковини
у 1880-1910рр.**

Адміністративні повіти		Судові повіти	
1880р.	1910р.	1880р.	1910р.
Чернівецький	Чернівецький	Чернівецький, Садгірський	Чернівецький, Сад гірський Боянівський
Кимполунзький	Кимполунзький	Кимполунзький, Дора-Ватрський	Кимполунзький Дора-Ватрський Стульпіканський
Кіцманський	Кіцманський Заставнівський	Кіцманський, Заставнівський	Кіцманський, Заставнівський
Радівецький	Радівецький	Радівецький, Солцький	Радівецький Селетинський
Серетський	Серетський	Серетський	Серетський
Сторожинецький	Сторожинецький	Сторожинецький, Нижньостанівецький	Сторожинецький
Сучавський	Сучавський Гура-Гуморський	Сучавський, Гура-Гуморський	Сучавський, Гура-Гуморський Солківський
Вижницький	Вижницький Вашковецький	Устя-Путильський, Вижницький	Вашковецький Устя-Путильський, Вижницький Станівецький

Складено за: 34, с.6; 483, с.24

Mitteilungeu des statistischen Landesamtes des Heryogtums
Bukowina.-Cyernowitz, 1913.-XVII. Heft.-I.Teie.-S.6.

Додаток Д

**Національний склад населення Буковини
по адміністративних повітах у 1910 р.**

Повіт	Все населення	У тому числі					
		румунів		українців		Німців і євреїв	
		абс.	%	абс.	%	абс.	%
Чернівці (місто)	85 458	13 440	15	15 254	17	41360	48
Чернівецький	103 306	29563	28	57136	55	12929	12
Гура-Гуморський	61 242	42684	69	1287	2	13706	22
Кимполунзький	59 364	33091	55	7553	12	17967	30
Кіцманський	45 107	120	0,26	39432	87	4049	89
Радівецький	90 635	54762	60	8533	9,5	23822	26
Серетський	65 347	19199	29	26819	41	9956	15
Сторожинецький	69147	33469	48	17845	25	13819	19
Сучавський	66 408	46529	70	6327	9	11723	17
Вашковецький	42 252	242	0,57	36670	82	5625	12
Вижницький	55 462	90	0,16	42779	77	11359	20
Заставнівський	51 201	65	0,12	47466	92	2541	5
Разом:	794929	273254	34	305101	38	168851	21

Складено за: 343, с.54

Додаток Ж

**Особовий склад і заробітна плата службовців
Крайового суду у герцогстві Буковина,
затверджені імператором 8.10.1853 р.**

Посада	Ранг	Кількість осіб	Оклад, гульденів	
			персонально	разом
Президент	V	1	4 000	4 000
Старший крайовий радник	VI	2	2 500	5 000
Крайові судові радники	VII	10	3 по 1 800	5 400
			3 по 1 600	4 800
			4 по 1 400	5 600
Секретар засідання суду	IX	1	800	800
Судові помічники (анд'юкти)	X	6	2 по 700	1 400
			2 по 600	1 200
			2 по 500	1 000
Директор допоміжних служб	IX	1	900	900
Помічники директора допоміжних служб	X	2	1 по 700	700
			1 по 600	600
Офіційні адвокати	XI	9	4 по 600	2 400
			5 по 500	2 500
Члени суду	XII	5	2 по 400	800
			3 по 350	1 050
Тюремник	XII	1	400	400
Слуги посильні		8	4 по 300	1 200
			4 по 250	1 000
Тюремний наглядач		14	250	3 500
Прислуга		4	216	864
Всього:		63 посади		42 614

Складено за: 77.– Арк.. 3-12

Додаток З

Список присяжних засідателів по окремих селах Чернівецького повіту

1910 р.

Село Добронівці

Прізвище, ім'я та по батькові	Рік народ- ження	Заняття	Чи вмiє писати	Якою мовою володiє	Якою мо- вою ко- ристу- ється
С.Дарійчук	1876	купець	письменний	нім., укр., рум.	укр.
Ю.Дробот	1878	купець	письменний	укр.	укр.
Д.Лаврин	1860	селянин	письменний	укр.	укр.

2 листопада 1910 р.

Підписано бургомiстром Макiвчуком

Село Великий Кучурiв

Прізвище, ім'я та по батькові	Рік народ- ження	Заняття	Чи вмiє писати	Якою мовою володiє	Якою мовою користу- ється
С.Шлосер	42 роки	поміщик	письменний	нім., рум., укр.	нім., рум., укр.

Село Шубранець

Прізвище, ім'я та по батькові	Заняття	Чи вмiє писати	Якою мовою володiє	Якою мовою користується
О.Йордакі	господар	неписьменний	нім., укр.	укр.
І.Корун	староста орендар	письменний	нім., укр.	укр.
Г.Костюк	господар	неписьменний	укр.	укр.
Д.Мустяца	господар	неписьменний	укр.	укр.
О.Пилип'як	селянин	неписьменний	укр.	укр.
І.Павлюк	селянин	неписьменний	укр.	укр.
П.Ромашкан	поміщик	письменний	нім., рум., укр.	укр.

Складено за: 71.- Арк..1-4

Додаток К

**Австрійська судова система, що діяла на Буковині
у другий половині XIX- на початку XX ст.**

Складено за: 87.- Арк..1-3; 92.- Арк.1-54; 95.-Арк.1-5

Додаток Л

**Кількість цивільних судових справ, розглянутих Крайовим судом
Буковини
У 1900 та у 1910 рр.**

№ з/п	Розглянуто судових справ з питань	1900 р.	1910 р.
1.	Порушення торгових угод	1813	1692
2.	Порушення зобов'язань по договорах	2216	4303
3.	Крадіжки	8326	18084
4.	Оспорювання майна	82440	137707
	Всього:	94795	161786
	З них накладено санкції в розмірі від 100 до 1000 к	84640	139454

Складено за: 346, с. 36-85

Додаток М

**Розглянуті кримінальні справи у Крайовому суді на Буковині
у порівнянні з окремими провінціями Австрії**

№ з/п	Види злочинів	Роки	Буковина	Тіроль	Далмація
1.	Особливо тяжкі злочини	1900	2964	2560	2833
		1910	1798	2612	2696
2.	Тяжкі злочини	1900	5471	6518	7778
		1910	6002	6514	8112
3.	Політичні злочини	1900	1484	2193	3470
		1910	3014	2630	3103
4.	Злочини проти життя і здоров'я особи	1900	12925	10384	12344
		1910	25187	24700	22717
	Всього:	1900	22844	21655	26425
		1910	36001	36456	36628

Складено за: 346, с. 225-298

Додаток Н

**Національний склад студентів юридичного факультету
Чернівецького університету. 1875-1900 (зимовий семестр)**

Національність	1875- 1876	1880- 1881	1885- 1886	1890- 1891	1895- 1896	1899- 1900
Німці та євреї	52	64	72	94	167	179
Румуни	10	25	32	46	46	47
Українці	23	19	12	24	18	29
Поляки	17	12	20	18	38	34
Всього:	104	121	139	180	272	292

Складено за: 476, с. 46

Додаток П

Акт звинувачення

цісарсько-королівської державної прокуратури у Чернівцях проти Домніки Ончуленко дочки Костина і Уляни Сторощуків, що проживає у Кучурові Великому, у віці 40 років, православної, заміжньої, матері 4 дітей, поденниці у зв'язку з проступком, що передбачає арешт від 3 до 14 днів, згідно з §496.

Протокол

Під час виконання ексекуційної справи Еліяса Моція проти Домніки Ончуленко з вимогою покриття боргу в сумі 800 крон земельна ділянка Домніки Ончуленко №2069 у Кучурові Великому була продана з аукціону Лейбові Насеру.

На пропозицію цісарсько-королівського повітового суду в Чернівцях від 12 лютого 1904р. судовий виконавець Соломон Беркович передав реальність Лейбові Насеру. У зв'язку з цією подією там зібралося багато поденників, наймитів з Кучурова Великого.

18 березня ц.р. появився Соломон Беркович у хаті звинуваченої з вимогою звільнити хату. І коли він хотів виконати цю вимогу, він попросив представників громадської управи в особі уповноваженого Артемія Чепишка і жандармів Тодора Бодюла та Георгія Гросула допомогти в цьому. Через те, що звинувачуваний Пентелей Ончуленко впирався, Беркович покликав начальника жандармського поста Крукеля. Коли Пентелея Ончуленка попросили знову залишити хату, він знову цього не виконав, багато разів викрикував до уповноваженого Чепишка і обох жандармів: “Гвавт, рабують мене рабівники!”. Ці слова викрикувала на адресу представників цих органів і Домніка Ончуленко. Нарешті уповноважений Чепишка запропонував жандармам вивести Пентеля Ончуленка силою. Коли ті поклали на Ончуленка руки, він наніс жандарму Тодору Бодюлу у груди такого стусана, що той поточився назад, жандарма Гергія Гросула вдарив по голові так, що лише з великими зусиллями за енергійного втручення начальника жандармського поста Крукеля вдалося його замогти і вивести.

Домніка Ончуленко весь той час викрикувала образливі слова проти Персони цісаря: “Як пан цісарь мені рихт не роби, то я ся ус...ла на него” і “Як цісар іно жидам рихт робе, а мужикам ні, то може узнути мене”, чим Персоні цісаря наносилася образа.

Звинувачені заслуговують покарання

Чернівці

16 квітня 1904р.

Цісарсько-королівський державний прокурор.

Отже, цивільна справа переросла у кримінальну. 13 червня 1904р. Крайовий суд засудив Домніку Ончуленко на 3 місяці тяжкої тюрми з 14 днями строгого режиму. Справу Пентелея Ончуленка – її чоловіка – було передано на розслідування, щоб винести ще більш строгий вирок.

Через неможливість сплати боргів сім'я не тільки втратила землю, хату, але й попала в тюрму

Складено за: 275а. – Арк. 1-18

Додаток Р
Судове мито,
яке збиралося в судах Буковини за правилами,
встановленими австрійським урядом 1 листопада 1786 р.

В 15 крейцерів оцінювалися такі судові послуги:

- за рішення у справах про виправдання нез'явлення сторони у судове засідання (§ 33); за надання більшого терміну для виконання важливого письмового документа (§ 38, 45, 51); за роз'яснення, що дана справа не належить до юрисдикції цього суду (§ 40); за дозвіл репліки або дупліки (§ 48, 51) (репліка – це, коли позивач після першої внесеної скарги подавав в суд документи, які підтверджували вину відповідача і його зізнання; дупліка – це, коли відповідач давав відповідь на запит позивача);
- за використання послуг заступництва (§ 60);
- за рішення про наказ тримати в таємниці розгляд справи у суді;
- за рішення на виклик в суд (§ 71);
- за рішення про правильність подання заяви про борги, яку було зроблено на основі підтвердження наявності боргів у осіб, яких викликали в суд;
- за запрошення громадського адвоката (§ 86);
- за рішення по скаргах привілейованих осіб в тих випадках, коли одна із сторін вимагала переваги у конкурсі (§ 87);
- за рішення про затвердження адміністратора у маєток (§ 91);
- за рішення по скаргах про розподіл маєтку і борги, які залишалися у колишнього господаря маєтку (§ 69);
- за рішення про строк подачі рахунку по боргах (§ 100);
- за рішення про судовий розгляд документа (§ 126);
- за рішення, що на період вирішення справи сумнівний документ повинен зберігатися в суді (§ 128);
- за рішення про поновлення документа (§ 132);
- за судові рішення про вимогу присяги свідків (§ 182);
- за розпорядження про залучення до вирішення справи експертів (§ 187);
- за рішення про суперечливість документів (§ 248);
- за уточнення або інші судові дії, необхідні для досягнення апеляційного рішення (§ 259);
- за фіктивну скаргу, яка не підлягала рішенню (§ 264);
- за рішення про допустимість припинення ексекуції (§ 280-289);
- за роботу секретаря по даній справі (§ 293);
- за рішення про визнання ексекуції по боргах, які оскаржувалися в суді (§ 298);
- за рішення про використання в суді довірених осіб і підрахунок їх голосів (§ 358);
- за рішення про бажання однієї із сторін відступити свою частку майна (§ 366);
- за рішення по заявах щодо попереднього стану виготовлення судового документа, прийняття присяги однієї із сторін спірної справи, запрошення експерта, присяжне свідчення (§ 189-216), реєстрації і видачі документів,

виконання судового упорядкування кредиторів (§ 240, 269) [27,с.80].

Найдорожче (45 крейцерів) були визначені такі судові оплати:

- за судові рішення про те, до якого стану належав позивач (§ 81);
- за кожний день, коли суддя або його заступник брали участь у заслуховуванні свідка в приміщенні суду (§ 115);
- за кожний день опису, оцінення чи закриття аукціонного майна (§ 281, 330, 331);
- за очну ставку в спірних справах (§ 189) (до речі, у число днів враховувався час проїзду до місця вирішення справи і назад, оплачувалася дорога і передбачалося харчування судових працівників за рахунок позивача);
- за кожне рішення у вищеназваних випадках, крім цього, якщо остаточне рішення головної справи вимагало ще хоч одного доказу, то додатково позивач повинен був заплатити ще 3 гульдени;
- за складання протоколу в усних справах оплата була тільки за написання протоколу;
- за рішення старшого або крайового судді треба було платити вдвічі більше, ніж за рішення просто судді;
- за кожен копію документа, зроблену в суді, але ще додатково за кожен сторінку документа платили 2 крейцери, однак суддя повинен був зважати на те, щоб не розписувати на багато сторінок;
- за судову опіку, опис майна слід було платити додатково готівкою від 1 гульдена до ½ крейцера;
- за боргові листи додатково платили 1/8 крейцера

Складено за: [27.-Спр.754.-Арк.7-12].